
UC-NRLF
$B 109 104

EX LIBRIS
ERIK HENNING NELSON

Stockholmiana

Anteckningar

af

F. U. Wrangel.

Stockholm
P. A. Norstedt & Söners förlag

STOCKHOLMIANA

STOCKHOLMIANA

ANTECKNINGAR

AF

F^redrik U. WRANGEL

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1902

Den, som mera intresserar sig för de få ännu återstående minnena från det forna Stockholm än för de nyare kvarteren med sina pretentiösa kasernhus och sina grant utstyrda »guldkrogar», kan ej undgå att skämmas på sina landsmäns vägnar, när han ser, med hvilken pietet man i utlandet vårdar allt gammalt och i främsta rummet, i motsats till hvad som sker i Stockholm, söker att bibehålla allt, som kunde tjäna att belysa forna tiders sätt att bygga och bo.

Svenskarne äro framför allt regerade af dagens mod, närmast öfversatt med »efterhärmningsbegär tillsatt med en stor portion fåfänga». Detta mod behärskade äfven flydda tiders byggherrar i Stockholm, och redan på 1500-talet började man rasera de äldsta, då omoderna husen. Staden bestod från början endast af en samling obetydliga träkåkar och korsverkshus, som grupperade sig nedanför och vid slottet samt i närheten af kyrkan. Ett och annat stenhus sällade sig

efter hand till korsverksbyggnaderna, så småningom kommo de solida stenbyggnaderna i majoriteten, och redan under de första vasakonungarne förbjöds att bygga andra hus än stenhus. Ja, man gick så långt, att innehafvare af tomter, å hvilka stodo trähus, ålades, vid risk af tomtens förlust, att nedrifva åbyggnaderna och ersätta dem med nya af sten. Det gick likväl ganska lamt med lagens efterföljd, och ännu långt fram på 1600-talet funnos säkerligen ej så få trähus kvar i staden mellan broarna.

Utom stockholmarnes mani att rifva ned och bygga om ha de förödande eldsvådorna i hög grad bidragit till den stora bristen på gamla hus i staden mellan broarna. Lättheten att få bränsle och behofvet af värme och lyse under de långa vinterkvällarna här i norden ha varit orsaken till många af de eldsvådor, hvilka tidt och ofta härjade icke blott vissa stadsdelar utan hela staden.

Hvem som bär största skulden, invånarnes bristande pietet eller eldsvådorna, lämnar jag därhän; resultatet är i alla händelser sorgligt nog. En tröst är oss dock tills vidare beskärd. Det är själfva stadens intressanta anläggning och terrängförhållanden. Men äfven dem vill man ej unna oss; enligt uppgjorda planer skall allt nivelleras och bortschaktas, utom slottet, kyrkorna

samt riddarhuset och några få andra hus. Allt detta sker under den groteska försäkran, att det är endast »bråte», som finnes i gamla staden.

Därom torde dock kunna tvistas, och mången anser, att hvad som ännu kan finnas kvar från forna tider har så mycket värde, att några kalkylerande ingeniörer, utan konstsinne eller pietet, icke borde tillåtas rasera det för att tillfredsställa deras egen och andras lumpna spekulationslusta på dessa minnens bekostnad. Det har nämligen klargjorts, att *alla de skäl, som anförts för den gamla stadens slopande, äro imaginära*, d. v. s. om man undantager spekulationsintressena hos tomtägare och — andra.

Möjligen kan medgifvas, att Skeppsbron behöfver utvidgas åt strömsidan och att Stora nygatan borde göras bredare, men andra ändringar äro alldeles öfverflödiga. Hvad beträffar nybyggnader, som naturligtvis tid efter annan kunde blifva nödvändiga, borde de för sådant ändamål inlämnade ritningarna göras till föremål för särskildt omsorgsfull granskning, innan de fastställdes. Det är en sådan reglering, som behöfves, ingenting annat.

Offentliggörandet af några små studier från detta gamla Stockholm sedt genom forskarens synglas, skall måhända hos allmänheten väcka

intresse; jag vågar därför i det följande meddela några kortare uppsatser om det forna Stockholm och dess inbyggare, i hopp att i någon mån vinna nyssnämnda mål.

Stockholms värdshus och vinkällare under 1600-talets början.

Litet emellan framkomma utredningar om de äldre värdshusen, krogarna och kaffehusen i vår goda hufvudstad. Särskildt är det dylika lokaler i staden mellan broarna samt de under vissa tider mycket talrika och flitigt besökta utvärdshusen, som gifvit stoff till beskrifningar, af hvilka några hafva bestående värde. Endast undantagsvis har man emellertid lämnat bidrag till kännedom om dessa backitempels öden från tiden före Bellmans dagar, ja, man kan nästan säga, att från 1600-talet föreligga så godt som inga underrättelser alls eller åtminstone ytterst knapphändiga sådana.

De flesta författare på detta område nöja sig med att citera *Karl IX:s förordning* af 1605 *

---

* Hos Elers: Stockholm III sid. 378 samt hos andra författare angifves denna förordning med orätt vara utgifven 1603. Den är tryckt 1900 af Karl Hildebrand i *Urkunder rörande Stockholms historia:* Stockholms stads privilegiebref 1423—1700, s. 148—150.

om gästgifveriers upprättande och om rätten att uppköpa utländska viner och öl, hvarigenom bestämdes, att endast sex öppna värdshus finge vara i staden mellan broarna samt dessutom tvenne s. k. »gårkök».*

I öfrigt äro hittills förefintliga uppgifter hämtade hos Henel** samt ur de mycket intressanta men ej alltid fullt tillförlitliga noterna till Carléns upplaga af Bellmans samlade arbeten. Det år 1897 utgifna: »Stockholm» innehåller så godt som intet nytt i detta hänseende.

Sannolikt skulle forskningar i det under senaste tid till allmänhetens tjänst öppnade stadsarkivet gifva ganska många nya uppslag, och måhända skulle i där bevarade äldre räkenskaper m. m. kunna konstateras, hvarest ofvan omnämnda åtta privilegierade värdshus och matställen varit belägna, dock må, innan detta stora material blifvit utforskadt, till ledning för kommande forskare offentliggöras följande ur andra källor hämtade anteckningar, hvilka, utan något som helst anspråk på fullständighet, i främsta

* Gårkök kommer af det tyska *gar*, som här får tagas i betydelsen af färdig. Alltså gårkök = ställe, där färdig mat tillhandahölls.

** *Den nu för Tiden florerande Widtberömde Kongl. Residence-Staden Stockholm, eller Fullkommelig Förteckning* etc. af A. J. v. Henel, Major. 1728.

rummet afse att tjäna till kännedom om dessa åtta värdshus och deras innehafvare.

Försäljning af vin, öl, brännvin var redan tidigt föremål för lagstiftning, dock mindre i afsikt att hämma dryckenskap* än att skydda de olika yrkena, såsom vintappare, bryggare, brännvinsbrännare m. fl., för intrång och »bönhaseri». Hade man vederbörligen köpt öl, vin eller brännvin hos dem, som därtill voro berättigade, var det ej så noga med återförsäljandet; det fick ske

* Belysande för tidens uppfattning af dryckenskap är följande utdrag ur Tänkeboken (1594, Fol. 170): »Då blef alvarligen tillsagt af hofmarsken Göstaf Banér, att de som blefvo förordnade på vakt i staden icke skulle komma druckne på vakt, utan ställa sig höfliga och beskedliga. Och om dem möter någon om qvällen eller nattetid, som drucken är, hjelpe och befordre honom till det bästa, om så behöfves, väl beledsaga honom till sitt herberge och icke beskatta penningar af folket, som mycket blifver klagadt, så att det främmande folket, som hafver följt Kongl. Maj:t till ära hit i riket, icke måge gifvas tillfälle att tala om de svenskes grofhet och oförstånd.»

Om förhållandena under en något senare period fås genom följande anteckning ur Tänkeboken för 1623 (Fol. 103 och 104) några upplysningar, hvaraf framgår, att man verkligen träffade anstalter för dryckenskapens hämmande: Alla »tapperianer» och vinskänkar förmanades, att ingen skulle få sälja något öl eller vin i källrarna, sedan klockan slagit 8 (om aftonen), på det att det »ochristelige leffwernet med pärlementerande, skrijande och ropande, som igenom detta fylleri sig förordsakar, måtte stillat och afskaffat warda». Fanns någon källare »öpen effter 8 är slaget, der giäster dricka, då skulle wachten hafwa macht att uttage en åm aff den bästa drijck, der finnes och kämnererne den tillställe».

nästan hos hvem som helst, och i rättegångsprotokoll från 1500-talet ser man ofta, hurusom dryckeslag, där hvar och en betalade sin förtäring, ägde rum hos privata personer. Att så blef förhållandet, torde i någon mån varit beroende på att värdshus i egentlig bemärkelse saknades men att tvenne personer i hvarje af stadens kvarter* skulle vara skyldiga att mottaga resande. Att i dessa tillfälliga värdshus idkades utskänkning är otvifvelaktigt; men äfven hos andra än de särskildt utsedda borgarne logerade främlingar, och där torde det gått lika fritt till. Man kunde eller ville ej ingripa mot värdarne, ty vid större inkvarteringar eller när tilloppet af resande var stort, måste man vända sig till borgarne i staden för att bedja dem taga emot gäster, som icke skulle nöjt sig med att dricka vatten.

Under Johan III:s tid utgåfvos olika förordningar rörande öl- och vinförsäljningen i Stockholm. Från den 8 mars 1586 har man ett ganska upplysande bref angående dessa förhållanden (Tänkeboken. Fol. 22). Konungen hade fått ett register på alla dem, som ville vara befriade från »stadens tunga» och i Stockholm hålla »öl-

* Staden mellan broarna var redan under 1500-talet, och kanske förut, indelad i: Östra-, Södra-, Västra- och Inre-kvarteret.

säljning och vintappning». Nu svarar han, att icke allenast de »odellkällere», som af ålder varit och ännu vore i bruk, därigenom skulle »blifwe ödelagde och om intet», utan äfven konungens rättighet till accis skulle blifva förminskad och »bortdöldh», därför finge ingen af dem, som bruka handel och vandel, undantagandes den blinde Folcker Frantzon, och ingen af dem, som hålla vinkällare eller ölsäljning, undantagandes Hans Klawer, så länge han vore accisskrifvare, medan han ingen annan lön hade af konungen, vara fria från »stadens tunga» och detta äfven om de förut fått frihetsbref. Sådana frihetsbref gjordes nu »kraftlösa och ogilla». Hvad anginge de många vinkällare och ölkrogar, skulle de alla nedläggas, och därefter skulle på malmarna eller i staden tillstädjas endast de »odelkällere som aff ålder hafwe waritt i bruuk», nämligen: 1:o) *Stadens vinkällare* (som skulle vara fri för accisen); 2:o) »*Baggarnes källare*» (som skulle vara accisfri, hvad självfva Baggarne tillkomme, men de andra, som hålla parti där inne, skulle utgöra accisen åtminstone af hälften af alla drycker, där i källaren uttappades); 3:o) Jören Benick och 4:o) Petter Wernick (skulle utgöra all accis).

När konung Sigismunds ankomst tillstundade, 1593, beslöt magistraten (Tänkebok. 20 jan. 1593), »att här i staden så ock på malmarna»

skulle förordnas flera »herbergerare och gästgifwere, som then fremmande man för Penningar schole herberge läne, maath och ööl selia».* De skulle »udhängie atskillige tekn och märkie såsom uthanlandz skeer at then wæghfarande må wete at han må der indraga».**

Något närmare härom innehåller ej registraturet, men när den nye konungen anländt med ett lysande och talrikt följe, blef följande inkvarteringslista uppgjord: ***

1:o) Hörnhuset vid Vattubrinken (nu Tyska brinken), som lille Jöns fordom ägde, till en herre; Erik Månssons hus och huset, som Henrik Swart bor uti, till samme herres tjänare.

2:o) Herr Ponti (De la Gardie) hus på Svartmangatan blef den »polenske kansleren förordnadt» och till hans tjänare Didrik Hanssons hus och det huset, som Jakob skomakare bor uti.

3:o) Törfast Olssons hus till en herre, och

* Enligt ett protokoll af 1596 (Tänkeboken, Fol. 302) skulle ingen få taga emot främmande till gäst utan att först gifva deras namn till känna, antingen hos fogden på slottet eller hos borgmästarne. Om denna förordning, som sannolikt var mycket gammal, påminnes sedermera flera gånger i Tänkeboken.

** Angående rättighet till skyltar må här omnämnas, att i Byggnads kollegium 1676 den 9 sept. tillfrågades en Michel Mirtz, om han ej hade någon skylt uthängandes. Svarade han det vara den gamla skylten, som änkans förre man haft utehängandes. Han tillsades då att borttaga den.

*** Tänkeboken 1593. Fol. 94 o. följ.

till hans tjänare det hus, som Herman Lepper fordom ägde, och det hus, som M. Petter barberare bor uti.

4:o) Anders Sigfridssons (Rålamb?) hus till en herre och till hans tjänare Måns Nilssons korsverkshus.

5:o) Lasse Erikssons, en »wetwilling», hus på Västerlånggatan nedanför Kåkbrinken till en herre och till hans tjänare Baggens Bynils och Helge Nilssons hus.

6:o) Hustru Margaretas, Volmar Wichmans, hus vid Stortorget till en herre, och, om så behöfdes, till hans tjänare fru Karins (Herbouille) till Kungsberg och herr Lars Erikssons hus.

7:o) Till en herre, om så behöfdes, det hus, som Tideman Cornelius bor uti, östan till.

8:o) Nils Larssons hus på samma sida till en herre, om så behöfdes.

Man ser häraf, att stadens fäder sannolikt hade stora svårigheter att öfvervinna vid dylika tillfällen och därför gärna sågo mellan fingrarna med de borgare, som sålunda läto sig gästas.

Under de första åren af 1600-talet tyckes behofvet af härbärgen och värdshus ingalunda motsvarats af tillgången, allrahelst de värdar, som voro förpliktade att hålla gästgifverier, försökte slippa från sina skyldigheter. Enligt en anteckning i Tänkeboken (1602, Fol. 141) erfar man, att re-

sande till och med måste gå på fyra eller fem ställen, innan de blefvo mottagna.

Borgmästare och råd upplifvade då den gamla förordningen om tvenne gästgifvare i hvarje kvarter och dessutom föreskrefs, att hvar och en af dem skulle hafva en tafla uthängd, på det främmande kunde veta, hvarest de skulle få »fördenskap» för penningar.

Samma år (Tänkebok 1602, Fol. 189) bestämdes, huru många källare skulle vara i staden, och då godkändes först följande: 1:o) Stadens vinkällare (i Rådhuset), 2:o) Baggarnes källare, 3:o) Jöran Benicks (sannolikt i Benickebrinken), 4:o) Hans Klawers, 5:o) Henrik Luntenkrögers (äfven kallad Danitz). På Norrmalm skulle vara: 1:o) Svarte Petters, 2:o) Gert in der Gow's. På Södermalm: 1:o i Jakob skräddares gård, 2:o) i Vincents gård. Och alla dessa skulle ej idka annan handel.

Redan ganska kort därefter (Tänkebok 1602, Fol. 214) utgåfvos privilegier för följande sex vinkällare: Stadens, Baggarnes, Benicks, Hans Klawers, Hans Meijers samt Henrik Danitz, och skulle där »all wijn, ööll och andra fremmande drycker selias och uttappas». Nio stycken olagliga källare samt »tapperi» i husen skulle afskaffas.

Äfven från hertig Karls sida gjordes i detta hänseende föreskrifter, men de privilegierade

källrarna skulle, enligt hertigens beslut, äfven åtaga sig gästgifveri, ett villkor som de endast ogärna villforo och som sannolikt äfven gaf anledning till att några upphörde med rörelsen. Hvad Tänkeboken (1602, Fol. 215—216) härom innehåller torde vara af så pass stort intresse, att det här må få plats:

»Samma Dagh gåfve Jörenn Boij, Nils Bielke och Otte Mörner på H. F. N:ds wägnar tilkänne, att alle de källare, som här i stadenn af ålder hafva waritt Privilegerade, skole widh macht hålles efter som seneste Rådstugudagh omtalat och belefvat wardt och alle andre wijnkällare afskaffas, Hvare och de, som samma Privilige-rade källare hålla skole, förtännkte att hålla gästerij medh, på dhett att fremmande, som till stadhen komme, och alle andre, måghe wete hvar de kunne för deres Penninger blifve härbergerede, till alle nödtörfter, som de behöfve. Der till svarade Hans Klauer, Hans Meijer, Lodvigh Geilitz och Hans Nilssonn, som tilstädes wore, att dhe till dhett förste Betackade H. F. N:ds ödmiukeligenn, och vthi vnderdånigheet begärendes, att H. F. N:ds wille afskaffe dhe månge olaglige källare, och annat tapperij, som vthi huserne hålles; sedan hvad gästerij belanger, kunne de för deres Personer icke driste sigh till altsammans på sigh taga, vthann så myckit them

möieligit wara kunne, wille de göre dheres bäste till sakenn. Sadhes dhem än widare till, att hvilkenn dhere af dhem, som icke kann eller förmå att uppehålle sådant, som nu är sagt, må strax gifve dett tillkänne, på dhett man en annan i hans stadh förordne kann. Der till svarade Hans Meijer, att hann för sinn Personn wille hålle så myckitt honom möieligit är, Menn lägges honom för myckitt till, kan hann intet hålla der medh vth, Och begäre ödmiukeligenn H. F. N:de wille hålle dhem widh dheres wällfångne Privilegier.

Item Bleff h: Luvisa i farkenn satt till gästgiffverske iämpte widh de andre, så att honn och efter sinn förmögenheett må förskaffa fremmandom all nödtorft för Penninger, Och all wijn och öll, som honn inlägger, skall honn sälie inne i huset och icke vthann.

Här till skole än nu twå förordnes, så att dhett Blifver 8, som tilförende waritt hafwer.»

Oaktadt dessa förbud för andra än de privilegierade att tappa vin, öl, mumma och dylikt, finner man, att en hel del personer ett par år efteråt inkallades på rådstugan och ådömdes 40 mark hvar (Tänkeboken 1604, Fol. 200). Dessa personer voro: Niclas Berchelt, Didrik Fisk, Hans Meijer, Hans Nilsson, Henrik Luntenkröger (Danitz), Didrik Bökman, Meinert Feltman, hustru

Brita Wichmans, Henrik Kohus, Pelle Pedersson brokikare. Trenne af de sålunda bötfällda klagade hos den höga öfverheten nämligen Didrik Bökman, Hans Meijer och Henrik Danitz och blefvo måhända just därigenom upphofvet till den ofvan omtalade förordningen af 1605.

Året därefter blef nämligen denna sak åter föremål för myndigheternas omsorg, och den 12 juni 1605 utgafs konung Karl IX:s förordning angående gästgifverier m. m. i Stockholm. Då densamma flera gånger blifvit citerad och nyligen i sin helhet tryckt, torde man i detta sammanhang endast behöfva meddela just de ord, som afse de åtta värdshusen och deras innehafvare:

...... »*så hafve vi så förordnet, att her i stadhen skole vare sex öpne vertshus: thet ene skall Hendrich Danits* oppeholle och skall hengie uth tre cronor; thett andre skall vare uthi Didrich** Bökmans hus, och ther skall uthengies en blå örn; thet tridie skall Hans Meijer holle, och han skall hengie uth ett förgylt leijon; thett fierde skall vare hos Meinert Feltman, och ther skall hengie uth en grip; thet fempte skall Hans Nielsson oppeholle, och ther skall hengie uth en sol; thet siette skall*

* Elers kallar honom äfven Danitz; likaså i Lüdekes »Denkmal» etc., men i Rüdlings förteckning öfver Tyska kyrkans föreståndare skrifves namnet »Dannitz».

** Elers uppgifver oriktigt, att han hetat »Hendrich».

vare uthi Baggens hus, och ther skall en månadh hengie uth. Desslikest så skole och her i stadhen ware tu gårkök; thet ene skall Michill Wossin oppeholle och thet skall hete i Farken, och thett andre Lukas Emekate, hvilket skall kallas Stiernan......»*

Denna förordning upplästes på rådstugan först den 28 augusti samma år; att bemärka är, att i Tänkeboken ej omtalas »Baggens hus»; i dess ställe upptages Didrik Fisk, hvilken möjligen hyrde källaren i det Baggeska huset.

Vi skola i det följande söka utreda, hvarest de i sistnämnda förordning uppräknade värdshusen voro belägna, samt ur köpebref, bouppteckningshandlingar m. m. lämna en eller annan uppgift om innehafvarne.

Henrik Danitz, äfven kallad Luntenkröger, som skulle hålla det värdshus, hvars skylt borde innehålla Tre kronor, var liksom alla hans medbröder af utländsk extraktion och tillhörde tyska församlingen. Han synes ha åtnjutit ett visst anseende och hade förtroendet att vara föreståndare i tyska kyrkan. Redan på 1590-talet omtalas han såsom »stadens källaresven» (Tänkeboken

* Elers kallar honom orätt »Emekål»; i Tänkeboken kallas han äfven »Imkott».

1597, Fol. 427); han var gift med en dotter till den ofvan omnämnde vinskänken Hans Klawer, efter hvilken han 1612 gjorde arfsförlikning med sina svågrar, amiralen Jakob Gotberg och kansliskrifvaren Nils Hansson (Tänkeboken 1612, Fol. 106). Han fick då ett hus beläget på Västerlånggatan, nedanför Tyska brinken, mellan Johan Christofferssons och Elias Bülows hustomt.[1]

Han köpte 1623 af borgaren mäster Lutter Zycou en gård, hvarå han s. å. den 3 november erhöll stadens fastebref. Äfven 1625 omtalas han i Tänkeboken med anledning af vissa borgensförbindelser, som han åtagit sig samt skulder till staden och till en del privatpersoner, hvilka begärde, att ett hans hus måtte säljas. Sannolikt var det dock ej i detta hus han idkade sin värdshusrörelse, ty när Olaus Buræus på stadens vägnar erhöll »arrest på Henrik Danitz' hus för 80 tunnor spannmål» säges uttryckligen, att därmed afsågs det hus, i hvilket sekreteraren Peder Eriksson bodde.

Henrik Danitz' värdshus var efter all anledning beläget vid Järntorget och ej, såsom man antagit, vid den nuvarande Myntgatan, där den s. k. »Gamle Malmens källare» ännu på 1800-talet befann sig (nu Öfverståthållarämbetets

[1] Det är helt säkert samma hus, som 1622 den 2 dec. uppbjöds på rådstugan.

kansli). Visserligen synes Malmens källare någon tid burit namnet »Tre kronor», men säkert är, att den ej haft något samband med Henrik Danitz' värdshus, hvilket, såsom vi skola se, med till visshet gränsande sannolikhet var inrättadt på den södra delen af den tomt, där det norra riksbankshuset uppfördes.

Redan i handlingar från 1600-talet omtalas ett hus vid Järntorget med namnet »Tre kronor», hvilken benämning helt visst tillkommit i följd af någon på byggnaden anbragt skylt eller dylikt. Man äger därför rätt att antaga, att Henrik Danitz residerade just här. Huset ägdes 1684 af riksmarskalken grefve Johan Gabriel Stenbock, som detta år sålde det till rådmannen Tomas Perman (Fastebref 1684, den 22 okt.), hvars broder, Jost Perman, var krögare.

År 1722 omtalas i Storkyrkans räkenskaper »winskiänken Fittie på 3 Kronor», och i Henels år 1728 utgifna ofvan citerade arbete uppgifves, att vid Järntorget fanns ett värdshus med detta namn hållet af Johan Fittie. Det torde därför icke lida något tvifvel, att vi här hafva att göra med den källare, där Henrik Danitz (Luntenkröger) på hög befallning i början af 1600-talet lät uppsätta de svenska tre kronorna såsom sin skylt.

Måhända voro senare omnämnda idkare af värdshusrörelse i detta hus endast hyresgäster.

Såsom ägare af detsamma nämnas presidenten frih. Kasten Feiff,* som möjligen ärft det gamla »Tre kronor». Hans arfvingar, bl. a. riksrådet friherre Samuel Åkerhielm, sålde det 1745 den 8 juni till bröderna Anders och Joakim Gottfrid Alardi. Det såldes därefter af dem 1764 den 24 mars till grosshandlaren Simon Bernhard Hebbe som 1772 afträdde det till riksbanken. Snart därefter nedrefs den sannolikt från 1500-talet daterande byggnaden och ersattes med det hus, som ännu kvarstår. Sedan banken inrättats i det södra bankhuset vid Järntorget, fick källaren »Tre kronor» namnet »Bankokällaren», hvilken sålunda, trots sitt moderna namn, hade mycket gamla traditioner.

En källare kallad »Sveriges vapen», som omtalas af Henel och äfven är antecknad på Brolins karta samt var belägen i hörnet af Drakens gränd och Österlånggatan, hade säkerligen intet gemensamt med den gamla »Tre kronor».

Det andra värdshuset, det som skulle vara i Didrik Bökmans hus, låg sannolikt i stadens inre del, möjligen vid Svartmangatan, ty ehuru Didrik Bökman ägde hus och tomter just vid Järntorget,** är ej troligt, att höga vederbörande

* En dotter till Tomas Perman var gift med friherre Feiffs broder kaptenen Jakob Feiff.

** Bland annat ägde han ett gammalt brygghus kalladt »Tasken» beläget mellan Söderport och Järntorget, hvilket hus redan omtalas i Gustaf I:s registratur.

skulle bestämt, att värdshuset »Blå örnen» skulle inrymmas där, alldeles intill Henrik Danitz. Redan långt före den citerade förordningens utgifvande hade Didrik Bökman en öppen källare och vinhandelsrörelse, och en gång (Tänkebok 1604, Fol. 92) var han på rådstugan ställd till rätta, därför att den på hans värdshusdörr uppspikade pristaflan öfver de varor, som tillhandahöllos hos honom, var öfverkorsad med rödkrita. Han ålades att skaffa reda på den, som gjort dådet, eller »blifwe sielf i Stampenn».

Han intog i hufvudstaden en ganska betydande ställning genom sin förmögenhet, men äfven hans måg, den driftige och myndige Mårten Weiwitzer, adlad Rosenstierna, som dog 1638 såsom riksräntmästare och »direktör öfver kopparen», bidrog att öka Didriks inflytande.

Didrik Bökman var i andra giftet gift med en dotter till handelsmannen Melcher Volger (ej Tolgers), ägare bl. a. af det gamla hus vid Järntorget, som tillhört den illa beryktade borgmästaren i Stockholm, Gorius Holst, hos hvilken konung Kristian II någon tid gästade. Detta hus kom genom arf till Gorius Holsts hustrus systerson, Hans Leuhusen, som sålde det till

Volger. Emellertid torde det ej varit där, som Didrik Bökmans värdshus var beläget, utan snarare är det att söka i stadens inre del, möjligen, såsom ofvan antydts, på Svartmangatan, där Didrik äfven ägde ett hus, som han likaledes fått med sin senare hustru Emerentia Melchiorsdotter Volger. Åtminstone är säkert, att Volgers änka, Gunilla Persdotter, år 1599 med kyrkoherden Ericus Olai Skepperus gjorde ett husbyte och då fick del i ett hus med tomt och gårdsrum på Svartmangatan och i utbyte lämnade ett annat hus på samma gata. Möjligt är, att Didrik Bökman på denna tomtdel inredt ett värdshus, måhända den »Blå örnen», som dock kanske snart nog försvann vid de omfattande regleringarna med anledning af Tyska kyrkans och dess områdens ordnande; dessutom är det äfven ganska antagligt, att det stora, ännu bibehållna Kruus-Lewenhauptska huset, som redan på 1620-talet uppfördes till härbärge för resande, till någon del kan stå på den Bökmanska tomten, ty när riksrådet Jesper Kruus 1620 den 25 september fick upplåtelse på en del af sin tomt, säges uttryckligen, att denna del var belägen mellan Jesper Kruus' eget hus och sal. Didrik Bökmans arfvingars hus. Kanske öfvergick så småningom äfven detta hus till Kruus? Dessa förmodanden tarfva dock bekräftelse.

Om Hans Meijers värdshus, hvars skylt skulle vara ett Förgylldt lejon, har man något säkrare uppgifter. Ett värdshus med namnet »Lejonet» fanns nämligen ännu för icke så länge sedan i hörnet af Tyska brinken och Skomakaregatan, och tämligen säkert torde vara, att det var just här Hans Meijer residerade.

Denna hörntomt, begränsad i öster, söder och väster af Skomakaregatan, Tyska brinken och Prästgatan, således midt för Tyska kyrkan, ägdes, enligt en gammal handritad karta i Stockholms stads ingeniörskontor, i första början af 1700-talet af »Doktor Schmidt», hvarmed utan tvifvel menas den doktor Joakim Henrik Schmidt, adlad Schmidt, som var gift med Katarina Polchow, dotter till vinskänken Michael Polchow, hvilken på 1640-talet inflyttat till Stockholm och enligt bouppteckningen 1672 bl. a. ägde ett hus »vid Tyska kyrkan»; han hade dessutom redan 1670 sålt ett annat på Skomakaregatan beläget hus.

Polchow efterlämnade, utom sonen Hans Vilhelm, adlad Polchow, tvenne döttrar, af hvilka den äldsta, Regina, i första giftet var gift med vinskänken Didrik Wittvogel, som enligt bouppteckningen ägde en fjärdedel i ett hus kalladt »Förgylldte Lejonet». När den andra dotterns, Katarina Polchows man, såsom förut påvisats, ägde hela det så kallade »Förgyllda Lejonet» och

däri äfven i senare tider funnits en källare, torde det ej vara förmätet påstå, att just detta hus ärft sitt namn efter det af Hans Meijer uppsatta Förgyllda Lejonet, som allt framgent prunkade där. Under början af 1700-talet var källarmästaren Joh. Glock värd på »Lejonet».

Hvad Hans Meijer* själf angår, kan nämnas, att han torde varit identisk med en Hans Meijer, som 1589 omtalas såsom »krutkremere» (kryddkrämare) samt med »dansken Hans Meijer», som 1596 den 24 maj af Jakob skräddares änka, hustru Kristina, köpte »ett gammalt stenhus i sal. Hans Gammals gränd». Sannolikt är det hans dotter, Margareta Hansdotter Meijer, som 1619 blef gift med den framstående tyske borgaren i Stockholm Henrik Lemmens; hon afled först 1684, åttiotre år gammal. Troligen lefde ej Hans Meijer länge efter 1605 men efterträddes kanske af en son med samma namn, ty en vinskänk Hans Henrik Meijer, som gifte sig 1649 med Apollonia, sal. Olof Nilssons änka, och afled 1651, kan möjligen ha varit son till värden på det »Förgyllda Lejonet». Äfvenledes åsyftas denne Hans Meijer sannolikt i Tänkeboken, då »Gamle Hans Meijers» hus i Sigfrid Olofssons gränd (nu

* Troligen var det för en son till honom, som k. Gustaf II Adolf 1618 stadfäste k. Johan III:s gåfvobref på en del i ett stenhus vid Järntorget.

Yxsmedsgränden) uppbjöds 1621 den 26 februari. Däremot är en hofbadare Hans Meijer, som omnämnes i ett par handlingar från 1620-talet, en annan person.

Meinert Feltman, hos hvilken det fjärde värdshuset, »Gripen», skulle vara, är såsom synes af det föregående, visserligen känd äfven från andra handlingar än förordningen af 1605, men länge idkade han ej den rörelse, som afsågs genom nämnda förordning, ty han var död redan 1607, då tvist uppstod mellan hans änka, Anna (de Krockz), och brodern, Herman Feltman, hvilken synes ha hitkommit från Osnabrück, där bröderna hade sin hemvist. Att han äfven före 1605 idkat värdshusrörelse framgår otvetydigt af förut citerade handlingar; efter hans död fortsattes antagligen samma rörelse af hans änka, ty hos henne logerade 1612 det brandenburgiska sändebudet. Hon bodde då vid Järntorget, där hon sedan 1590 ägde ett stenhus, beläget mellan Petter Wernicks och rådmannen Per Jönssons hus. Huruvida Meinert Feltmans värdshus, Gripen, äfven var i detta hus, är ej bevisadt, men i sådant fall torde det varit beläget vid Järntorgets norra sida, sannolikt där nu huset n:r 83 B står.

Om sålunda uppgifterna rörande värdshuset »Gripen» och dess förste innehafvare ej kunnat

blifva särdeles fullständiga, torde däremot »Solens» och »Månens» historia vara något mindre dunkel.

Det värdshus, som Hans Nilsson skulle uppehålla och som tilldelades en Sol såsom skylt, skall enligt en uppgift* varit beläget vid Stortorget i hörnet af Solgränden, som af denna anledning skulle fått sitt namn. Denna förklaring tyckes vid första ögonkastet vara mycket tillfredsställande men torde nog ej uthärda en närmare granskning. Dels är ej troligt, att myndigheterna skulle medgifvit, att en medtäflare till stadens privilegierade storkällare installerades vid Stortorget, dels finnas inga köpebref eller andra äldre handlingar,** som bestyrka, att Hans Nilsson eller hans närmaste ägt hus eller tomter vid Stortorget eller vid denna gränd, hvars namn, Solgränden, af mig ej anträffats förrän från början af 1700-talet. När Henel 1728 utgaf sitt ofvan citerade arbete, omnämnes ej något i denna gränd beläget värdshus; likväl må på-

---

* I en särdeles läsvärd uppsats af den aktade signaturen B. H. Bnd. Aftonbladet för den 11 mars 1899.

** Rörande tomtägarne vid Solgränden har man ganska fullständiga uppgifter: Enligt en karta från de första åren af 1700-talet voro tomtägarne vid Solgränden endast tre, nämligen kryddkrämaren Markus Stender (södra hörnhuset), rådman Roselin (norra hörnhuset, med tomt sträckande ned till Prästgatan) samt kamreraren Robeck (på södra sidan nedanför Stenders hus). På grund af köpebref m. m. kunna ägarne till dessa olika tomter konstateras nästan upp till 1500-talet.

pekas, att en brännvinsdestillerare vid namn Baptista Starck här hade sin verksamhet.

Hans Nilssons värdshus låg efter all anledning vid Benickebrinken, och det var sannolikt samma värdshus, som förut innehafts af Jören Benick. Denne Jören Benick, som omtalas redan på 1570-talet samt i flera ofvan citerade handlingar, var gift med Åletta, Per Nilssons änka, som 1554 den 21 juli sålde ett hus i Tyska kyrkobrinken. Med henne hade Jören inga barn, men i sitt den 6 april 1587 daterade och snart därefter i stadens Tänkebok inskrifna testamente omtalar han hustruns son i första giftet, Nils Persson, som han skänker en malmgård på Södermalm. Hustrun skulle få tredjedelen af hela förmögenheten, och resten skulle tillfalla en Henrik Benick, sannolikt hans brorson. Detta testamente gick måhända ej i full verkställighet, ty Nils Persson torde aflidit före Jören Benick, hvilken senare ej omtalas såsom död i handlingar så sena som 1602; däremot var Nils Persson död redan 1592, då förmyndare förordnades för barnen. Bland dessa barn kunna nämnas bröderna Hans* och Valentin.** Den förre är mindre känd, om den senare vet

* Hans Nilsson omtalas 1613 med tillnamnet Benick, som han sannolikt upptagit efter sin faders styffader.

** Valentin (äfven Falentin) Nilsson blef gift 1:o) 1610 $^{4}/_{11}$ med Brita Nilsdotter, som begrafdes 1627 $^{3}/_{9}$, möjligen dotter af borgmästaren Nils Eriksson; 2:o med Margareta

man däremot, att han var stamfader för adliga ätten Löwenburg samt svåger med de myndiga herrarne von der Linde och att han 1618 blef rådman i Stockholm. Min öfvertygelse är, att dessa bröder tillsammans efter Jören Benick öfvertogo dennes källarrörelse. Sålunda skulle det varit här, som Hans Nilsson uppsatte solen såsom skylt. Man styrkes i denna åsikt af flera omständigheter.

Omkring ett tiotal år efter det den ofta citerade förordningen af 1605 utkom, besöktes Stockholm af en holländsk ambassad, som på vägen till Ryssland uppehöll sig här för att utföra ett uppdrag till Gustaf II Adolf. Rörande denna beskicknings öden utgafs på holländska språket en »Relation», däri många intressanta upplysningar förekomma, såväl om Stockholm som om Sverige i allmänhet. I beskrifningen om ambassadens ankomst till Stockholm finnas följande ord, som direkt beröra värdshuset i fråga. »Slottet ligger vid inloppet på höger sida vid staden, hvilken är skön till anseendet men gammal. Kommande hit till staden blef kanonen till dess hedrande afskjuten, och vordo deras

---

v. d. Linde i hennes 1:a gifte. Enl. Storkyrkans dopbok döptes hans barn: 1615 $^{24}/_{11}$, 1617 $^{11}/_{2}$, 1618 $^{13}/_{3}$, 1620 $^{2}/_{3}$, 1621 $^{2}/_{3}$, Margareta 1623 $^{27}/_{2}$, Åletta 1624 $^{20}/_{4}$, Vendla 1633 $^{17}/_{8}$. Valentin Nilsson begrofs 1638 $^{4}/_{3}$.

värdigheter af Hans Majestäts herr amiral ledsagade upp i staden, till Gyllene solen, hos Valentin Nilses, hvarest deras värdigheter alla tre vordo logerade, och följeslaget inkvarterades hederligen här och där på åtskilliga ställen i borgarhus.»

Häraf synes, att värdshuset »Solen» då innehades af Hans Nilssons broder, ofvannämnde Valentin, hvars källare äfven omtalas 1624 (Tänkeboken, Fol. 56). Efter Valentins död sålde hans änkas senare man, Hans Neumann, till rådmannen, sedermera borgmästaren Anders Jönsson detta Valentins stenhus i Benickebrinken (upplåtelsebref dat. den 26 febr. 1642).

Det sjätte värdshuset, där till skylt skulle hängas ut en Måne, kallas i själfva förordningen »Baggens hus». Om man härmed får förstå något af de ganska talrika hus, som tillhört den ryktbare amiralen Jakob Bagge d. ä., kan med lätthet bestämmas, hvarest detta värdshus var beläget. Namnet bars dock icke endast af Jakob Bagge och hans efterkommande, och ofta nog anträffas i Tänkeboken personer med detta namn, utan att de varit med honom befryndade.

Emellertid ägde han ett för värdshusrörelsen synnerligen väl beläget hus vid den efter honom uppkallade Baggensgatan, som i äldre handlingar till och med kallas Jakob Bagges gata, nämligen i

hörnet af nämnda gata och Svartmangatan. I detta hus idkades ännu mot slutet af 1600-talet vinhandelsrörelse af vinskänken Baltzar Dreiser, som köpt huset af generalmajoren Henrik Rehbinders arfvingar, hvilka i sin ordning sannolikt fått det af sin styfmoder. Anna Bure, sondotters dotter till Jakob Bagge d. ä.

Af förut meddelade anteckningar rörande värdshus och vinkällare synes, att »Baggarne» innehaft vissa personliga privilegier med afseende på accis för varor men att t. ex. 1605, då förordningen utgafs, Didrik Fisk (äfven Fick och Fisker) omnämnes i Tänkeboken i stället för Baggens hus. Omöjligt är ju ej, att Didrik, såsom förut påpekats, hyrde »Baggens hus». Han skulle således varit den, som först erhöll rättighet att använda månen i sin skylt.* Eljest är det utan tvifvel han, som gifvit sitt namn åt »Didrik Ficks gränd», hvadan man snarare kunde vänta, att han i trakten kring Västerlånggatan haft sin rörelse.**

* I sammanhang härmed kan omnämnas, att i handlingar från senare hälften af 1600-talet förekommer ett hus med namnet »Halfva månen», beläget i hörnet af Skeppsbron och Farkens (Ferkens) gränd. Detta namn säges dock vara uppfunnet af en af husets ägare från 1670-talet; likväl må ej utan skäl härmed sammanställas, att det kvarter, där huset »Halfva månen» låg, kallats Luna.

** Om hans änka se längre fram uppsatsen »Gamla gatunamn».

Utom dessa sex värdshus förordnades äfven att tvenne gårkök skulle inrättas.

Det ena skulle vara »i Farkenn», och där nämnes såsom gårkock Michel Wossin, som var handlande och omtalas t. ex. 1603 (Tänkeboken, Fol. 352) med anledning af försäljning af honung samt inköp af handskar.

Namnet Farken tyder på någon skylt innehållande ett svin. Första gången det anträffats är 1603 (se ofvan), då det skrifves »Färcken»; sedermera förekommer det ofta med något växlande stafningssätt. En gång, 1679, talas om »Gamla Farkens hus», hvilket skulle tyda på en person med detta namn såsom upphof till värdshusets namn; detta är dock mindre troligt, ty i andra handlingar omtalas t. ex. lilla huset Farken i motsats till ett större, alltså tydligen endast afseende husen.

Hvad som kan anses vara säkert är, att gårköket var beläget i den n. v. Ferkens gränd. Husen där, ja, nästan hela gränden, ägdes på 1600-talets slut af den rike borgaren Antoni Brun, hvars arfvingar bl. a. uthyrde källaren i huset »Farken» efter hvarandra till följande källarmästare: Frans de Moij, Here von Santen, Fredrik Grönvall och Johan Suck.

Gårköket Stjärnan kan måhända ha varit beläget på den plats, där ännu för icke så

länge sedan prunkade en ståtlig skylt med samma namn, i hörnet af Österlånggatan och Packhusgränden. Åtminstone är säkert, att den sedermera så bekante källarmästaren Kasten Hoff började sin bana i detta hus, som redan då hette »Stjärnan» och som han troligen ärft med sin hustru. Hennes fader, Nils Becker, är sannolikt den Nils »Bäckert», som omtalas såsom källarmästare 1624 (se nedan).

Lukas Emekott, som skulle vara gårkock, är litet emellan föremål för omnämnanden i Tänkeboken. Hans hustru, Marina, hade t. ex. en gång en liflig och handgriplig träta med Tönnes Krels hustru angående bänkplats i Storkyrkan (Tänkebok 1603, Fol. 257, 272). Sitt testamente lät han inskrifva i Tänkeboken 1623. Äfven han ägde ett hus i Ferkens gränd, men gifvetvis hade han icke där sitt »gårkök».

Sammanfattar man nu dessa anteckningar, måste man förvåna sig öfver att åtminstone sex af dessa värdshus, vinkällare och matställen, synas varit inrättade kring Järntorget, Benickebrinken och den sydligare delen af Österlånggatan. Därför böra uppgifterna af kommande forskare underkastas noggrann pröfning.

Vi skola i det följande se, att antalet »källare» ganska snart ökades rätt betydligt. När-

mast framgår detta af en undersökning, som gjordes 1624 (Tänkebok, Fol. 56) med anledning af att tennstopen och kvartersmåtten, som användes i de olika källrarna, icke voro öfverensstämmande med gällande föreskrifter. De olika källrarnas innehafvare uppräknas, och de voro, stadskällaren inberäknad, fjorton stycken, nämligen:

Store källaren.
Fallenthins (Valentin Nilssons?) källare.
Jokum Järners källare.
Jöran Järners »
Tomas engelsmans »
Mårten Weiwitzers »
Henrik Simonssons »
Hans Barckhusens »
Hans Mildows »
Johan Bökmans »
Nils Bäckertz' »
Henrik Danitz' »
Simon Busks »
Johan Schönebecks »

Snart ökades antalet ytterligare, och stor oordning rådde i dessa gästgifveri- och värdshusförhållanden. År 1637 den 3 november propo-

nerade Mattias »Troots» på rådstugan, »hurulunda man skulle förhålla sig med gästgifvarne, att därmed någon ordning blifva måtte, så att den främmande hulpen måtte blifva med logement». Herr Gabriel Gustafssons (Oxenstierna) hofmästare, som hade begärt att blifva gästgifvare, fick denna sin begäran beviljad så till vida, att han skulle uppgifva hvilka privilegier han önskade. Samtidigt beslöts, att andra, som ville »källare hålla med främmande drycker, skulle uppstämmas på kammaren och förehållas utaf borgmästaren öfver ämbetena och hans assistenter, att de skulle sig förskaffa sådana hus, om så behöfdes, att de legater och annat förnämligt folk däruti logera kunna, eller ock skulle deras källare igenlåsas, därför att de sig nu så högt besvära, att sådana antaga».

De villkor, som föreskrefvos i öfrigt, voro följande: den, som ville sälja franskt vin, spanskt vin och mumma, skulle hålla 12 sängar; den, som ville hålla franskt vin och enahanda utländskt öl, skulle hålla 8 sängar. Förordningen slutar helt drakoniskt: »den det icke gör, han tage sig annat före».

Rikligt material till studium af Stockholms värdshus och källare under den närmast följande tiden erbjudes i de arkiv, som tillhöra stadens

olika verk. Det kan därför vara lämpligt att här sätta punkt samt åt andra öfverlämna att, med större kännedom i ämnet, utförligare beskrifva såväl äldre som nyare värdshus och källare i det gamla och det nuvarande Stockholm.

"Kopparmatte" och "Kåken".

Den nuvarande generationen förbinder med ordet »kåk» endast betydelsen af fallfärdig, ruskig byggnad, egentligen af trä, och särskildt stockholmarne förknippa med detta ord de nu försvunna små pittoreska trähusen på Ladugårdslandet eller de ännu kvarlämnade på Söder och i andra delar af stadens utkanter och rycka på axlarna, men under medeltiden ryckte man minsann ej på axlarna åt »kåken», som då också betecknade något helt annat.

Redan i Visby stadslag förekommer ordet »kac» i betydelse af *schavott med skampåle*, och samma betydelse har ordet »kagh», som flera gånger anträffas i Skånelagen. I Stockholm är ordet sannolikt lika gammalt och förekommer i äldre handlingar t. ex. 1477, då namnet »kaakbrinken» omtalas i ett fastebref. Att ordet emellertid är mycket äldre lider intet tvifvel, hvadan den jämförelsevis sena förekomsten af namnet Kåkbrinken möjligen kan tyda på att »kåken» först senare fått sin plats på Stortorget framför

sagda brink, som till äfventyrs förut haft annat namn.

I Tyskland kallas motsvarande anordning »Pranger», och man antager äfven, att den i en gammal lagbok af 1294 förekommande »Schuppestul» hade samma användning som »kåken». Därmed menades en på torget i Lybeck ännu på 1850-talet befintlig låg byggnad med platt tak, öfver hvilket på fyra pelare hvilade ett annat tak; på det senare taket stodo fordom brottslingar till beskådande.

Eget är, att i holländska språket finnes detta samma »kaak» och angifves i holländska ordböcker betyda: »eene openbare plaats, war misdadigers, aan eenen pilaar gebonden, tot schande te pronk stan».

Att stå vid »kåken» var ett nesligt straff, men likväl kunde en person ådömas att aftjäna oguldna böter genom att under längre eller kortare tid stå vid skampålen. Oftast var det äktenskapsbrott, som bestraffades med enkelt stående till offentlig beskådning, hvarvid den straffade naturligtvis utsattes för allmän bespottelse. Var straffet dessutom förhöjdt genom risning eller spöslitning, skedde sådant vid kåken men, åtminstone hvad Stockholm angår, äfven på 1500- och 1600-talen i »gamla rådstugan» (ett särskildt rum i rådhuset) samt i »bödelstugan» (se nedan sid. 175).

»KOPPARMATTE».
Efter originalet i Statens historiska samlingar.

Med »kåken» var äfven förenad en påle kallad »spöpålen», som kanske ursprungligen var samma anordning som den i vissa nordtyska städer på torgen uppställda »Rolandsseule» så benämnd efter den figur, som var upprest på dess topp.* Liknande anordningar funnos äfven här i Sverige, exempelvis i Skeninge samt i Stockholm. I sin: »Specula, Thet är Sweriges Rijkes Skådhetorn» etc., sid. 67, säger Joh. Messenius, på tal om Skeninge: »Sedan ähre gatorna medh sådan behändigz af theras förste funderare afmätte, att the ifrån alla stadzens orter, in uppå torget eller Rådhuset, som til ett Center, behändigt sammanlöpa. Uppå dhetta torget hafwer thens hielte. belätet Twre Lång, såsom Rolandz uthi Bremen, fordom warit upreest, under hwilket ogärningsmän, som uppenbarligen beskyltes, stupades med rijs.»

---

* »*Rolandssäule*» äfven »Rulands»- och »Rutlands säule», stor af trä eller sten förfärdigad pelare med bilder (Bildsäule), som stodo eller ännu stå på torg eller hufvudplatser i en del nordtyska smärre städer, i synnerhet i Neder-Sachsen, Holstein och Mark-Brandenburg. (Ännu finnas sådana i Brandenburg, Bremen, Halle, Mücheln, Nordhausen, Perleburg, Wedel och Zerbst.) Vanligen framställes därå en fullt rustad eller mantelbärande, barhufvad, med ett draget svärd i handen stående man, som enligt traditionen skall föreställa Roland i Karlsagan. Dessa bilders ursprung och betydelse känner man ej fullständigt, men så mycket torde få anses säkert, att de tjänat såsom ett kännetecken för torgrätten i städerna; äfvenledes sägas rolandspelarna varit ett slags symbol för städernas frihet och självständighet.

Sådana skamplatser funnos allestädes i landsorten men voro af mycket enklare konstruktion och bestodo i regeln af en i jorden nedslagen järnsmidd träpåle, vid hvilken delinkventen fastlåstes förmedelst hals- och fotjärn. Den ansågs i äldre tider lika oundgänglig vid tingshuset som klockstapeln vid kyrkan.

I Stockholm tyckes, åtminstone från midten af 1600-talet, »kåken» och spöpålen varit tvenne skilda ting, och på Brolins karta äro äfven olika platser för dessa båda tydligen angifna på Stortorget men i hvarandras omedelbara närhet. På landet var däremot sannolikt »kåken» identisk med spöpålen. När t. ex. en gång på 1500-talet en tjänstekvinna i strömsholmstrakten fick sin dom för en förseelse, heter det i domboken, att hon skulle »hudstrykas vid kåken»; som hennes brott ej var af allvarligare beskaffenhet, är troligt, att hon endast skulle slita spö vid spöpålen, som i detta fall kallats »kåken», emedan någon särskild spöpåle kanske ej fanns.

I handlingar från 15- och 1600-talen omnämnes »kåken» ofta med namnet »stupen», hvilket uttryck påminner om stupstocken. Man ser ej sällan uttrycket »han stupades vid kåken». År 1602 (Tänkeboken, Fol. 137) omtalas en kvinna, som »förut stått för kåken» och som nu dristat sig att återkomma till staden. Hon dömdes

därför »stå vid stupen och blifva rätt väl kvastad».

En annan gång, 1608 (Tänkeboken, Fol. 197), ställdes inför rådhusrätten, Michel Masson, en gammal tjuf, född i Arnö socken (sic!) i Grönsöö. Han tillfrågades »om han ville njuta lifvet och blifva mästerman (bödel) i Uppsala»* eller utstå det straff han förtjänat, nämligen att hängas i galgen. Han svarade, att han ville »wedertaga» mästermansämbetet, hvarpå han då strax blef »hafder för Stupen», där båda öronen skuros af honom, och han »förskickades» till Uppsala.

Hvad nu särskildt »kåken» i Stockholm beträffar, vet man, att den redan på 1400-talet hade sin plats på Stortorget, alldeles framför den ännu däraf uppkallade Kåkbrinken. Om den kvarstod under den följande tiden, är emellertid ej fullt säkert; åtminstone fanns den ej där vid slutet af 1500-talet. Det tyckes likväl vara otvifvelaktigt, att flera af de mera ryktbara afrättningarna verkställts på Stortorget, men detta kan ju lätt nog ha skett med tillfälliga anordningar, allrahelst kåkstraffen ej äro att förblanda med dödsstraffen. Hängningar t. ex. verkställdes på »Galgberget» långt ut på Södermalm.

---

* Liknande fall omtalas från 1500-talet, rörande mästermansbefattningarna i ett par andra svenska städer. (Handl. rör. Skand. hist. XXIX, s. 137, 156.)

Det finnes en gammal tradition, som vill låta påskina, att den på spöpålen eller »kåken» å Stockholms Stortorg ännu under senare hälften af 1700-talet uppställda bronsfiguren, skulle tillkommit redan under medeltiden, på initiativ af en tysk borgmästare,* som beställt den i Lybeck. Han skall då ha låtit afbilda en ämbetsbroder, med hvilken han var i ovänskap: »följden blef, att flera af samme tyske borgmästares anförvanter och afkomlingar för begångna brott sedermera afstraffades vid samma påle, hvilket anmärkts såsom ett bevis på vedergällningsrätten.»**

Man kan dock alldeles säkert hänföra denna berättelse till de obestyrkta sägnernas område. Visserligen var, såsom ofvan antyddes, pålen utstyrd med en ganska ansenlig bronsfigur, som ännu i dag förvaras i statens historiska museum, men den är af betydligt senare datum och uppsattes, såsom vi skola se af det följande, sannolikt ej förrän omkring 1650.

Att år 1602 den s. k. »stupen» sedan någon längre tid ej varit anordnad på Stortorget, framgår af följande för tidens uppfattning mycket karakteristiska anteckning i Tänkeboken (Fol. 173):

---

* Borgmästare och råd i Stockholm utgjordes ända till 1470-talet af tyska borgare.

** Stockholms Tidning n:r 48, 1825 den 18 juni.

»Samma dag (12 maj 1602) restes stupen uppå Stortorget, som länge nog hafver varit utanför staden. Gud låte rätten och rättvisan vara innanför staden och stadens murar och icke utanför. Då går allting väl till, ty där synden blifver straffad, där blifver Gud ärad och prisad.»

De anordningar, som då gjordes, torde emellertid vara af mera tillfällig art, ty år 1647 den 22 mars beslöts i byggnadskollegium, »att Justitien (kåken och dithörande anordningar) här på Stortorget skall blifva efter den gjorda desseinen, nämligen hela diametern skall vara 3$^{1}/_{2}$ aln, såsom ock tre trappor hög, hvar trappa ett halft kvarter. Allt af god sandsten uthugget. Detta skall m:r Johan stenhuggare, som ålderman är, samt m:r (Dyrik*) Bloom förfärdiga». Nästan samtidigt (den 5 april samma år) »förtingades med herr, Gert styckgjutare** att han skulle gjuta och förfärdiga Justitiæbelätet af fin mässingsmalm uti sin rätta gestalt, som afritningen är däruppå, utan all mangel och väl utpoleradt och skåttfri». Detta skulle vara färdigt till den följande 20 september, och priset blef fastställdt till ett hundra riksdaler för hvarje skeppund.

---

* I originalet står oriktigt »Gert Bloom».

** Gerhard Meijer den förste styckgjutaren i Stockholm med detta namn; † 1657(?).

Emellertid var »justitiæformen» ej färdig, hvadan Meijer anförde klagomål öfver »belätesnidarne». Dessa, som voro åldermannen Jost och bisittaren mäster Mårten, uppkallades och tillfrågades, hvarför de ej efterkommit befallningen att »fullfärdiga Justitiæn»; de fingo en allvarlig tillsägelse att »utan någon uppehållning beläteformen med första förarbeta». Därefter blef »dem ritningen presenterat».

Vid slutet af september var ännu intet färdigt, hvarför byggnadskollegium sände en stadstjänare till Didrik Bloom för att förmana honom att göra »Justitiætrapporna färdiga till marknadstiden». Det drog emellertid än ytterligare ut med arbetet, och först i juli 1649 synas de sista anordningarna kunnat vidtagas. Byggnadskollegium lät då tillsäga: »efterskrifne ämbeten att de alla samteliga, tillika mästare som mästarsvenner, vid 40 marks straff, enhälleligen skulle tillstädes vara, sina handtverk vid Justitiens förebyggande fullfölja och arbeta, som äro: *åkareämbetet* den gamla kåken undantaga och platsen ren och klar göra; *timmermansämbetet* stocken och annat hvad med yxan beträffar arbeta; *stenhuggarne* trapporna färdigkanta; *murmästarne* trapporna och annat hvad behöfves uppmura. Så lagat, att det ena ämbetet icke må hafva något det andra att förevita.»

Slutligen tyckes »Justitien» stått färdig och hela anordningen i sin ohygglighet till medborgarnes skräck och varnagel inkräktat ett icke obetydligt område på stadens förnämligaste plats. Öfverst på spöpålen stod den omtalade bronsfiguren med ett ris i handen och klädd ungefär som en herreman från 1600-talets midt med toppig »slokhatt» och kyller.*

Denna rättvisans fruktade symbol hade af stockholmshumorn fått sig tilldeladt namnet »Kopparmatte»** och fick nog utstå mången dust med stadens gatpojkar och med dem, som ville utkräfva hämnd för oangenäma timmar tillbragta vid den obeveklige bronsmannens fötter. Han kvarstod dock jämte den öfriga straffattiraljen på samma plats till år 1776, då »kåken» och spöpålen med sina attribut flyttades till dåvarande Packartorget, nu Norrmalmstorg; likväl framgår af olika protokoll, hurusom »kåken» ofta nog var i behof af reparation. Exempelvis 1690 den 25 februari, då stadsbyggmästaren Hans Buchegger

---

* En uppgift, att den konstnär, som utfört figuren, skulle afbildat borgmästaren, sedermera landshöfding, Thegner, är sannolikt endast den ofvan anförda historien från medeltiden i nyare form. Thegner blef ej stadssekreterare i Stockholm förrän 1660 och borgmästare 1668; han afled 1689.

** Äfven skämtsamt kallad »Mattias Kupfer» (se Gamla Stockholm sid. 608, 609).

befalldes »att tillse, om kåken på Stora torget staden är borttrötter, såsom angifvet är, och då uti den händelse låta göra en ånyo i dess ställe igen».

Sannolikt förestod en ny reparation af »kåken» ungefär samtidigt med att det nya börshuset blef färdigt; stadens fäder beslöto sig då för att från den gamla platsen flytta hela anordningen till »Packartorget», allrahelst rådstugan, i hvars närhet »kåken» ju borde vara, redan på 1730-talet blifvit flyttad till en plats, där det ej gärna kunde blifva fråga om att uppresa »kåken».* Flyttningen ägde rum 1776.

På Packartorget härskade »Kopparmatte» rätt långt fram på 1800-talet, men äfven den platsen blef småningom alltför förnämlig för »kåken», och det längre bort belägna Träsktorget (nu Roslagstorg) ansågs då som lämplig plats för de exekutioner, hvilka dess bättre alltmera sällan ägde rum under »Kopparmattes» beskydd.

Här stod emellertid »Kopparmatte» ännu 1833, då han i maj månad helt plötsligt föll ned från sin upphöjda plats. I Aftonbladet för den 15 maj samma år finnes med anledning häraf följande

* Gustaf I:s staty upprestes 1773 på Riddarhustorget.

ord, hvilka närmare redogöra för den celebra händelsen:*

»En olycka har nyligen här i hufvudstaden händt en figur, som var lika bekant för sin sturska uppsyn som sin känslolöshet. Ingen offentlig person var mera fruktad än denne. Men också kunde man på ingen i ordets egentliga bemärkelse mera tillämpa Horatii vers: Illi robur et æs triplex circa pectus erat, ty han hade verkligen ett bröst af koppar.

Han var, såvidt man känner, den äldste i hela hufvudstaden, ehuru visserligen ingen af *Stadens Äldste*, och högt uppsatt, ehuru ingen räknade honom bland *honoratiores*. Det var, med ett ord, självfva *Kopparmatte* på Träsktorget, som haft det missödet att omkullstörtas af en stormvind.

De flesta läsare ha utan tvifvel hört omtalas denna staty, som en borgmästare i Lybeck för fyra hundra år sedan lät förfärdiga och hvilken alltsedan begagnats, att med sitt ris i den högt upplyftade handen paradera ibland afstraffningsattiraljerna, först på Packartorget och sedan

---

* Jag får här begagna tillfället att till den kände samlaren af »Stockholmiana» och intresserade forskaren, grosshandlaren J. Unman, som gifvit mig anvisning på denna artikel äfvensom på flera dylika i samma ämne i olika tidningar och publikationer, frambära mina varmaste tacksägelser.

på Träsktorget. Sistlidna söndagsnatt blef han ändtligen störtad. En beskedlig krögerska i grannskapet lärer tagit honom i förvar och gifvit honom natthärbärge, utan tvifvel af medlidande och högaktning för hans *kopparnäsa*.

Vi hoppas, att denna omstörtning icke måtte, i likhet med många andra omhvälfningar, hafva en restauration till påföljd eller endast föranleda uppsättandet af någon annan representant af risets makt i Mattes ställe, utan att hans fall må vara ett förebud till de barbariska spö- och prygelstraffens afskaffande, hvarom nu å vederbörliga orter som bäst lärer öfverläggas.»

Efter sitt fall blef »Kopparmatte» förd till Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens hus n:r 2 Skeppsbron och har sedan kommit i Statens historiska samlingar, där den ännu finnes.*

Det dröjde likväl länge nog, innan själfva »kåken» och spöpålen togos bort från Roslagstorg, och ännu år 1857, sedan spöstraffet redan i tre år varit upphäfdt, stod den förstnämnda kvar såsom en ohygglig påminnelse om forna dagars omänsklighet och medeltidens barbariska straffanordningar.

---

* Vid utställningen 1897 var i afdelningen »Gamla Stockholm» en gipsafgjutning af »Kopparmatte» uppsatt på »Stortorget».

Såsom lämplig afslutning på denna lilla studie må här meddelas en till »Aftonbladet» insänd artikel, som stod att läsa den 9 januari 1857, däri författaren påpekar olämpligheten af att spöpålen då ännu kvarstode och att skampålen finge bibehållas på en så trafikerad plats i staden. Äfven göras däri några reflexioner rörande galgplatsen.*

Om ett par af hufvudstadens monumentala märkvärdigheter.

Färdades man förr på landet och varseblef en större isolerad byggnad med en därbredvid fristående stolpe, med vidhängande järnring, kunde man vara säker på att man såg framför sig ortens tingsställe. Denna stolpe utgjorde nämligen för dessa rättvisans tempel ett oskiljaktigt bihang, en i ordets fulla bemärkelse *stående* skylt, och benämndes allmänneligen — *spöpålen*. Huruvida anblicken af dessa, den borgerliga, ärans gränsvårdar kunnat vara särdeles hälsosam för personer med en naturlig fallenhet för förväxlingen af begreppen mitt och ditt, lämnas därhän, men det vissa är, att den var

* Denna artikel är visserligen något utförlig, men det torde här vara rätta platsen att aftrycka den och sålunda åtminstone för vännerna af det forna Stockholm påpeka, huru mycket af intresse för vår hufvudstads historia nu gömmes i tidningarnas spalter.

högst pinsam för hvarje annan betraktare. Också hade knappt Kungl. Maj:ts förordning om spöstraffets afskaffande för ett par år sedan hunnit blifva känd, förrän man skyndade att bortskaffa dessa vedervärdiga minnesmärken af forntidens barbariska lagskipning. Man kan nu färdas hela landet öfver utan att störas af den vidriga anblicken af dylika f. d. tortyrredskap. Blott på ett enda ställe har detsamma blifvit bibehållet, och detta ställe är själfva — Stockholm, den svenska bildningens, smakens och förfiningens brännpunkt. Ännu i dag, således på tredje året efter sedan den upphörde att begagnas, reser sig spöpålen i all sin ruskiga prakt på en af hufvudstadens öppna platser, Träsktorget, som dock numera ej kan anses för ett »skymundan», sedan den nya körvägen ifrån Roslagstull leder där förbi. Den står där ännu i dag, en verklig ärestod åt den myndighet, som hafver sig uppdragen uppsikten öfver stadens offentliga byggnader och platser. Det tyckes dock, som denna myndighet dragit försorg om så många monumentala intyg på sin verksamhet och icke verksamhet, att den kunnat vara denna förutan. Icke heller kan denna omhuldan af bemälta påle härröra af någon förkärlek för fornminnen, ty i så fall hade den kunnat, för bättre förvarande skull, förflyttas till vederbörandes arkiv, likasom dess

forna granne »koppermatte», som sedan flera år tillbaka fått transport till riksarkivet. Okunnighet om dess tillvaro kan ej förebäras, då den sedan åratal dagligen åskådats af hundratal människor. Det måste således vara en ytterlig liknöjdhet för det anständiga som på en offentlig plats vållat bibehållandet af en så vederstygglig attribut af ett straff, som för längesedan är, till civilisationens heder, för alltid afskaffadt. Det tyckes dock numera kunna vara tid på att denna liknöjdhet försvinner, och det är därför vi i den allmänna hyfsningens och vettets namn uppmana vederbörande att låta borttaga denna ohyggliga påminnelse om brott och barbari. Den utgör dessutom för närvarande med sin fotställning en samlingsplats för det i Träsktorgets kojor uppväxande yngre släktets lekar. På en sådan minnesrik arena gro visserligen icke det skönas, sannas och godas frön i barnasinnet, och endast därför borde den undanrödjas. Önskligt vore äfven, om vid ifrågavarande straffattributs bortskaffande äfven dess nära granne, skampålen, kunde få göra sällskap. Lagen kräfver beklagligen visst ännu dennes tillvaro, dock ingalunda på en öppen plats, utan kunna vederbörande gärna forsla densamma undan till något aflägsnare ställe, med mindre de äro af samma åsikter som bonden, hvilken under utrop af »det går väl

icke heller så an att taga alla sakramenten ifrån oss!» vid en biskopsvisitation anklagade sin pastor för det denne låtit kasta gapestocken ut på kyrkogården och flytta pliktpallen ur koret ned i vapenhuset.

Ännu något, som länder hufvudstaden till vanära, är bibehållandet af den utanför Skanstull belägna afrättsplatsens stenbyggnad, som där ännu så vederstyggligt blickar genom träden emot den till eller från Stockholm vägfärdande. Något hängningsstraff lärer väl aldrig mera här komma att exekveras, och, om så olyckligt vore, ej i sådan stor skala, att nämnda byggnad behöfde därtill användas. Dessa byggnader — muren med de trenne sammanbundna pelarna — tillhöra äfven ett tidehvarf, då man ansåg nödigt för brottens hämmande hafva straffens symboler städse ställda under ögonen. Man ser dem därför afbildade på nästan hvarenda vy af städer ifrån femton- och sextonhundratalen. Men nu? Den stigande civilisationen har öfverallt borttröjt dessa ohyggliga vittnen om den mänskliga naturens fördärf. Intet spår finnes mera af dem i det bildade Europa, endast Sveriges hufvudstad har omsorgsfullt bevarat sin stengalge. Månne det då icke kunde vara tid, att vi nu borttoge denna, eller skola vi i vår ordning lämna den i lika fullfärdigt skick åt våra barn? Sannerligen

skola de icke med blygd emottaga ett sådant fideikommiss och på oss tillämpa fabeln om bönderna, som skulle hänga den fångna räfven men, då galgen var färdig, funno den så vacker, att de beslöto bevara den åt sig själfva och sina efterkommande. Vi tillförse oss likväl att vederbörande bespara sig själfva detta åtlöje och bespara oss obehaget att ytterligare behöfva omnämna här framställda vedervärdiga ämnen.»

"Fru Gunillas gränd."

»Det finnes ingen gränd med det namnet i Stockholm!» utropar sannolikt den ärade läsaren, ja kanske äfven stockholmskännaren, vid åsynen af öfverskriften till denna lilla studie. Anmärkningen vore verkligen befogad, ty i adresskalendern återfinnes ej detta namn, men icke desto mindre existerar ännu i dag en »Fru Gunillas gränd» i staden mellan broarna.

Den, som någon gång utan att vara alltför upptagen af affärsbestyr eller samtal vandrat på gatorna i »sta'n», har utan tvifvel lagt märke till vissa små afstängda gårdsrum eller tomtdelar mellan tvenne angränsande egendomar. De äro gamla gränder eller i några fall s. k. »droppa-rum», hvilka man afstängt dels emedan de verkligen tillhöra det ena eller det andra huset och sålunda icke böra af allmänheten trafikeras, dels emedan de på grund af sin ringa bredd ansetts olämpliga som trafikleder.

Dessa gränder gåfvo under 1600-talet anledning till oändliga processer och stridigheter,

och ännu idag torde några af dessa smågränders egenskap af enskild eller stadens egendom ej vara fullt utredd.

Sådana finnas på flera ställen mellan Västerlånggatan och Stora Nygatan samt vid Österlånggatan. De forna namnplåtarna äro nu bortfallna, men t. ex. på hörnhusen i den lilla nu afstängda gränd, som förr har förmedlat samfärdseln mellan Tyska Stallplan och Västerlånggatan, står dock ännu att läsa namnet »Trotzgränden», ehuru någon gränd med sådant namn ej heller finnes upptagen i adresskalendern. Det är, liksom om detta namn vore ett uttryck af den lilla grändens sätt att liksom *trotsa* sig kvar, oaktadt myndigheterna ej tyckas vilja erkänna dess tillvaro. Annars kan man med säkerhet påvisa, hurusom denna gränd fått sitt namn af en framstående borgare i staden, Mårten Trotzig,* som hade ett hus alldeles i hörnet af denna gränd.

Dessa afstängda gränder användas nu mest till gårdsrum eller plats för soptunnor och afskräde. Där frodas ogräset, och där samla sig pittoreska sophögar.

En sådan gränd är »*Fru Gunillas gränd*» vid Österlånggatan, i kvarteret Phoebus. Den

* Mårten Trotzig, som ägde hus vid Järntorget, inköpte åren 1597 och 1599 flera hus vid sitt förra hus, belägna »i den trånga trappgränden, som leder upp till Svartmunkeklostret».

har sedan långliga tider endast varit en återvändsgränd men var under 14-, 15- och 1600-talen öppen äfven åt Skeppsbron; dessutom är den numera afspärrad åt Österlånggatan medelst en inkörsport. Sitt gamla hemtrefliga, från den senare medeltiden stammande namn har den dock fått behålla, ehuru den i några handlingar från slutet af 1600-talet omnämnes med namnet »Doktor Belows gränd», sannolikt emedan denne var stor tomtägare i kvarteret och en myndig man, som nästan ständigt med sina grannar låg i processer och bråk rörande denna gränd. Modernare kartor öfver staden upptaga »Fru Gunillas gränd», men såväl Tillæus som Brolin omnämna den ej, hvilket ytterligare tyder på att den redan före 1730-talet varit afstängd.

Gränden, som är känd ett stycke upp på 1400-talet, är säkert identisk med en gränd, som kallades »Herr Måns Erikssons gränd». Sannolikt är den äfven densamma som »Herr Henning Pinnows gränd», ty denne, som var borgmästare i Stockholm, ägde där ett hus, som han 1472 den 8 augusti sålde till sin kollega, borgmästaren Måns Eriksson, hvilken då i sin ordning fick fungera såsom grändens namngifvare; ifrån denna tid och ända till ett stycke in på 1500-talet kallas gränden »Herr Måns Erikssons gränd».

Ännu år 1513 omtalas gränden med detta senare namn, men sedan fru Gunilla Johansdotter Beese, Erik Turesson Bielkes hustru och drottning Gunillas farfars moder, af borgmästaren Konrad Druvenagel sistnämnda år* inköpt ett hus därstädes, försvinner Måns Erikssons namn och ersättes af det förnämligare, ** »Fru Gunillas».

Fru Gunillas gränd omnämnes sedermera ofta i Tänkeboken samt i bouppteckningshandlingar m. fl. urkunder äfvensom i Byggnadskollegii protokoll, där den till och med en gång (1674) benämnes »Sancta Gunillas gränd».

De klagomål, som af doktor Below år 1678 anfördes mot grannarne i gränden, voro bl. a., att vid Drakenhielmska huset samlat sig så mycken orenlighet, att vattnet däraf rann in i Belows

---

* Se Murberg, Historiska anm. om Stockholm V. H. A. Akad:s Handl. Ser. II. 4, sid. 98 anm. N.

** Stockholms borgmästare åtnjöto visserligen i likhet med de andliga den under medeltiden högtstående titeln »herre», men det var dock ingen jämförelse mellan en sådan »herre» och en riddare, som äfven kallades »herre». Fru Gunilla, själf riksrådsdotter, var gift med ett riksråd, som dessutom var brorson till konung Karl VIII Knutssons första gemål. Det synes också, att namnet imponerat, då det kunnat bibehålla sig i snart 400 år, ett förhållande som torde vara alldeles enastående i Stockholms annaler. Annorlunda är förhållandet med gatornas namn i staden mellan broarna, ty de hafva till största delen sin upprinnelse i medeltiden.

hus. Staden beordrade stadsingeniören att utstaka gränden, hvarefter grannarne tillsades att stenlägga densamma och göra den »igenstängda gränden» ren. Nästan samtidigt klagades, att änkefru Drakenhielm genom fyllningsarbeten i gränden hade »en stor stank och luft förorsakat». Med anledning häraf framhöll Byggnadskollegium, »huru otjänligt det vore att hafva detta midt i staden», äfvenså påpekades det olämpliga att i gränden midt emot Skeppsbron uppsatts en trästuga »staden till stor deformitet», och skulle densamma nedtagas, »eljest lärer staden själf taga den bort».

Till någon närmare kännedom om de vid gränden belägna tomternas öden må här meddelas en del utdrag ur handlingar från 15- och 1600-talen:

1538 den 13 Oktober. (Pergamentsbref i Rådhusarkivet.)

Elzeby Diricksdotter, Kort Druwenagils änka, utfärdar med sin sons, Johan Drunagils (sic!) m. fl:s samtycke ett salubref för Jakob Bagge, fogde på Stockholm, å två tomter, belägna den ena uti Frw Gunille gränd, den andra vid Söder port, och voro tomterna »skattade» af följande män: Af rådet Frans Jönsson, Lasse Månsson, Oloff Hansson, Erich Pedersson, Erich Erixson och Örian Erixson; af menigheten Erich skinnere, Henrich van Ytrektt, Arend Knipare, Hans skreddere, Thomas i hvalfvet och Oloff Dyster.

1553 den 20 November (Tänkeboken. Fol. 55.)

Herr Peder Johannis i Strengnäs upplåter till Peder Killing ett stenhus i Frw Gunilles gränd nordan gatan och nedersta stenhuset.

1562 den 6 Oktober. (Eric XIV:s Nämnds Dombok, sid. 59,)

Per Hansson återfår ett stenhus i Frw Gunilles gränd, som hans släkt hade gifvit till ett prebende i Stockholms bykyrka benämndt »Quinque vulnerum».

1569 den 16 Mars. (Tänkeboken. Fol. 68.)

Mr Olof »kyrkieherre» berättade om ett hus i Frw Gunelle gränd, som sal. Per Hansson ägt och som man förmenade att Per Hanssons föräldrar icke med rätta tillkommit hade, utan att det skulle vara ett prebendegods. Och beviste herr Olof, att samma hus fordom hade tillhört borgmästaren Måns Eriksson, hvilken var Per Hanssons faders moderbroder, därför borde huset enl. konung Karls räfst återgå till släkten.

1569 den 18 Juni. (Tänkeboken. Fol. 48.)

Nils Svensson, de fattigas förest. i Hospit. upplåter å de fattigas vägnar till Matts Jakobsson ett trähus östan till i Frw Gunele gränd på norra sidan mellan Henrik Olssons byggning och afl. Per Killings hus.

1569 den 20 Oktober. (Tänkeboken. Fol. 50.)

H:u Karin, Per Killings änka, upplåter till Jöns Jonsson ett stenhus i Frw Gunelle gränd på norra sidan norderste huset, som Per Killing köpt af herr Per Joensson, Jören Perssons fader.

1569 den 28 November. (Tänkeboken. Fol. 51.)

Jöns Jonsson skiftar hus med Mats Jakobsson och gifver denne det hus han nyss köpt i Frw Gunela gränd.

1570 den 4 Juni. (Tänkeboken. Fol. 151.)

Per Håkansson, kamrerare, uppbjuder ett förfallet hus i frw Gunele gränd, som han köpt af herr Nils Gyllenstierna, riksens kanslär.

1570 den 17 Juli. (Tänkeboken. Fol. 164.)

Per Håkansson lät uppläsa Nils Gyllenstiernas bref (se föreg.)

Huset var beläget i Fru Gunnillas gränd, öfverst i gränden i hörnet på södra sidan.

1576 den 22 Oktober. (Tänkeboken. Fol. 54.)

Jöns Suart upplåter till borgmästaren Mats Persson en fjärdepart i en träbod östan till i Frw Gunnels gränd, stående på Jöns Olsons egen tomt, och en fjärdepart i ett trähus, liggande i Våghusgränden, som står på stadens tomt.

1576 den 1 December. (Tänkeboken. Fol 62.)

Mats Person, länsman, upplåter till Niclas von Franckenhus, bagare, en halfdel i ett trähus och dess grund östan till i Frw Gunnelz gränd nedan för Mats Jacobsons hus på norra sidan.

1581 den 16 Oktober. (Tänkeboken. Fol. 37.)

Jacob Iffwerson upplåter till Urban Michelson en tomt, som samme Urban byggdt ett stenhus, der fordom stod en gammal mur uppå, belägen östan till i Frw Gunnilz grändh på södra sidan, näst ofvan för stadens hus.

1586 den 13 Juni. (Tänkeboken. Fol. 33.)

Mårthen Olson uppbjuder Waste (Erikssons?) hus på norra sidan öfverst i Frw Gunille gränd.

1586 den 18 Juli. (Tänkeboken. Fol. 43.)

Waste Erikcson upplåter till borgaren Herman »baker», ett stenhus och liggande grund i Frw Gunnille gränd och hörnhuset på norra sidan öfverst vid Långgatan.

1589 den 27 Oktober. (Tänkeboken. Fol. 43.)

Berendt Jönsson uppbjuder Mats Månssons brända hus i Frw Gunille gränd.

1599 den 27 Augusti. (Tänkeboken. Fol. 78.)

Anders vårdskrifvare uppbjuder sin halfpart i en tomt i Frw Gunillæ gränd, som Urban (Michelsson?) köpt af honom.

1599 den 19 November. (Tänkeboken. Fol. 96.)

Anders vårdskrifvare upplåter till Urbann Michelson en halfpart i en tomt i Frw Gunilæ gränd.

1600 den 2 Juni. (Tänkeboken. Fol. 79.)

Hinrich målare uppbjuder Matz Jacobsons hus östan till i Frw Gunille gränd.

1605 den 3 Mars. (Tänkeboken. Fol. 213.)

Caspar Lehuus uppbjuder Jören Bährs hus östan till öfverst i Frw Gunille gränd.

1606 den 23 Juni. (Tänkeboken. Fol. 31.)

Michell Hanson uppbjuder Waste Erichsons hus i Frw Gunille gränd, näst nedanför Härman bagares hus.

1606 den 15 Oktober. (Tänkeboken. Fol. 56.)

Jönns Smit uppbjuder ett stenhus, i Frw Gunilles gränd, som han och medarfvingar erhållit efter h: Brita, Päder Håkensons.

1607 den 31 Augusti. (Tänkeboken. Fol. 136.)

Pädher Larson uppbjuder Erich Svänssons styfbarns tomt i Frw Gunelldhe gränd, näst nedanför Mats Jacobssons hus.

1607 den 23 November. (Tänkeboken. Fol. 166.)

Erich Svänsson borgare upplåter till Sigfridh Olofsson en bar tomt i staden östan till i Frw Gunille gränd på norra sidan om gatan, emellan Hinrich Erichsons hus och framl. Urban Michellsons yngre sons korsvärksbod.

1610 den 4 Juni. (Tänkeboken. Fol. 52.)

Michel Hansson uppbjuder Hindrich Erichsons hus i Frw Gunnela gränd.

1610 den 4 Juni. (Tänkeboken. Fol. 52.)

Hans Schmidt (von Hamburgk) upplåter till Cornelius bagare ett stenhus och liggande grund i Frw Gunela gränd och hörnhuset på norra sidan öfverst vid Långgatan.

1610 den 11 Augusti. (Tänkeboken. Fol. 59.)

Hindrich Erichson borgare upplåter till Sigfred Olufsson ett stenhus och liggande grund östan till i Frw Gunilla gränd på norra sidan, näst nedan för framl. Herman bagares hus.

1612 den 25 Maj. (Tänkeboken. Fol. 110.)

Carl Månson uppbjuder Jacob Urbansons hus med bodar och tomter i Frw Gunille gränd.

1617 den 2 Juni. (Tänkeboken. Fol. 187.)

Fru Kerstin till Jakarby, framl. Salmon Jonsons änka, Välb. Jöns Smit och Jören Fritze upplåta ett hus och liggande grund i staden östan till i Frw Gunillæ gränd på södra sidan, näst nedanför Nils Beckers hus.

1619 den 18 Oktober. (Tänkeboken. Fol. 121.)

Hans Meijer borgare och handelsman upplåter å så väl sina egne som ock å Tyska församlingens vägnar till Wilken »Sidewänt» guldsmed en anpart i Cornelij bagares hus på Österlånggatan öfverst i hörnet i Frw Gunilla gränd på norra sidan. Sammaledes upplåter Arent Jacobson Hållender till förbe:de Wilken »Sidewänt» sin anpart i samma hus.

1629 den 7 Mars. (Tänkeboken. Fol. 84.)

Wilken »Sidhgewand» borgare och guldsmed, och Herman Lamborg, upplåta till sin svåger Hendrich Diener och hans styfdotter, Eva Hermansdotter, ett stenhus på Österlånggatan, öfverst i Frw Gunilæ gränd.

1629 den 18 December. (Tänkeboken. Fol. 134.)

S. Jöns Hendrichsons, borgares, änka Anna, upplåter till Abraham Weniken borgare ett stenhus och dess liggande grund, östan till, i Frw Gunilla gränd, på norra sidan, näst nedanför Erich Arwedsons kannegjutares hus.

1663 den 7 Mars. (Stadens Registratur Fol. 45.)

Kommissarien Erik Johanson Fuhrbohm upplåter genom ombud till Sal. Abraham Lambertz änka ett stenhus, som bem:te Fuhrbohm erhållit af sin svärfader Hindrich Wulfvenklou. Huset var beläget vid Österlånggatan öfverst i Fru Gunillas gränd (på norra sidan).

1679 den 29 Mars. (Stadens Registratur.)

Sal. Handelsmannen Abraham Lamberts arfvingar upplåta till Borgaren och Skomakaren Christopher Trautman ett stenhus vid Österlånggatan öfverst i Fru Gunillas gränd i hörnet på norra sidan å frigrund.

1681 den 16 Mars. (Stadens Registratur.)

Välb. Hr Wilhelm Drakenhielm upplåter till grefve Nils Brahe ett stenhus å fri och egen grund emellan Österlånggatan och Skeppsbron ifrån sal. Lemmens och intill von Bergens hus 28 al:r i bredd. På den östra sidan utmed Skeppsbron från hörnet af Gunillæ gränd och söder ut med Skeppsbrogatan 59 al:r.

1685 den 16 December. (Stadens Registratur.)

Traktören Johan Standert uppå egna och medintressenters, framl. hustru Catharina Beckers (Kasten Hoffs änka) arfvingars, vägnar upplåter till Handelsmannen Berent von Bergen ett stenhus vid Österlånggatan i Fru Gunillægränden.

1692 den 10 Maj (Bouppteckning i Förmyndarekam.)

Efter Doktorn sal: Hr: Bernhard Belou, som dog för $^{1}/_{3}$ år se'n gjordes bouppteckning.

Arfvingar

Änkan hust: Wibine Schultz och 2 söner: 1. Doktoren Hr: Jacob Friedrich Belou, nu vistandes i Holland: 2. Studiosen Carl Friedrich Belou, närv. samt sal. Doktorns 3 barn i förra giftet: 1. Feltskären Johan Belou för 11 år se'n rest till främmande land; 2. Sekret. o. Not. Publ. Hr Johan Philip Kihlburgers käresta hust: Euphrosine Maria Belou; jungf: Maria Belou.

Bl. a. ett stenhus i staden i en gränd in emot Järntorget, emellan Österlånggatan och fru Gunillas gränd, och Skeppsbron (å fri gr.) värd 8,000 dr. kmt.

1692 den 5 o. 7 Juli.

Skifte i förmyndarekammare efter Doktor sal. Bernhard Belou.

Arfvingar: Doktorinnan o. 2 deras barn.

Ett stenhus i Staden nedanför Österlånggatan, i fru Gunillas gränd, värdt 8,000 dr., hvaruti Doktorinnan ägde $^{1}/_{2}$ parten (4,000 dr. kmt.).

Blasius Dundie.

Några anteckningar om en skotsk köpman i Stockholm under 15- och 1600-talen.

För det stora flertalet af mina läsare är sannolikt det namn, som tjänar till öfverskrift för följande meddelande, alldeles okändt. Måhända har dock en eller annan sett eller hört detta namn utan att nu erinra sig, i hvilket samband. Då emellertid Blasius Dundies namn litet emellan framdrages för att gifva stöd åt den sägen, att han vore upphofvet till namnet Blasie- eller Blasiiholmen, torde det icke vara ur vägen och ej utan intresse att något närmare taga reda på mannen i fråga. Det är icke allom gifvet att, så att säga, vara namnfadder åt en hel stadsdel.

Utan att ingå på undersökningar, om möjlighet förefinnes för det förmenta namngifvandet, må dock i detta sammanhang påpekas, att Blasii namn under 1600-talet verkligen återfanns i namnet på en återvändsgränd bakom Slottsbacken åt Köpmangatan; hvarvid likväl är att be-

märka, att hans såväl dop- som släktnamn ingingo i grändens benämning: »Blasius Dundies gränd». I öfverensstämmelse härmed skulle Blasieholmen snarare fått namnet Blasius Dundies holme, försåvidt denne Blasius verkligen varit upphofvet till namnet. I förbigående kan meddelas, att »S:cti Blasii kor i bykyrkan (nu Storkyrkan) i Stockholm» omtalas i stadens Jordebok 1494 den 1 dec.

Blasius Dundie var ingalunda den ende i Stockholm, som vid slutet af 15- och början af 1600-talet var bärare af dopnamnet Blasius. Stadens sekreterare, Blasius Olofsson, en myndig och betydande man, lefde ännu under 1570-talet; samtidigt nämnes äfven en Blasius köttmånglare; en Blasius Michelsson mördades 1593 på Helgeandsholmsbron femte dag jul, och under de första decennierna af 1600-talet förekommer i stadens tänkebok en Blasius strömskrifvare. Blasius Dundie kan således mer än väl haft medtäflare vid den omtalade namngifningen. Vi måste emellertid lämna denna fråga oafgjord och nu endast meddela de ord, hvilka Elers ägnar häråt i sitt arbete om Stockholm. Han säger nämligen (Del. 2, § 5, sid. 311, 312):

»Innan berättelsen därom vidare fortsättes, bör något nämnas, hvarifrån Blasius, Blasii eller

Blasie-holmen kan härleda sitt namn; hvarom ingen underrättelse i häfderna kunnat igenfinnas; och hvarom blott en mer eller mindre trolig gissning kan uppgifvas.

Ibland de sju holmar, hvaruppå Stockholm blifvit byggd, räknar Tuneld i sin Geographie öfver Sverige S:ti Blasii-holmen. Man skulle således lätt falla på den tanken, att detta benämnande skett efter Blasius, en Biskop, som för sin tro och bekännelse blifvit halshuggen, och hvilken dag på runstafven utmärkes med ett halft kors, och firades såsom half-helig, den 3. Febr. ännu vid år 1526.* Men som Helgonens dyrkan redan var aflagd, då holmen först började kallas Blasie- och Blasius-holmen, och S:ti Blasii-holmen i Handlingarne icke förekommer; synes någon annan orsak därtill hafva föranledt.

En välmående borgare i Stockholm, Blasius Dundeij, omtalas ofta i Stadens Tänkie-bok, på 1590-talet, som skall hafva haft en badstuga på gamla Skeppsholmen. Att holmen mera än 50 år därefter skulle förvara minnet af denna Blasius och hans badstuga, kan vara en möjlighet, då längt större saker leda sitt upphof af en lika ringa och obetydlig orsak; men då här är fråga om gissningar, kan det väl icke anses vågsamt

* Dijkmans K. Handr. pr. 101.

att underkasta en närmare granskning, om Blasieholmen icke skulle kunna vara ett sammandraget ord af gambla Skeppsholmen. Blasiusholmen torde sedan i Handlingarna blifvit nyttjadt för att ändra missbruket af Blaskeholmen. Många dylika exempel kunna härvid anföras, såsom Bruns-viken för Brunkebergsviken, Galtegillet för Callente-gillet, Kinsta-gatan för Kinhesta-gatan, med flera, om man vore kär i sin tanke.*»

Af flera skäl måste Elers' antaganden anses otillfredsställande. Såsom ofvan antyddes, är här dock icke rätta platsen för att kritiskt behandla denna fråga.

Vid forskningar, afseende ett närmare studium af Blasii förhållanden, ha emellertid anträffats en del fakta rörande honom, hvilka ur kulturhistorisk synpunkt äga ett rätt stort intresse. Det är sålunda hvad ur olika handlingar kunnat sammanföras, som här nedan meddelas.

I Svenska adelns ättartaflor, utgifna af Gabriel Anrep, finnes på släkten Bergenfelt (del. I, sid. 158) meddeladt, att kungl. räntmästaren

* De gamla romarnes »Cæsarea Augusta» heter nu Saragossa; ett bevis att långa ord blifvit ifrån äldsta tider så sammandragna, att de med möda igenkännas.

Peder Pederson, adlad Bergenfelt, år 1604 $^{3}/_{10}$ blifvit gift med »Catharina Dundi, dotter af Konung Johan III:s köpman, Blasius Dundi, af adelig ätt i Skottland» och Katarina Andersdotter. Denna uppgift är i hufvudsak riktig, dock måste framhållas, dels att Blasius helt visst icke var af adlig släkt, dels att han, om han också vid vissa affärstransaktioner handlade på Konung Johans uppdrag, ej synes haft titeln af »Konungens köpman».

När Blasius först kommit till Sverige, är ej kändt, men redan 1576 omtalas han i stadens tänkebok med anledning af ett skeppsbrott, som ett af honom i Norrköping jämte en annan skotte, Hans Andersson, befraktadt skepp hade lidit vid Falsterbo ref. Af handlingarna i målet framgår, att Blasius stod i begrepp att resa till Holland för att söka få sin rätt emot den holländske skepparen, som förorsakat skeppsbrottet genom att segla på skottarnes skepp, fördt af en skeppare från Rostock, Hans Westphal.

Sannolikt befann sig Blasius under närmaste tiden på resor, men 1578 finna vi honom åter i Stockholm, då han den 17 juli af konung Johan erhöll tullfrihet för det löpande året samt till ett visst belopp för de båda efterföljande, detta såsom betalning för gjorda förskott. Han tyckes ha utöfvat en särdeles omfattande affärsverksamhet

samt erhöll under den närmaste tiden icke sällan försäkring om friheter och förmåner såväl från konung Johan III som från hertig Karl; bland annat erhöll han 1583 förläning på alla oxhudar från Uppland, Småland och Östergötland m. fl. såsom betalning för kläde, sidentyg m. m., som han lämnat dels till krigshären, dels till konungen. Hans verksamhet tyckes hafva rört sig icke blott inom vanlig handel utan var säkerligen förenad med bankirrörelse samt skeppsrederi.[1] I konung Johans registratur kallas han endast »Blasius Dundij» utan någon som helst beteckning, men i ett bref af 1597 kallas han af hertig Karl: »Vår käre herre broders borgare och undersåte här i staden, Blasius Dundeij». Det är måhända detta uttryck, som gifvit anledning till att han blifvit kallad konung Johans köpman.

Snart nog synes Blasius ha fått fast fot i Stockholm, ty han inköpte vid olika tillfällen hus och tomter i staden: sålunda ägde han bland annat ett stort stenhus vid Köpmangatan, hvilket han tillhandlat sig af Jakob Bagges arfvingar, nämligen det hus på södra sidan, som var beläget i hörnet af Skärgårdsgatan. Detta hus

---

[1] Blasius var äfven en af de sex stockholmsborgare, som jämte fyra af magistraten erhöllo uppdrag att åt k. Sigismund och hans unga drottning vid deras ankomst till Stockholm 1593 öfverlämna ett förgylldt »kredens».

tillträdde han 1591. Dessutom inköpte han samma år en tomt i S:t Johannes gränd. Framför huset vid Köpmangatan ägde han en mindre trädgårdstomt, och här befann sig den efter honom uppkallade »Blasius Dundies gränd», som fordom hetat »Staffan Sasses gränd». Senare erhöll han äfven några af de tomter, där nu öfverståthållarhuset står. På Södermalm ägde Blasius en »kryddgårdstomt» samt åt Danviksidan en »badstuga», hvilket allt framgår af bevarade handlingar. Däremot har man ej kunnat konstatera, att han ägde någon tomt eller gård på Norrmalm, än mindre på Blasieholmen, som under hans tid kallades Skeppsholmen, senare gamla Skeppsholmen. Första gången namnet Blasie- eller Blasius-holmen nämnes i bevarade handlingar synes vara 1633.*

Omkring 1586 torde Blasius här i Stockholm ingått äktenskap med Katarina Andersdotter, som måhända var en anförvant (syster) till den ofvan omnämnde skotten Hans Andersson. Vid denna tidpunkt var det äfven, som Blasius, blifven mera bofast i Stockholm, in-

* Lundeqvist (Stockholms Stads Hist.) angifver oriktigt 1645. Den af honom, efter ett af Adlersparre (Hist. Handl.) tryckt bref till Ax. Oxenstierna, meddelade uppgiften, att en gnista från Blasii badstuga å Blasiiholmen antändt hus i staden vid 1625 års stora eldsvåda, är sannolikt äfven felaktig, ty i själfva brefvet omnämnes ej badstugans läge.

köpte åt sig en familjegraf, öfver hvilken en arbetad stenhäll var lagd. Det är helt säkert af denna stenhäll, som här ett stycke i afbildning återgifves. Detta stycke hittades år 1895 vid gräfning i huset n:r 1 Smala gränd och befinner sig nu i statens historiska samlingar. *

[illegible] Under denna grafsten begrofs sannolikt icke långt härefter Blasii ofvan omnämnda hustru.

Efter första hustruns död ingick Blasius ett nytt gifte, nämligen med Malin Wilhelmsdotter, som förorsakade honom många bekymmer och

---

* Antagligt är, att en del grafstenar från Storkyrkans kyrkogård bortsålts till grundläggning m. m., hvarigenom förklaras, att detta stycke kunnat finnas på Norrmalm. Icke längre sedan än år 1900 kunde man bland de till omläggning af k. slottets yttre borggård använda gatstenarna finna bitar af grafstenar eller kors, åtminstone en med ännu fullt synliga guldbokstäfver. Denna sten blef likväl strax borttagen.

obehag, hvarom vi här nedan skola finna ett och annat af intresse. Ungefär vid samma tid, år 1599 i juli, blef Blasius anklagad af Erik Jöransson å Hertig Karls vägnar, »att han här i staden ligger och stämplar hemligen med främmande och andre Sveriges rikes upproriske». Blasius, som inkallades för rådhusrätten, svarade: »att med Guds hjälp skall aldrig befinnas, att han antingen med en eller annan eller andra hemligen eller uppenbarligen något till det ringaste stämplat hafver». Något vidare obehag synes han ej haft af denna affär, men däremot torde processen mot hustru Malin förorsakat honom mer än en bitter stund.

Blasii äktenskapliga vedermödor belysas bäst af följande anteckningar ur rättegångsprotokollen i stadens tänkebok för åren 1599 och 1600.

Den 3 dec. 1599 kom Blasius upp i rätten och beklagade sig, »att här i staden ginge ett allmänneligt ondt rykte» om hans hustru. Detta tyckte han »af hjärtat illa vara», men likväl hade han förnummit, att tyvärr funnes »onde liknelser» till att ryktet vore sant. Också ingaf han till rätten en anklagelse afdelad i flera punkter. Bl. a. uppgaf han, att hustru Malin, när hon gått ur kyrkan, besökt en man benämnd »Claes Benickenn» samt att hon sändt denne diverse

gåfvor såsom vin och stekta höns, för hvilket Klas i ett bref, som upplästes, tackade Malin. Sedermera skulle hon haft förbindelse med en skotsk mönsterskrifvare, med hvilken hon druckit och »pannketerat», gått och »spatserat» med honom samt skänkt honom skjortor och »Ermkleder».

Äfvenledes påstod Blasius, att herr Kaspers hustru * hade »skält henne för en Slamsäck».

Dessutom tillvitade Blasius sin hustru att hafva skrifvit bref till William Brun, »som ärlige hustrur icke plägar göra», samt att hon gått i badstuga med denne och varit ensam med honom på nattstugan i Blasii kryddgård.

Den allvarligaste förebråelsen var riktad emot hennes förhållande till en »Polensk herre, Kornalsky benämnd». Med denne hade hon hållit hus hela vintern, och på hans finger hade Blasius igenkänt sina egna guldringar, och en gång, det var »om S:t Johannes tid om en afton», då Blasius varit något beskänkt och lagt sig att sofva, blef Kornalsky kvar i stugan ensam med Malin. Då klockan slog 10, vaknade Blasius. När han fann Kornalsky där ännu, hade han gifvit sin hustru ett »munnslag». Då gick Kornalsky efter tvenne sina tjänare, som med dragna värjor så när hade nedergjort Blasius, om icke

* Sannolikt pastorns i tyska kyrkan Kasper Stappelii fru.

hans drängar, hvilka blefvo illa sårade, hade kommit honom till hjälp.

Vid ett annat tillfälle hade Blasius genom Sander Trumpe låtit spionera på Malin och Kornalsky, och då Sander kom tillbaka, hade han sagt: »O Blasius! om din hustru är ärlig, då är ingen h . . . i Stockholm.»

När Kornalsky skulle resa, hade Malin skaffat sig lägenhet att träffa honom och skänkt honom »ett kostligt Ermkläde med hennes och hans namn inbundet i ett hjärta med några älskogsrim».

Blasius hade äfven bemäktigat sig sin hustrus »sömskrin» och förvarat det i sin kammare. När Malin fick veta detta, blef hon illa tillfreds och skall hafva sagt: »Om jag hade 100 lif, så är jag nu af med dem» samt sökt muta sina tjänare att återtaga skrinet, men först sedan flera af dem oaktadt frestande löften om ersättning nekat, hade hon lyckats öfvertala en sin piga, Agda, att söka få tillbaka skrinet mot löfte, att hon skulle få »fem alnar engelskt» (kläde?). Agda lär då ha prakti-serat sig genom ett fönster in i Blasii rum och öppnat dörren, hvarefter Malin skall hafva ut-tagit en del bref ur skrinet och bränt upp dem, men skrinet lät hon stå kvar. Denna anklagelse bestyrktes af Agda.

En gång hade Blasii dräng, Klemet Eriksson, mött Holger målares mästersven i porten hos

Blasius. Då hade mästersvennen sagt till honom: »Känner du detta här konterfej?» Klemet hade då svarat: »Det är herr Kornalskys konterfej», hvartill mästersvennen svarat: »Men din matmoder säger, att det intet är likt honom.»

Bland inkallade vittnen var en annan af Blasii drängar, Henrik Larsson, som meddelade, att Kornalsky en söndagskväll kommit löpande ur sitt härbärge och in i Blasii hus; när han kom upp i stugan, »buldrade» han på kammardörren, där Blasius låg och sof; fick så upp dörren, kom in och kastade sig öfver Blasius och »skälde honom för en skåtzk skälm och förrädare»; sedan kommo hans drängar med värjor och hade helt visst tagit Blasius af daga i sängen, om icke Henrik Larsson och den andre drängen kommit till hans hjälp; de hade dock båda fått värjsting.

En hustru Margareta, som bodde på Södermalm och förut hade bott i Blasii där belägna kryddgård, vittnade, att hon såg alltid Kornalsky komma dit ut, när Malin var där ute; stundom voro de allena uppe i stugan, stundom nere i stugan. Äfvenledes såg hon, att de alltid sutto och »kysste och klappade hvarandra både neder i kryddgården och uppe i stugan».

Då emellertid vid detta första förhör intet kunde afgöras, erhöll hustru Malin »respit till

nästkommande rådstugudag» och skulle då inkomma med skriftliga svaromål på Blasii anklagelsepunkter.

Därförutom blef den ofvan omnämnde William Brun förhörd inför rätten. Han förklarade, att hvad brefvet, som Malin skulle skrifvit till honom, anginge, så hade han aldrig haft det i sina händer och visste intet därom. Rörande anklagelsen att hafva varit i badstugan samtidigt med Malin, nekade han därtill, men att det en dag händt sig om morgonen, då han gått ut på malmen (Södermalm) och besett sina hästar, att Malin kommit gående. Han hade då frågat henne, hvart hon skulle gå så »bittige»? Hon svarade till »Dannewijkenn»; hvarpå han ytterligare tillade: »Hafver icke Blasius så många hästar: att I kunden köra dit»? Då svarade hon, »Jag hafver lust till att gå». Härtill hąde William Brun sagt: »Förrän I skolen gå dit, förr vill jag låna eder en häst»; sedan satte han henne »på sledan» och körde henne till Danviken, dit äfven pigan följde med. Därpå körde han hem och såg henne ej mera den dagen. Om denna sak hördes äfven en skeppsskrifvare Nils Mauritzon, som meddelade, att den gången, då hon var vid Danviken, hade han skjutsat henne hem, och när de kommo till »Södra port», höll hon där och visade pigan hem sägande: »Laga så, att

du får mat åt folket, och om Blasius spör efter mig, så säg, att jag kommer strax hem». När pigan kom tillbaka, hade Malin sagt till henne: »Gack och se, om William är inne». Pigan, som kom strax igen, svarade, ja! Hvarefter Malin sände henne till Danviken och lofvade drängen, som skulle följa henne, »en slagen daler».

I denna punkt vittnade äfven hustru Valborg, som bodde i Blasii badstuga vid Danviken. Hon lät förstå, att Malin varit i badstugan såväl med William som med Kornalsky, dock ville hon ej påstå, att hon varit ensam med William, utan badstugupigan och annat folk hade varit inne samtidigt, men om Kornalsky sade hon, att Malin hade både kysst och klappat honom. Till Kornalsky hade Malin lånat »ett bolster 7 alnar långt, 1 par lakan, en bordduk 9 alnar lång, ett örngått och ett handkläde». Hustru Valborg berättade äfven, att Malin en gång hade sändt sin piga efter henne, och då hon kom in till Malin, hade denna bedt henne sälja åt sig »en förgylld barnhufva». Sedan hade hon gifvit henne en guldring att sälja, men den kunde hon ej finna köpare till. Då var Malin »svåre bekymred» och sade: »Får jag icke penningar, så må jag dö, ty jag är någon skyldig»; därpå spände hon ur sitt bälte en kedja, en

aln eller fem kvarter lång; den pantsatte hustru Valborg för 11 mark.

Blasius gaf äfven till känna, att William Brun hade till hans stuga förärat honom ett fönster med William Bruns och Tomas Clemets namn. När Malin fick se det, slog hon ut Tomas Clemets ruta och lät sätta i en annan med sitt namn i stället.

På angifven dag blef nytt vittnesförhör, och därefter upplästes Malins skriftliga svar på Blasii anklagelsepunkter.

Af svaren må anföras: Att herr Kaspers hustru skulle kallat henne »slamsäck» vore ingalunda sant; detta ord hade Blasius själf användt, såsom tvenne gode män kunde intyga att herr Kaspers fru sagt till dem.

Brefvet till William Brun sade hon vara skrifvet, innan hon blef gift med Blasius; till badstugugången nekade hon samt hänvisade till William, som själf kunde svara, då han ju vore närvarande.

Angående de ringar, som Blasius sett på Kornalskys finger, sade hon, att när hon dansade med Kornalsky i julhelgen, tog denne ringen af hennes finger och satte på sig; två dagar därefter återfordrade hon ringen och fick den strax tillbaka.

Att hon skulle varit ensam med Kornalsky i »stugan» förnekade hon, ehuru Blasius och hans drängar trodde så; hon hade nämligen vid det tillfället varit uppe i visthuset för att taga ned kött. Eftersom Blasius då tilltalat Kornalsky något hårdt, blef denne vred, och däraf hade yppat sig det »pärlementhe», som skedde mellan drängarne om kvällen.

Hvad »ärmklädet» anginge, bad hon Blasius, att han måtte bevisa sanningen af sitt påstående. Äfven rörande »sömskrinet» sökte Malin fritaga sig under påstående, att däri endast funnits tvenne handskrifter samt tvenne visor men icke något porträtt af Kornalsky, såsom Blasius torde antagit.

Rätten resolverade, att såväl William Brun som Malin skulle aflägga ed, att de vore oskyldiga.

Härmed var dock ingalunda tvisten afgjord, ty på grund af Malins nedkomst blef saken uppskjuten. Påföljande år kom emellertid Blasius åter inför rätten och yrkade att få målet upptaget. Den 11 okt. 1600 företrädde kyrkoherden i Storkyrkan, magister Carolus Petri Hedemorensis och vittnade, huru Malins skriftemål hade varit, när hennes nedkomst tillstundade. Då hade han i sina medbröders närvaro »icke en utan några resor» förmanat henne vid hennes själs salighet, att hon skulle se sig visligen för

och bekänna rätta sanningen inför Gud och dem, om hon vore fri eller icke, för det som af hennes man blifvit henne tillvitadt på rådstugan. Därvid hade då Malin svarat: »Jag vill ej bekänna annat än rätta sanningen», och medgaf, att hon hade »ställt sig något lättfärdigt» emot sin man i sitt hushåll, men »själfva gärningen» vore hon fri för.

Sedan hon ytterligare af kyrkoherden förmanats, »att hon skulle erkänna sanningen och betänka, att den eviga plågan och pinan och den eviga skammen vore ojämförligt mycket större än en liten världslig skam», hade hon sagt, att hon i köttslig måtto ej visste utaf någon annan man än Blasius. Andra vittnen voro äfven inkallade; de förkunnade, att vid den tid, då det steg som allra värst till med Malin, hade modern sagt: »Nu ser jag, att du äst skyldig.» Malin hade då svarat: »Om jag är skyldig eller vet af någon man mera än Blasius, så gifve Gud, att det jag föder utaf mig måtte vara likt ett djäfvulsbeläte och icke människors.»

Några dagar efter detta sista vittnesförhör kom Blasius åter upp i rätten och begärde: »att honom måtte vederfaras hvad Sveriges lag medgifver i den sorgliga saken emellan honom och hans hustru. Antingen rätten vill eller kan värja eller fälla henne, därmed skulle han gärna låta sig nöja.» Steg så hans hustru fram och

jämte henne sjutton ärlige »dannekvinnor» från Stockholm.* Tillfrågade af rätten, hvarför de infunnit sig där, svarade de, att de kommit för att »värja» hustru Malin för »det grofva tillmäle, som Blasius hade tillvitat och tillmätit henne».

Malins moder anförde då, att endast tre timmar förrän hennes dotter blef förlossad, tog hon ett glas »Bastant» (bastart), som stod i fönstret, och med detsamma hade hon sagt: Gud gifve, att jag må dricka min död uti detta glas, icke allenast den timliga utan äfven den eviga helvetes döden, om barnet tillhör någon annan än Blasius Dundie.

Härefter tillspordes de sjutton »dannekvinnorna», om de ville fria Malin med laga ed, om sådant skulle tillsägas dem. Därtill svarade de ja.

Blasius blef nu inkallad inom »lykta dörrar» och tillfrågad hvad han ville göra i saken; om han ville fullfölja, hvad lagen medgåfve, eller om han hade andra afsikter. Därtill svarade han, att efter som han vore en gammal man och

---

* Dessa kvinnor voro: Elin, Hans Anderssons; Malin, Mats Anderssons; Kirstin, Anders Benktssons; Maria, Pär Anderssons; Gertrud, Bertill Matssons; Anna, Markus Nilssons; Anna, Anders Jonssons; Karin, Klemet Månssons; Sara, Måns skräddares; Margareta, Hans profosses; Margareta, Tomas Klemetssons; Valborg, Jon Larssons; Brita, Jakob Långs; Karin, Jören trumpetares; Anna, Tönnies Bruns.

gärna härefter såsom hittills ville bära ett ärligt namn, vore det hans mening, att Malin måtte fria sig såsom lagen säger, om hon kunde, hvilket icke blott henne utan äfven honom skulle vara till större »berömmelse» och ära. Dock ginge hans mening ut på att hon först skulle gå ed allena; sedan skulle de »ärlige dannekvinnorna, som med henne vilja gå lag», frågas af rätten, om de ville bekräfta denna ed. Jakade de därtill, så ville han sedan betänka, hvad han ytterligare skulle göra i saken.

Tisdagen därefter voro Blasius, Malin och vittnena åter uppe på rådstugan, hvarvid förhör anställdes med Arfvid Eriksson, som vittnade, att »den tid då fångebyte skedde på gränsen, skulle hvar och en bekänna huru han hade uppfört sig; då hade Kornalsky tagit Arfvid vid handen, i det han steg på den danska gränsen och Arfvid på den svenska, sägande: »Jag är beskylld för en hustru i Stockholm, men, så sant mig Gud hjälpe till lif och själ, är jag fri för henne, och Gud skall vara en domare däruti på den yttersta dagen». Blasius berättade då, att han själf i sitt eget hus hade sagt till Kornalsky: »Jag manar eder Kornalsky, på eder adliga ära, att om I hafven något oärligt i sinnet här i mitt hus mot min fattiga hustru, då beder jag eder att I måtten blifva härifrån.» Då hade

Kornalsky högeligen svurit vid sin själ och salighet, att något sådant hade han aldrig haft i sinnet. »Därför», sade Blasius, »tror jag visst, att Kornalsky hafver en kristlig själ i buken.»

Sedan detta var sagdt, steg Malin fram med de sjutton hustrurna, som förut åtagit sig att »värja» henne. Blasius hade emellertid betänkt sig och sade: Ed är, Gud bättre, redan härstädes nog aflagd, och på det att ingen »själavåda af så många och stora eder måtte förorsakas», ville han uppgifva sin fordran på edens afläggande. Dock vore detta lika kraftigt, som om eden vore aflagd, i enlighet med 22 kap. i rådstugubalken, däri säges: »Gifver målsäganden, fogden och borgmästaren honom den eden upp, vare så god ed gifven som gången.»

Härefter blef hustru Malin såväl af sin man som af rättens ledamöter samt af de sjutton »dannekvinnorna», som velat fria henne, »fliteligen och högeligen förmanat», att hon efter denna dag skulle taga sig väl till vara för ett lättfärdigt umgänge med »löst partij», såväl kvinnor som män, och i stället akta sitt hus och älska sin käre man samt näst Gud hafva honom för ögonen, honom älska och ära samt med all trohet och rättrådighet mena, både inom och utom huset, som andra ärliga »dannekvinnor» pläga att göra, af hvilka hon skulle taga exempel

och efterrättelse. Sedan Malin inför rätten försäkrat, att hennes afsikt vore att uppföra sig sålunda, och Blasius ytterligare varnat henne och förbehållit sig laglig rätt att åtala dem, som »ville förebrå honom eller hans hustru någonting eller förolämpa dem för denna sak, antingen i ögonen eller på baken», blef, såsom tänkeboken lyder, »all denna tvistiga sak mellan Blasius och hans hustru upphäfven, så att han på all vänskap, kärlek och god vilja gaf inför rätten sin hustru handen och hustrun tog honom på samma sätt i famnen och gingo med hvarandra hem af rådhuset väl förlikte».

Ännu återstod en formalitet. De bref, som Blasius företett under processen, skulle bäras upp i rätten och skäras sönder (kopior skulle läggas i stadens gömmor), och likaså skulle »ärmklädet» förstöras, men i tänkeboken meddelas, att Blasius i stället bjöd ståthållarne, borgmästare och råd »till gäst hem till sig», och där blefvo både brefven och »ärmklädet» uppbrända i allas deras närvaro.

Sålunda slutade med glam denna långvariga tvist, som erbjuder många för kulturhistorikern intressanta drag.

Sannolikt lefde hustru Malin ej länge efter ofvanbeskrifna händelser. Säkert är, att Blasius under det första decenniet af 1600-talet en tredje gång gaf sig ut bland skären i äktenskapets ofta nog stormuppfyllda haf. Hans tredje hustru, Anna Hansdotter Werner, skänkte honom minst tre barn; däraf döptes 1611 $^{6}/_{1}$ i Storkyrkan en son, som erhöll faderns namn Blasius; de tvenne andra barnen med Anna föddes 1615 $^{26}/_{2}$ och 1619 $^{29}/_{4}$.* Blasius var då mycket gammal; i det föregående hafva vi sett, att han själf redan år 1600 kallar sig en gammal man, och enligt ett rådhusprotokoll af 1615 $^{8}/_{11}$ kunde han på grund af »ålderdomssvaghet», ej infinna sig i rätten. Med denna sin tredje hustru fick Blasius delar i de tomter, där nu öfverståthållarhuset står. Vid Blasii död, som inträffade år 1620 eller 1621, yppade sig tvist mellan barnen i dessa tre giften samt Blasii änka, ofvannämnda Anna Hansdotter, som särskildt kom i delo med mannens måg, Peder Pedersson Bergenfelt. Denne gjorde svårigheter att lämna henne del i det stora stenhuset vid Köpmangatan, och häröfver beklagade hon sig ännu 1624 i rätten, sägande, att »han tagit hennes mans hjärta ifrån henne

---

* Det är sannolikt något af dessa trenne barn, som åsyftas i följande anteckningar i Storkyrkans räkenskaper 1627 $^{12}/_{1}$: »Begr. ett sal. Basilius Dundis barn».

och äfven tagit mannens signet, hvarmed han nu gjorde hvad han ville». Han var kort och godt, enligt hennes påstående, en »tjuff».

Den »unge Blasius Dundie» omtalas ännu 1635 $^{8}/_{3}$, då hans »fasta egendom» uppbjöds inför rätten af Simon Simonsson, som sannolikt köpt fädernehuset. Härmed försvinner äfven Blasius Dundies namn ur stadens annaler. D. v. s. ännu 1699 omtalas den efter honom uppkallade gränden, hvars namn dock då förvandlats till »Blasius Dunderts» gränd.

Troligen flyttade den nyssnämnde unge Blasius öfver till Skottland, ty i tillgängliga döds- och begrafningsböcker från Storkyrkan, Tyska kyrkan eller Riddarholmskyrkan har han ej kunnat spåras. Däremot vet man, att halfsystern, Katarina Blasiidotter, som gifte sig med Peder Pedersson Bergenfelt, afled 1650 $^{14}/_{12}$ och begrofs i Munsö kyrka. Äfvenledes är det anledning att förmoda, att den Brita Blasiidotter, som 1626 $^{30}/_{11}$ vigdes i Storkyrkan (se Vigselboken, utg. af Sv. Autogr.-Sällskapet) med en Thomas Glenn, hvilken ägde ett hus vid Köpmangatan och omtalas ännu 1646 $^{8}/_{4}$ samt helt visst är identisk med en Thomas engelsman, ofta omnämnd i handlingar från denna tid, var en dotter till Blasius d. ä. i något af hans senare giften. Skulle denna förmodan besanna

sig, är det äfven mer än troligt, att »en gammal skottzk Hustru, som war hos Tomas Glend» och begrofs i Storkyrkan 1635 9/10 (enl. kyrkans räkenskaper) var Blasii sista hustru, den ofvan omtalade Anna Hansdotter.

"Papistekyrkan."

Om någon skulle söka att i tillgängliga källor forska efter Stockholms äldsta byggnadsminnen, torde hans första erfarenhet blifva, att Stockholm har nästan inga *verkligt* gamla byggnader. Man har i vår goda stad liksom varit mån om att undanröja allt, som kunde gifva stadens inbyggare något begrepp om att de bo i en stad, som består sedan minst 6- à 700 år. Naturligtvis måste dock något af det lilla, som finnes i behåll, vara det äldsta. Det påstås, att det s. k. »tornet» på Riddarholmen är Stockholms äldsta byggnadsminne och att det skulle härröra från stadens allra första tid. Att detta likväl icke är bevisligt, behöfver väl ej påpekas. Det förtjänade likväl en grundlig undersökning, och måhända skulle en uppmätning af detsamma möjliggöra ett närmare bestämmande af dess ålder; i sitt nuvarande skick gör det just ej intryck af att vara äldre än sina grannar, »rundelarna» på det s. k. Kungshuset, men är likväl betydligt äldre.

Ett hus, som sannolikt är äldre, är n:r 27 Baggensgatan, i dagligt tal ännu mot slutet af 1600-talet kalladt »Papistekyrkan», med sin vapenprydda stenplatta från 1500-talet öfver den trånga porten. Visserligen hafva fönstren här liksom i de flesta hus i staden mellan broarna moderniserats, och husets hela typ med det moderna taket skiljer sig för den ytlige betraktaren endast föga från de omgifvande, men allt detta hindrar ej, att man här alldeles säkert står inför ett af de äldsta husen i Stockholm.

Man måste nämligen tänka sig, att Stockholm flera gånger under 1500-talet och förut varit utsatt för de mest ödeläggande och förhärjande eldsvådor samt att det gamla, som till äfventyrs skonats af lågorna, af de nyhetshungriga inbyggarne slopats utan misskund. Om det ej blifvit modernt för de burgnare klasserna att flytta ut till malmarna, kunde man vara alldeles förvissad om att icke ett enda hus ens från vasatiden skulle finnas kvar i staden mellan broarna. Så länge de rika bodde inom stadsmuren, plockades minnena från medeltiden bort. Gustaf I:s, Erik XIV:s och Johan III:s samtida uppbyggde nya bostäder i sin tids smak, likaså gjorde stormännen under de följande konungarne, och det är först sedan malmarna upphöjdes till rang, heder och värdighet af stad, som det värsta byggnads-

raseriet i staden mellan broarna upphörde. Äfven genom regleringar af gatorna, genom den gamla murens nedrifvande samt sammanslagning af tomter hafva många af de äldsta husen fått skatta åt förgängelsen. Det gamla s. k. Gyllenhielmska huset, i kvarteret Venus, det forna dominikanerklostret, är sannolikt det äldsta huset i Stockholm, men äfven det har underkastats grundliga ändringar. Likväl torde vissa delar däraf få anses härstamma från medeltiden. Med undantag häraf kan man därför, när man påträffar ett stockholmshus från 1500-talet, i allmänhet utan tvekan påstå, att det hör till stadens äldsta minnen. Många äro de ej, dessa gengångare. Deras arkitektur är ej heller särdeles invecklad, och med lätthet skulle man kunna göra upp för sig, huru de sågo ut i sin välmakts dagar.

Mången föreställer sig, att alla hus i staden mellan broarna äro från medeltiden eller vasatiden, endast därför att de äro smala och höga. Detta är ett misstag. Man var tvungen att bygga så, emedan tomterna voro knappt tilltagna. Se i öfrigt på en del hus vid den moderna Regeringsgatan; de äro både smala och höga utan att kunna göra anspråk på anor från medeltiden. Trappgaflarna betyda heller ingenting, ty sådana tornade sig upp ännu långt fram på 1600-talet.

Nog af, det gamla huset vid Baggensgatan är ett otvetydligt minne från vasatiden. Öfver porten sitta en af ägarne, riddaren Anders Keiths och hans hustrus, Elisabet Birgersdotters (Grip), vapen och namn jämte följande inskription: »Auxilium nostrum à Domino.» Dess nuvarande yttre bär ej skäl för namnet kyrka, och aldrig har det heller varit kyrka i egentlig bemärkelse, men gudstjänst lär verkligen hållits där, och huset säges under konung Sigismunds tid varit tillhåll för katolska andlige. I folkspråket uppkom med anledning däraf uttrycket »kyrka», på samma sätt som många ställen i landsorten fått binamnet »kloster» endast därför att ett flertal präster varit därstädes bosatta.* Elers (Stockholm I. 48,61) antager, att detta hus är identiskt med ett hus, som år 1336 på konung Magnus Erikssons befallning skall ha uppförts för johanniterorden och sedan tillhört Vadstena kloster. Därvid torde han stödja sig på följande ord i Messenii rimkrönika, som syfta på indragningarna af klostrens och kyrkornas egendomar:

»Ägorna togh kungen sig af,
något fast han åt androm gaf;
i byn på samma sätt tilgår,

* Såsom en egendomlighet kan omtalas, att t. ex. den del af gamla slottet i Stockholm, som »låg åt sjön» ännu på 1600-talet kallades »Papistiska kyrkan». Se De la Gardieska ark. X. sid. 43.

Hendrich Thor Borg(?)* til skenkz får
thet hws Wastena klåster frå,
som Anders Kett i wår tidh få
månne af Hendrichz släckt för gull.»

Vi skola af det följande se, att det icke blott är vapnen öfver porten, som bekräfta, att Keith ägt huset, utan äfven genom fastebref i stadens tänkebok synes, att han verkligen köpt det.

Huset omnämnes i stadens tänkebok 1578 den 18 januari, då Simon Nilsson, i öfrigt okänd, till riddaren Anders Keith upplåter huset, som då säges vara beläget mellan Johan Bärndes, och Henrik Schütz' änkas, hustru Marinas hus. Det torde haft ingång såväl åt Österlånggatan som åt Baggensgatan, men ingången åt Österlånggatan var då mera att anse såsom en vattenport, ty möjligen gick på denna sida i äldre tider stadsmuren alldeles intill husets baksida.

Keith, den nye köparen, var en något äfventyrlig skotte, som med en fana ryttare inkommit till Sverige under ett af de första åren af konung Johan III:s regering samt vunnit denne konungs gunst i hög grad. Konungen förskaffade Keith hustru inom den högättade släkten Grip, nämligen Elisabet Birgersdotter, som genom sin mormoder, Margareta Eriksdotter (Vase), konung Gustaf I:s syster, gift med Joakim Brahe, var dotter

* En Henrik Torbons omtalas i registret till de tyvärr nu förkomna tänkeböckerna för åren 1533—1538.

till konung Johans kusin. Konungen gjorde själf bröllopet. Keith, som af Johan III användes i olika värf, skall bland annat 1583 varit sändebud till England och stod äfven under konung Sigismunds regering högt i dennes nåd. Han skall likväl ha dött i landsflykt 1597. Dessförinnan lär konung Sigismund ha inköpt huset och skall hafva skänkt det till jesuiterna, som därstädes höllo katolsk gudstjänst, hvaraf namnet »Papistekyrkan» uppkommit.

Denna uppgift bekräftas äfven af rimkrönikan, där det heter om Sigismund:

»Slåtzkyrkia han catholisk präst
befalte, en annan thär näst
på Dråtningholm, tredie will
i staden bo, kiöpte thär til
Anders Ketz hws siu tusen för
gyllen och thär i kyrkia gör
Catoliskom; Ketten hade
af Hendrich Torborg, som en sade
kiöpt thetta hws, honom thet gaf
konungh Göstaf, som togh det af
Wadstena klåster, igen så
monne the catholske thet få.»

I stadens tänkebok för 1595 (Fol. 248) finnes antecknadt angående detta hus, att kyrkoherden Erik Schepperus begärde, att borgmästare och råd måtte låta igenlåsa herr Anders Keiths hus, »der den påwiske Prästen håller sin gudstienst». Härtill svarades, att magistraten skulle

tillskrifva Kungl. Maj:t för att ödmjukligen begära, att H. K. Maj:t ville sådant afskaffa och samme präst hädankalla.

Hvad Messenii ofvan meddelade uppgifter angår, har man ingen anledning att betvifla dem, då han ju lefde samtidigt med de händelser, hvarpå han syftar.

Efter denna tidpunkt är husets historia under några decennier insvept i mörker. I början af 1620-talet synes det dock ha ännu tillhört Kungl. Maj:t och kronan, ty det donerades 1624 den 15 januari till dåvarande ståthållaren, sedermera riksrådet och riksmarskalken Axel Banér, hvars arfvingar vid reduktionen måste redogöra för åtkomsten. Efter Banérs död 1642 kom »Papistekyrkan» såsom arf till hans dotter, Kristina Dorotea Banér, och hennes man, öfversten friherre Erik Leijonhufvud; efter denne senares död såldes det donerade huset till murmästaren Kasper Friedrich, som 1670 den 28 februari erhöll stadens fastebref å detta köp. Han synes dock ej länge förblifvit innehafvare af denna sin nyförvärfvade gård, ty redan tre år härefter säljer han den till vinhandlaren Johan Schurman, som i sin ordning fick fastebref 1673 den 1 oktober. Äfven denne blef ej länge ägare af huset. Nytt fastebref utfärdades 1679 den 29 mars för vinhandlaren Kasper Robberts från Westfalen. I Kasper Rob-

berts' fastebref bär huset ännu namnet »den s. k. Papistiske kyrkan».

Vid sin död ärfdes Kasper Robberts af handelsmannen och vinskänken Diedrik Wittvogel, som, när han själf afled 1694 den 20 april, innehade såväl detta hus som en hel del andra gårdar och lägenheter i Stockholm, där han utom nämnda hus ägde ett större stenhus vid Tyska brunn, ett hus på Hornsgatan, en fjärdedel af ett hus, som kallades »Förgyllda lejonet», en stenbod »under Galgberget», ett trähus på Hornsgatan, en väderkvarn med tomt på Götgatan, en tomt vid Packartorget (nu Norrmalmstorg) samt en åbyggnad på Djurgården kallad »Stärkelsebruket». Han var sålunda en väl besutten borgare i staden och ärfdes af sin änka, Regina Magdalena Polchow, samt tvenne döttrar.

Sedan reduktionskommissionen vändt sig till Wittvogels arfvingar för att erhålla upplysning om deras rätt till huset och frågan sedermera utredts, fingo arfvingarne 1699 den 7 september resolution att tills vidare få behålla detsamma, men dock skulle Axel Banérs rättsinnehafvare till kronan betala lösen, enligt värdering af borgmästare och råd. Regina Magdalena Polchow, som själf afled 1719 den 16 dec., ingick endast tvenne år efter mannens död nytt gifte. Hennes senare man, sekreteraren Johan

Schmidt, en broder till den år 1692 adlade medicine doktorn, assessor Joakim Schmidt, innehade såväl »Papistekyrkan» som det större huset vid Tyska brunn.

Den gamla byggnadens senare öden kunna bäst studeras i stadens tomteböcker; dock må här antydningsvis meddelas, att efter ofvannämnde J. Schmidt såldes det år 1723 den 25 juli samt inköptes på auktion af handelsmannen Simon Fredrik Küsel, hvars barn och mågar sålde det 1743 den 2 april till handelsmannen Lars Kåhre, som därå erhöll fastebref samma år den 19 dec. Hans änka och de omyndiga barnen afträdde huset 1754 den 11 juni till kryddkrämaren Samuel Fredrik Nordman. Redan 1771 hade det dock bytt ägare och innehades sedermera af kryddkrämaren Jöns Flintenberg, som 1799 den 22 november sålde det till sin måg, kryddkrämaren Lorens Vilhelm Berger.

Gamla gatunamn.

Ströftåg i staden mellan broarna.

Intresset för Stockholms stads historia är i våra dagar långt större, än mången föreställer sig; jag känner flera boksamlare, som till och med rata äfven de finaste exemplar af den sällsyntaste bok men utan tvekan betala höga summor för några trasiga rester af en gammal karta öfver Stockholm eller några sällsynta s. k. »småtryck», där en eller annan notis om Stockholm står att finna. Huru glädjande detta förhållande än må vara för vännerna af det gamla Stockholm, kan det dock ej förmildra den indignation, som uppväckes af den omdanings- och föryngringslusta, som särskildt i hufvudstaden gripit omkring sig och hvars förespråkare t. ex. i den gamla staden mellan broarna ej se annat än en pesthärd, en osund sammangyttring af fallfärdiga hus, en »*skamfläck för vår vackra hufvudstad!*» Dessa förbättrare, jag ville kalla dem vandaler, akta icke, ja, de erkänna knappast de minnen, som äro förknippade med de krokiga gatorna

och de trånga gränderna. Deras valspråk är: »Bort med skräpet!»

Den tid torde ej vara långt aflägsen, då sådana stockholmare få *glädja* sig åt att se det gamla Bondeska palatset (nu rådhuset) och öfverståthållarhuset (Tessins snillrika skapelse) jämnade med marken. En fullständig plan för den gamla stadens omreglering framlades för några år sedan, och en annan har nyligen framlagts. Öster- och Västerlånggatorna komma, när dessa planer blifvit förverkligade, att prunka i samma godtköpsprakt som Sturegatan eller Karlavägen. De gamla gränderna skola försvinna eller regleras och alla minnen från det äldsta Stockholm utplånas. Med få ord, vår hufvudstad skall då te sig ungefär som ett Chicago eller någon annan den »fjärran Västerns» moderna städer utan poesi. Framtiden kommer att rycka på axlarna åt en stad med anor från *1200-talet* men med hus från *i går*.

Vill man en gång försöka att göra sig ett svagt begrepp om hvad Stockholm fordom varit, måste man nöja sig med att i Nordiska museet studera de få lämningar, som doktor Hazelius och hans efterträdare möjligen kunnat rädda undan vandalernas härjningar.

Visserligen hafva de snart sagdt otaliga eldsvådor, som i synnerhet i äldre tider ödelade

hela kvarter, redan gått nyhetsifrarne i förväg, men mycket är ännu bevaradt. I alla händelser finnas gatorna och gränderna i behåll.

De gamla gatu- och grändnamnen lämna ofta icke oviktiga upplysningar till stadens historia, men äfven på detta område hafva vandaler lämnat spår af sin förstörelsebringande verksamhet. Icke längre tillbaka än på 1880-talet företogs en omdöpning af flera gator och gränder i olika delar af hufvudstaden. Om man vid de förändringar, som då verkställdes, hade rådfört sig med sakkunniga, skulle sannolikt åtskilliga missgrepp undvikits. I sammanhang härmed torde påpekas, att såväl gamla som nytillkomna gator på senare tider uppkallats med namn, som hvarken äro belärande eller på något sätt kunna försvara sin plats. Det synes föga lämpligt att gifva gator sådana opersonliga namn som t. ex. Östgötagatan, Västgötagatan, Kronobergsgatan, Norrtäljegatan, då vi ännu äro i saknad af en *Axel Oxenstiernasgata*, en *Nordenskiöldsgata*, en *Hoglandsgata*, en *fjärde-novembergata*, m. fl. Jag ser den dag, då alla landskaps- och stadsnamn äro genomgångna och stadens fäder kasta sig öfver stationssamhällena; vi få då en *Nässjögata*, en *Katrineholmsgata* och en *Gnestagata!*

Då staden mellan broarna, där gifvetvis de äldsta gatunamnen återfinnas, sålunda hotas med en omreglering och de nuvarande gatunamnen sannolikt komma att dela öde med de gamla husen, kunde det måhända intressera läsaren att erfara något om dessa namns uppkomst. Jag skall därför i det följande söka redogöra för några af de märkligaste namnen på gator och gränder i den egentliga »*staden*», reserverande till ett kommande arbete att göra en så vidt möjligt fullständig historik öfver alla såväl forna som nuvarande gators och gränders namn i Stockholm.

Min mening är ingalunda att föra läsaren in i medeltidens labyrint af gränder; åtminstone skola vi ej förirra oss dit annat än undantagsvis, ty om man också känner namnen på ett visst antal gator och gränder redan från 13- och 1400-talen, hafva i synnerhet de senare i tidernas längd undergått mångfaldiga förändringar, hvilket gör, att en orientering i den gamla staden, med ledning af pergamentsbref eller andra medeltidshandlingar, är hart när omöjlig. Lägger man därtill, att flera af gränderna alldeles försvunnit, inses lätt, att det vore lönlös möda eller åtminstone förenadt med långa undersökningar och långrandiga utläggningar, om man ville söka att för läsaren klargöra, att en viss gränd först hette

t. ex. *Nils skräddares gränd* och sedan kallats *Johan Henrikssons gränd* samt under en senare period varit känd under namnet *Mäster Michels gränd* och möjligen i våra dagar befinnes vara densamma som *Hoparegränden* eller något dylikt.

Några ord till belysande af det sätt, hvarpå gatunamnen uppkommit, må dock här meddelas.

Under stadens äldsta period funnos inga gator och än mindre några gränder. Området var redan tidigt omgifvet af en mur, som sträckte sig utefter Öster- och Västerlånggatorna (Styffe: Skandinavien) till Järntorget på södra och till slottet på norra sidan. Trafiken därinom förmedlades genom vägar (ännu år 1444 omtalas »Gårdjäkne-*vägen* östan till») och gångstigar, hvilka sannolikt icke alla hade vissa namn. Ville man angifva vägen för en främling, som på ensam hand skulle taga sig fram i den lilla staden, beskref man antagligen noga det hus, han sökte, samt angaf dess läge t. ex. på följande sätt: »Fjärde huset på vänster hand, när man går backen från torget till stranden, västan till.» Efter hand ökades husens antal, en styckning af tomterna ägde rum, och vid ingången af 1300-talet var hela området inom den gamla muren bebyggdt. Vid denna tid funnos redan gator, gränder och torg med skarpt utstakade gränser. Gatorna voro fåtaliga, gränderna voro

däremot många. Somliga gatunamn hafva bibehållit sig oförändrade ända till våra dagar, men ännu 1430 (Stadens jordebok) betecknas en gata på följande sätt: »Gatan, som man går från Köpmangatan till Svartbrödragatan». I motsats till gränderna bibehöllo sig gatunamnen oförändrade. Gränderna växlade namn nästan lika ofta som den öfversta tomten i gränden bytte ägare.

De gator, hvilka hade bestämda namn, fingo sådana af helt naturliga skäl. Tvenne gator t. ex. voro längre än de andra, hvarför de kallades Långgatorna, och voro dessutom kännetecknade af sitt läge till rådhuset eller slottet. Sålunda uppkommo namnen *Österlånggatan* och *Västerlånggatan*. Den norra delen af Västerlånggatan, som utmynnade vid den norra stadsporten, kallades *Norreportsgatan*, hvilket namn senare utbyttes mot *Smedje-* (äfven Smeds-) gatan, emedan icke blott stadens smedja låg där utan äfven flera enskilda smeder där hade sina verkstäder. Att en *gata* i äldre tider fått namn efter en person, såsom t. ex. *Baggensgatan*, är nästan enastående.

Vid benämningen af gränderna däremot var regeln, att den, som ägde öfversta tomten, från en hufvudgata räknadt, gaf gränden sitt namn. En gränd, som 1482 kallades *Bredgränden* eller

Biskop Birgers gränd och då var den tredje från Vattubrinken, omtalas år 1495 på följande sätt: »*Biskop Birgers gränd, som nu kallas Johan Benktssons gränd, efter han öfverst i gränden bor.*» Detta ombyte af namn fortsatte delvis ännu i början af 1600-talet, men mot midten af samma århundrade började en viss stabilitet göra sig gällande, och de namn, som då voro brukliga, hafva på få undantag när bibehållit sig oförändrade ända till vår tid eller till midten af 1880-talet, då några af de allra äldsta namnen utan försyn slopades.

De gator eller gränder, hvilka fått namn efter framstående personer, i afsikt att hedra deras minne, eller af märkliga händelser, voro till och med ännu i början af 1800-talet ytterst sällsynta. När Adolf Fredriks torg på 1760-talet fick detta namn, var det sannolikt första gången, som en bestämd person hedrades på detta sätt, ty Drottninggatan och Kungsgatan (nu Stora Nygatan) kunna ej komma under rubriken: gator uppkallade efter vissa personer. De flesta, för att icke säga alla, torgs, gators och gränders namn från tiden före midten af 1700-talet, hvari personnamn ingå, torde tillkommit på samma sätt, som förut nämnts om gatornas och gränderhas namn under medeltiden. Benkt Ekenhielm, Seved Bååt, grefve Magnus

(Gabriel De la Gardie), (Mårten) Triewald m. fl. hafva således icke genom sina lysande gärningar gifvit upphofvet till namnet på de gator, hvilka bära deras namn, det är dem tillhöriga, vid gatorna belägna egendomar, som de hafva att tacka för att deras minne förevigats på husknutarna i Stockholm. Mången torde invända, att Brunkeberg t. ex. fått namn däraf, att den bekante Brunke eller Brunkow aflifvades där år 1319. Enligt andras åsikt är likväl detta ännu ej fullt bevisadt. Då emellertid i denna lilla skiss endast är tal om gatorna i den egentliga »*staden*», måste detta intressanta spörsmål för denna gång lämnas å sido.

Låtom oss nu öfvergå till en granskning af några bland de intressantare namnen på gator och gränder i »Staden inom broarna».

Baggensgatan (från Köpmantorget till Benikebrinken) har sitt namn af den frejdade amiralen Jakob Bagge, som ägde flera hus i trakten kring Österlånggatan och själf bodde vid den gata, som nu bär hans namn. År 1596 $^{24}/_{5}$ (Stockholms stads tänkebok) kallas gatan »Jacob Bagges gata» men kallades förut »mellan murarna östan till». År 1563 $^{23}/_{6}$ (Tänkebok) köpte Jakob

Bagge en obebyggd tomt »mellan murarna», belägen vid hans eget hus, som då nyligen var uppmuradt; år 1564 $^{15}/_{5}$ (Tänkebok) köpte han ytterligare en tomt söder om samma hus för att däruppå bygga sitt kök.

Bedoirsgränden (från Västerlånggatan mellan n:r $36^{1}/_{2}$ och 38 till Stora Nygatan) för tanken på den förmögne handelsmannen Jean Bedoire d. y., som på sin tid var en af Stockholms rikaste köpmän; han ägde hela kvarteret Porcas, som ligger vid denna gränd och förut tillhört hans hustrus förste man Konrad Cuyper.

Benikebrinken (från Svartmangatan till Österlånggatan) kallades i äldre tider Svartbrödrabrinken, redan 1434 $^{4}/_{12}$ (St. jordebok), men fick sitt nuvarande namn efter vinhandlaren Jören Benick, som ägde ett hus där på 1500-talet. Stadens sekreterare, Blasius Olsson, köpte 1564 $^{4}/_{12}$ (Tänkebok) ett hus i »Svartmunkebrinken tvärt öfver Jören Benekes hus».

Bredgränden (från Skeppsbron, mellan n:r 10 och 12, till Österlånggatan). Ehuru betydligt smalare än t. ex. den närbelägna Brunnsgränden, synes denna gränd redan tidigt haft sitt nuvarande namn, exempelvis år 1476 $^{12}/_{9}$, då ett hus »östan mur i bredha grendena» omtalas, men då en Bredgränd samtidigt fanns mellan Västerlånggatan och Kornhamn (sannolikt nu Funkens

gränd), kallades Bredgränden vid Skeppsbron bl. a. år 1570 17/1 »Östre Bredgränden» (Tänkebok).

Brunnsgränden (från Skeppsbron, mellan n:r 18 och 20, till Österlånggatan). Redan tidigt fanns en brunn på Österlånggatan i hörnet af denna gränd, som däraf uppkallats. År 1556 17/8 omtalas »hvalfvet, när man går in i Brunnsgården», och 1566 4/11 »Brunns-stenhuset med Brunnen» (Tänkebok).

Didrik Ficks gränd (från Västerlånggatan mellan n:r 28 och 30, till St. Nygatan). Egentligen skulle denna gränd kallas Didrik *Fisks* gränd, ty med detta namn betecknas i äldre handlingar den man, hvars hus sannolikt var beläget här. I Storkyrkans dopbok för år 1687 kallas gränden t. o. m. »*Didrik Fiskares gränd*». I stadens Tänkebok för år 1603 omnämnes Didrik Fisk med anledning af ett rättegångsmål med några holländska skeppare. Han omtalas äfven i handlingar från åren 1611 och 1617.*

---

* Hans änka, hustru Anna, instämde år 1625 sin måg, klockgjutaren Jören Putenson, till rådhusrätten samt anklagade honom för misshandel. Detta mål, som finnes intaget i Tänkeboken för sagda år (Fol. 100), torde vara af kulturhistoriskt intresse; det kan därför vara på sin plats att här anföra ett sammandrag däraf: Hustru Anna, Didrik Ficks efterlämnade änka, klagade på sin måg Jören Putenson, att han tillskrifvit henne ett vänligt bref och hade bedt henne komma hem till sig; när hon i en god mening kom till honom, öfverföll han henne med hugg och slag utan någon

Drakens gränd (från Skeppsbron mellan n:r 24 och 26, till Österlånggatan). Huruvida i detta namn föreligger ett personnamn, har ej kunnat utredas, men det synes ej vara fallet. År 1686 (Storkyrkans dopbok) omtalas i staden inom murarna en *Bergsgränd*, där då vinskänken Göran Berg bodde; dennes källare, kallad *Draken*, har måhända gifvit upphof till namnet, detta så mycket sannolikare, som namnet Bergsgränden försvunnit. Göran Berg dog 1722 och hans hustru, Elisabet Clarman, 1723 (de begrofvos båda i Klara kyrka).

Funkens gränd (från Västerlånggatan mellan n:r 70 och 72, till Kornhamnstorg), kallades fordom Stråbucksgränden efter Henrik Stråbuck, som ägde det öfversta huset men sålde det 1556 2/11 (Tänkebok). Den fick sedermera nam-

---

gifven orsak. Hon begärde, att han för sådant otillbörligt »stycke» måtte blifva straffad. Därtill svarade Jören, att när hans svärmoder kom till honom, begynte hon strax »bruka munnen på honom» och repeterade upp deras gamla handlingar, som dem emellan en tid varit hafver. Då hafver hon »spottet honom i ansiktet»; däraf blef han »ijfrigh» och slog henne vid örat. Detta gjorde äfven hon. Likväl sade hon sig ej minnas detta; utan han ref hennes kläder sönder och stötte henne ut genom porten. Didrik svarade, att hon själf »lopp ut genom porten» och »brukade munnen på honom hela vägen». Dessutom framlade Jören en »pasquilla», som hennes dotter sades hafva diktat om Kristoffer Nijt.

Det hela slutade med en förlikning, som ägde rum för lyckta dörrar, men Jören fick dock plikta för blodvite.

net Bredgränden. År 1628 $^{17}/_{5}$ (Perg. bref i rådhusark.) köpte Tomas Funk en tomt i *Nils snickares gränd*, som sannolikt var samma gränd som Bredgränden. Han synes således hafva gifvit upphofvet till namnet.

Gråmunkegränden, lilla och stora (Lilla Gråm.-gr., från Västerlånggatan mellan n:r 18 och 20, till Stora Nygatan. Stora Gråm.-gr. från Västerlånggatan mellan n:r 16 och 18, till Munkbron). Dessa gränder hafva benämnts efter gråmunkarne af fransiskanorden, hvilkas kloster låg på Riddarholmen (den forna Gråmunkeholmen). I äldre tider nämnes endast en Gråmunkegränd, den större. Den Lilla Gråmunkegränd hette ännu i början af 1700-talet Helge lekamens-gränd, efter något hus, som tillhört Helge lekamens gille. Den större gränden utmynnade framför bron till Riddarholmen (Gråmunkebron), hvaraf namnet. När den nya muren vid Stora Nygatan borttogs och området där nedanför indrogs i stadsplanen, uppkom den nedre delen af St. Gråmunkegränden; den kallades dock ända till på 1880-talet Schaleri gränd efter Peter Schalerus, adlad Gripenhielm, som ägde den tomt, där nu huset n:r 1 Munkbrotorget är beläget.

Gåsgränden (från Västerlånggatan n:r 24 till Munkbron). Ar 1494 $^{22}/_{9}$ (Stadens jordebok) omtalas ett hus västantill beläget ofvanför »*Graa-*

gasen», och 1496 21/3 (Jordebok) köpte hustru Elin, Per Olssons änka, ett hus beläget i fjärde gränden från Gråmunkegränden, näst ofvanför hustru Ragnhild »*Graagaasens*» hus. Då nu verkligen Gåsgränden ännu i dag är fjärde gränden från St. Gråmunkegränden, torde måhända däri kunna sökas upphofvet till namnet Gåsgränden, för så vidt »Graagaasen» får anses vara identiskt med det nuvarande ordet Grågås. Från Grågåsgränd till blott Gåsgränd är ju steget ej långt.

Göran Helsings gränd (från Västerlånggatan mellan n:r 20 och 22, till Stora Nygatan) har sitt namn af en Göran Helsing, som lefde under Gustaf I:s regering och flera gånger omnämnes i Registraturet. Denne Göran torde varit son af Nils Helsing, efter hvilken en gränd uppkallades och där bland annat det hus var beläget, som hustru Apollonia Larsdotter (konung Erik XIV:s amma) och hennes man år 1544 11/1 (Riksregistr.) fingo af konung Gustaf. Det är för öfrigt antagligt, att det är samma gränd, som kallas *Sven Helsings gränd* 1488 2/6 (Stadens jordebok). År 1610 18/5 (Perg.-br. i rådhusark.) sålde hustru Kerstin, Göran Helsings änka, ett hus i *Nils Helsings gränd* till befallningsmannen på Vaxholm Erik Larsson. Bellman har besjungit Göran Helsings gränd.

Hoparegränden Stora och Lilla (St. Hoparegränd från Skeppsbron mellan n:r 22 och 24, till Österlånggatan; Lilla Hoparegränd från Gaffelgränd till Österlånggatan). Dessa gränder hafva helt visst sina namn af den Michel Hopare, efter hvilken en gränd östan till år 1550 6/10 (Tänkebok) var benämnd. Denne Michels änka, hustru Brita, ingaf sig 1566 13/11 (Tänkebok) i fribröd hos sin brodersons hustru, Margareta Tomasdotter, och upplät därför till henne och hennes man, Anders Larsson, ett stenhus och en tomt i sal. *Michel Hopares gränd;* redan 1567 3/11 (Tänkebok) var hon död, då hennes arfvingar uppgöra om arfvet med ofvannämnde Anders Larsson.

Ignatii gränd (från Västerlånggatan emellan n:r 20 och 24 till Stora Nygatan). En annan gränd med samma namn vid Köpmangatan har först på senaste tid fått detta namn, af hvad orsak känner jag ej. Den gränd, som allt ifrån början af 1630-talet kallats Ignatii gränd, har sitt namn af den bekante boktryckaren Ignatius Meurer, som ägde tvenne tomter i denna gränd. Gränden kallades på 1570-talet *Mattis Mårtenssons gränd*, ett namn som den tyckes ha bibehållit långt efter Mattis Mårtenssons död och ännu i slutet af 1500-talet.

Johannis gränd (från Skeppsbron emellan n:r 32 och 34 till Österlånggatan). Denna gränd, som fordom hetat S:t Johannis gränd, har först på 1800-talet fått sitt namn stympadt. Den är uppkallad efter en redan på 1500-talet uppbränd eller nedrifven klosterkyrka, S:t Johanniskyrkan. År 1562 5/12 (Riks-registr.) fick sekreteraren Mårten Helsing af konung Erik XIV den tomt, »där fordom S:t Johannis kyrka uppå stod»; en del af tomten var belägen åt S:t Johannis gränd och en åt Österlånggatan. Denna gåfva bekräftades 1570 23/4 (Riks-registr.) af konung Johan för Anna Blasiidotter, Mårten Helsings änka. I en tidningsannons från 1760-talet kallas denna gränd »3 konungars gränd», helt visst däraf att gränden utmynnade framför en källare med detta namn vid Österlånggatan.

Kindstugatan (från Skärgårdsgatan till Tyska brinken). Detta namn låter för våra öron tämligen främmande. Gatan omtalas redan tidigt på 1400-talet, men namnet skrifves då, liksom ända till slutet af 1600-talet, *Kinhästegatan*. Det är först på 1700-talet, som man anträffar former sådana som *Kindstugugatan*, *Kimstugatan* m. fl. Vid första anblicken synes Kinhästegatan vara minst lika svårfattligt som våra dagars Kindstugata. Man har framkastat den förmodan, att namnet skulle uppkommit däraf,

att konungens stall varit där beläget och att gatan egentligen skulle heta *Hingstegatan*. Det omöjliga i en sådan härledning behöfver ej framhållas, och någon hemul därför finnes ej. *Kindhäst* i gammalsvenskan, liksom ännu i danskan, betyder *örfil*, *kindpust*. Men huru nu sätta örfilen i förbindelse med gatans namn? En förklaring kan sökas i den omständigheten, att en person med vedernamnet »*Kindhäst*» möjligen ägt någon förnämligare tomt vid denna gata, som på ofvan angifna sätt fått hans namn. Mången tycker sannolikt ett sådant namn låta föga troligt. Må så vara! Det är i alla händelser ej omöjligare än följande namn, hvilka alla äro hämtade ur svenska medeltidshandlingar: Kadrin *Bastekvasten*, Jon *Kärlek*, Torolf *Lusaskägg*, Erik *Näsbit*, Ingrid *Honochspottan*, Elin *Tjufvafinger* m. fl. En annan förklaring kunde möjligen finnas af ett uttryck i Stockholms stads privilegier af 1529 (Riksregistraturet). Det heter nämligen där i § 35: Gillestugan, som köpmännen hålla, »efter gamble sedwenien, skall wara så friidkallat at hoo der annan slår *pust eller kindhest* skal böta XL (40) mark och all oqwedens ord, som ther skee, skola wara i tweböthe». Måhända var köpmannagillets hus beläget vid denna gata, och örfils- eller kindhästplikten kan möjligen under tidernas lopp hafva gifvit anled-

ning till gatans benämning. På söder finnes i våra dagar en gränd med namnet *Grälmakare-gränd*, hvilket synes minst lika egendomligt som *Örfilsgatan*.

Kolmätaregränden (från Västerlånggatan emellan n:r 10 och 12 till Myntgatan). Denna gränd, som fått en viss popularitet genom Bellmans kända poem »Eldsvådan i Kolmätaregränd», har fått sitt namn af Hans Kolmäter, som tillhörde en här i Stockholm på 16- och 1700-talen florerande släkt. Huruvida något särskildt yrke med titeln kolmätare existerat, känner jag ej. Gränden hette redan på 1500-talet och ända fram på 1660-talet »Johan sekreterares gränd».

Kornhamnstorg (från Nygatorna och Mälartorget till Slussen). Otvifvelaktigt har torget sitt namn däraf, att skutor lastade med säd hade sin särskilda tilläggsplats här och att sädesköpen till större delen uppgjordes på detta torg (jämför Hötorget på Norrmalm samt Järntorget i »Staden»). En författare har för några år sedan (R. Geete, Ord och bild, I årg., häft. 5, sid. 206) antydt, att Kornhamn måhända varit föremål för omtydning och egentligen borde heta *Kogghamn*. Platsen benämnes visserligen så i handlingar från medeltiden, men dels förekommer namnet Kornhamn tidigare, dels kallas platsen 1478 $^{22}/_{7}$ (Perg.-br. i Riksark.) »widher Korntorg och Kogga-

hafn». Någon egentlig omtydning har således ej ägt rum. På 1640-talets kartor kallades det *Åkaretorget.*

Klockgjutaregränden (från Västerlånggatan mellan n:r 8 och 10 till Myntgatan). Namnet härleder sig med all säkerhet från klockgjutaren Jurgen eller Jören Putenson, som där ägde ett hus. Han dog redan på 1650-talet, men ännu 1687 omtalas i S:t Nikolai dopbok »Klockgjutaren Puttens hus i Klockgjutaregränden». Om honom se ofvan vid Didrik Ficks gränd.

Kråkgränden (från Skeppsbron emellan n:r 14 och 16 till Österlånggatan). En Knut Nilsson Kråka blef rådman i Stockholm 1615; han har säkerligen gifvit upphofvet till grändens namn. I Storkyrkans dopbok 1687 skrifves namnet »*Kråkans gränd*».

Kåkbrinken (från Stortorget till Mälarhamnen). På Stortorget stod af ålder en skampåle eller s. k. »kåk»; den var uppställd midt framför Kåkbrinken eller Kåkgränden, såsom den äfven kallas såväl på 1400- som på 1500-talet. Häraf uppkom namnet. Att härom ej kan vara något tvifvel, synes af stadens jordebok år 1496 ²⁹/₈; där säges nämligen på tal om tvenne trähus, att de voro belägna: »*i then grändhen, som reth nider löper westan aff stora torghit fran kakin, som kallas kacbrinken nidher til syon*».

Det är likväl först under senare tid, som namnet utsträckts äfven till gränden nedanför Stora Nygatan till Mälarhamnen. Den hette ända till på 1880-talet *Schulten bagares gränd*, hvilket namn den sannolikt fått af bagaren Jochim Schult, som år 1631 5/2 (Tänkebok) fick fasta på ett hus i denna gränd. Dess namn var förut »*Sötegummans*» *gränd*. Jochim upptages äfven såsom ägare af detta hus på en karta från 1640 (Krigsarkivet).

Prästgatan (öfver Storkyrkobrinken till Österlånggatan midt för n:r 51). Denna gata har på senaste tid sammanslagits af tvenne gator och tvenne gränder, nämligen *Helvetii* (egentl. *Helvetes*) *gränd*, *Svenska Prästgatan*, *Tyska Prästgatan* och *Stenbergs* (egentl. *Steinbergs*) *gränd*. De båda Prästgatorna hade i äldre tider intet visst namn utan kallades blott »mellan murarna västantill». När Måns Eriksson af konung Gustaf I år 1542 3/3 fick donation på ett hus, angifves dess läge på följande sätt: västan till vid Långa gatan i hörnet på högra handen, när man går ned för Skomakarbrinken mellan förenämnda Långgata och den öfre gatan, »*som kallas emellan Murena*». Sedan kaplanerna vid Storkyrkan fingo sin bostad på den norra och pastorerna vid Tyska kyrkan på den södra delen, uppkommo namnen *Svenska prästgatan* och *Tyska*

prästgatan. Helvetii gränd var den sista påminnelsen om en liten stadsdel mellan Norreport och Storkyrkobrinken, kallad *Helvetet*, en benämning som, i parentes sagdt, återfinnes i flera svenska medeltidsstäder. Då namnet i sin ursprungliga form, *Helvetesgränden*, var ett bland de äldsta i »staden», hade det ej bort försvinna. Den, som nu vill uppsöka det gamla medeltidskvarteret *Helvetet*, styr säkerligen ej sin kosa till *Prästgatan!* Stenbergsgränden hade sitt namn af grefve Antonius von Steinberg, drottning Kristinas gunstling, som här ägde ett hus.

Räntmästartrappan (vid Skeppsbron invid Slussen). Det gamla hus, som ligger i hörnet af Slussplan och Skeppsbron, har gifvit såväl denna trappa som den på 1800-talet försvunna *Räntmästargränden* sitt namn. Det byggdes ursprungligen af räntmästaren Börje Olofsson, adlad Cronberg.

Salvii gränd (från Västerlånggatan till Myntgatan). En karta från 1640-talet (i K. Krigsarkivet) angifver det n. v. Kanslihusets tomt såsom tillhörigt den bekante Adler Salvius. Då Salviigränd utmynnar alldeles midt emot denna tomt, är härledningen tydlig.

Schönfeldts gränd (från St. Nygatan mellan n:r 30 och 32 till Mälartorget). Namnet härleder sig sannolikt från hofrådet och assessorn

Greger Wallander, adlad Schönfeldt, som 1686 (Storkyrkans dopbok) ägde ett hus i hörnet af Stora Nygatan.

Skeppar Karls gränd (från Skeppsbron mellan n:r 8 och 10 till Österlånggatan). En skeppare med detta namn omtalas ofta i handlingar från 1500-talet. År 1564 $^{24}/_{9}$ (Tänkebok) köper han af mäster Hollinger skeppsbyggare ett hus i tredje gränden från Slottsbacken. Den gränd, som nu bär hans namn, är visserligen den andra från Slottsbacken, men möjligen låg själfva tomten vid tvenne gränder, och namnet har kommit att gifvas åt den första af dessa.

Skeppar Olofs gränd (mellan Köpmangatan och Trädgårdsgatan) har sitt namn af en myndig man från de första vasakonungarnes tid. Hans namn var Olof Eriksson, och skeppare var han hos kung Gösta själf. Han kallas i ett donationsbref af 1543 $^{26}/_{11}$ »Olof Rotzkarl wåre skeppare»; rotzkarl betyder, att han var bördig från Roden (nu Roslagen). Med sin hustru, Anna, dotter af den rike stockholmsborgaren Gerlach von Emden, hade han flera barn, bland hvilka tvenne döttrar voro gifta med borgmästarne i Stockholm Olof Gregersson och Gynte Olofsson. Sonen var den bekante Ericus Olai Schepperus, som afsattes från sin kyrkoherdebefattning vid Storkyrkan. Efter skeppar Olof, som var död

före 1594 13/5, höll änkan arfskifte 1597 17/10 (Tänkebok); han ägde flera hus i »staden» och synes ha bott just mellan Österlånggatan och den gränd, som bibehållit hans namn.

Skärgårdsgatan (från Köpmangatan till Tyska brunn) hör till de äldre gatorna i »staden», men dess namn har under tidernas lopp förändrats från *Själagårdsgatan* och genom missförstånd fått sin nuvarande form. Ännu 1687 (Storkyrkans dopbok) skrifves det »Skiählgårdsgatan», men redan i början af 1700-talet uppkom den felaktiga formen. Den s. k. Själagården, d. v. s. ett slags hospital, var redan under medeltiden belägen vid denna gata, åt hvilken den helt naturligt gaf sitt namn.

Spektens gränd (från Trångsund mellan n:r 10 och 12 till Prästgatan). I handlingar från 1500-talet omtalas en Gerdt Specht, som möjligen gifvit upphofvet till denna gränds nuvarande namn. År 1594 29/7 (Tänkebok) kallas han »Norremalmsbo» och fick då stadens pass för en resa, som han skulle företaga till Jülich. Det är efter en af hans afkomlingar, som kvarteret »Spektern» fått sitt obegripliga namn.

Svartmangatan (från Stortorget mellan n:r 5 och 7 till Benikebrinken). Denna gata är en af de allra äldsta i Stockholm; den omtalas redan på 1300- och 1400-talen men hette då omväxlande

Svartbrödra- eller Svartmunkegatan efter det gamla dominikan- eller svartbrödraklostret, som stängdes år 1533 och var beläget vid Tyska brunn.

Sven Vintappares gränd (från Västerlånggatan mellan n:r 26 och 28 till St. Nygatan). Äfven här möter oss en hoffunktionär, ty Sven Staffansson var år 1595 $^{21}/_{7}$ »Kongl. Maj:ts wintappare» (Tänkebok). Att han gifvit namnet åt denna gränd är utom allt tvifvel. Hans änka lefde ännu 1620, då hon fick ett hus på Helgeandsholmen.

Urvädersgränden (från Västerlånggatan n:r 14 till Myntgatan), som ser allt annat än inbjudande ut och där nog ett yrväder skulle kunna rasa minst lika häftigt som annorstädes, har dock ej, såsom mången skulle föreställa sig, sitt namn af någon sådan naturföreteelse. »Ur och skur» säger man visserligen, men icke desto mindre finnes en bättre förklaring af detta egendomliga namn. Redan i början af 1500-talet omtalas flera borgare i Stockholm med namnet Uhrwäder eller Uhrwed: Nils Månsson »urwäder» (1501), Olof »urwädher» (1502), Gertrud »Urwäders» (1505). En Simon Urwäder kallas hoftjänare 1593 $^{5}/_{12}$ (Tänkebok); antagligen var det samme man, som år 1611 $^{19}/_{9}$ stod fadder i Storkyrkan. Redan på 1530-talet nämnes Urväders-

gränden med detta namn, som bibehållit sig till våra dagar. En gränd med samma namn finnes äfven på Söder.

Härmed måste jag för denna gång afsluta de etymologiska vandringarna i den gamla »staden», ehuru flera såväl gators och gränders som torgs namn ej nu blifvit föremål för granskning. Ämnet är dock för vidlyftigt, för att det i en liten skiss som denna skulle kunna slutbehandlas.

Yxsmedsgränden.

En etymologisk studie.

Denna gränds namn kräfver sitt särskilda kapitel, ty så alldeles enkelt är det ej, som det vid första påseendet synes vara, att efter den nuvarande formen tillfredsställande förklara namnets betydelse.

Redan i en föregående uppsats har påvisats, att en del stockholmska gatunamn, såsom Skärgårdsgatan, Kindstugatan m. fl., hafva sin upprinnelse i ord eller former, som nu försvunnit ur språket och därför i allmänhetens uppfattning fått en orätt men med något kändt, liknande ord mera öfverensstämmande betydelse. Till följd häraf hafva sådana namn blifvit underkastade förändring i enlighet med folketymologiens visserligen mycket karakteristiska men därjämte mycket vilseledande skiftningar.

Ett sådant namn är efter all anledning namnet Yxsmedsgränden, som betecknar en gränd i staden mellan broarna, begränsad i norr af

kvarteren Aurora, Tritonia och Iphigenia och i söder af kvarteren Penelope, Palamedes och Ulysses samt förenande Västerlånggatan med Munkbrogatan.

Första gången gränden omnämnes med detta namn, ehuru under något olika form, är 1616.

Ursprungligen betecknades emellertid med detta namn endast den del af gränden, som förbinder Västerlånggatan med Stora Nygatan, ty ännu långt fram på 1800-talet hette de nu af stadens fäder med namnet Yxsmedsgränden lyckliggjorda nedre delarna af gränden: Ödesgränden (mellan Stora och Lilla Nygatan) samt Uttermarksgränden (mellan Lilla Nygatan och Munkbrogatan). Hvad dessa senare namn angår, må följande i förbigående meddelas. Det första, nämligen Ödesgränden, torde, såsom vi skola se längre fram, möjligen vara en annan form för det nuvarande namnet och uppkom sannolikt på samma gång som det men förekommer ej i faste- eller upplåtelsebrefven, ty exempelvis 1699 omtalas den nuvarande Backmanska tomten i kvarteret Palamedes såsom belägen vid Yxsmedsgränden; däremot framgår otvetydigt af en karta från början af 1700-talet, att namnet då skrefs »Ödessmedsgränden». Före denna tid och innan ännu namnet Yxsmedsgränden under olika former uppträdt, kallades den del af densamma, som

begränsas i öster och väster af Stora och Lilla Nygatorna, »Herr Amunds gränd», ett namn som förekommer redan 1593 den 4 november, då Welam de Wijk säljer den nedre hälften af den ofvan omnämnda Backmanska tomten till Nils Posse; detta namn förekommer ännu 1622, då samma hus öfvergick till Posses brorson, Krister Posse. Efter denna tid försvinner namnet »Herr Amunds gränd».

Möjligen är det äfven samma gränd, som omtalas 1589 men då kallas Hans Skuttes gränd och förut hetat Olof Skottes gränd, hvilket senare namn förekommer 1557 och ännu 1580.

Namnet »Uttermarksgränden», som omnämnes redan 1684, har efter all anledning tillkommit därigenom, att kamreraren, sedermera lifgedingsståthållaren Daniel Benktsson Uttermark ägde en af de under midten af 1600-talet nybildade tomterna nedanför Lilla Nygatan.

Den af Västerlånggatan och Stora Nygatan i norr och söder begränsade delen af gränden, som tidigast bar namnet »Yskemesgränden», hette förut »Sigfrid Olofssons gränd» och omnämnes med detta namn 1589 och ännu 1621, men såväl 1616 som 1618 omtalas ett i denna gränd beläget hus, kalladt »Yskemetshuset». Dessutom kallas verkligen gränden i en handling af 1617 »Yskemesgränden»; från 1628 och allt framgent har detta

namn bibehållit sig till våra dagar, då det till och med utträngt namnen Ödesgränden och Uttermarksgränden.

Under förra hälften af 1600-talet och ett stycke in på 1670-talet förekommer namnet alltså under olika former, såsom Yskemes-, Yskemeess-, Yschemes, Öskemes-, Yskemitz-, men från 1673 uppträder en annan form, den nuvarande, tydligen uppkommen genom missuppfattning af namnets ursprungliga betydelse; man började nämligen då att skrifva »Yxsmedsgränden». Denna form återfinnes såväl i kyrkböcker som i stadens tänkeböcker, i bouppteckningsdokument m. m., men hade sannolikt långt förut gjort sig gällande i talspråket.

Att här ingalunda kan vara tal om att namnet verkligen skulle ha uppkommit af ett förment yrke, yx-smeder, torde af de ofvan anförda äldre formerna vara otvetydligt. Yxsmedsyrket skulle visserligen kunnat vara ett lika aktadt yrke som något annat, men säkert är, att det aldrig omnämnes i äldre handlingar, där i öfrigt knifsmeder, låssmeder, »bysse»-smeder, stålbågssmeder, ankarsmeder ofta omtalas. Hammarsmeder, i bemärkelse af smeder, som tillverka hammare, förekomma ej, och då ju snart sagdt hvilken smed som helst kan göra en hammare eller yxa, torde däri förklaringen böra sökas, att sådan tillverk-

ning ej varit indelad på något särskildt yrke. Men huru då förklara namnet? Närmast till hands är att söka härledningen från ett personnamn eller från något ord af främmande ursprung.

Vid ett annat tillfälle (se Vintergatan 1894, sid. 308) har jag framkastat den förmodan, att namnet *Yskemes* måhända vore ett finskt ord eller namn, och därtill har jag senare funnit ett berättigande i den omständigheten, att år 1607 omtalas i stadens tänkebok (Fol. 99) en hustru Maria, som kallas »Jören yschemesses efterlefuerska». Men då jag för ett närmare utredande af frågan vände mig till docenten dr K. B. Wiklund i Uppsala, fick jag visserligen delvis bekräftelse på mitt antagande, att namnet ej kan komma från yxa och smed, men på samma gång gaf mig dr Wiklund en anvisning till att kunna tyda detta »yskemees». Härmed redogöres därför, under påpekande att upplysningarna härröra från ofvannämnde framstående kännare af den finskugriska språkvetenskapen.

Elementet *mes* påminner om det finska *mies*, estniska *mees* »man», därför är också anledning förmoda, att ur dessa språk kunde fås någon benämning på en yrkesman, som skulle kunna passa, sche-ljudet gör dock därvid svårigheter, enär detta ljud hvarken finnes i finskan eller

estniskan; det kan ju dock vara en s. k. substituering af någon ljudförbindelse, som föreföll de gamla stockholmarne svår att uttala. Om man opererar med ett sådant antagande, till hvilket man helt säkert är berättigad, skulle kanske som original för det omtalade ordet kunna föreslås ett estniskt *öitsi-mees*, hvilket skulle betyda »nattväktare» (särskildt för boskap, som är ute på bete).

Denna förklaring af namnet torde man ur språklig synpunkt kunna godkänna, och den kan ej anses alltför djärf, allrahelst i det finska och lapska ordmaterialet ej finnes något lämpligt ord; sammalunda är förhållandet med lettiskan. De olika former, hvarunder namnet förekommer med *y* och *ö*, kunna med lätthet förklaras. Härvidlag är dock att bemärka, att det à priori är antagligare, att formerna på *ö* tillkommit senare än de på *y*, men etymologien öitsimees låter sig i alla fall mycket väl försvara, till och med på två sätt. Antingen har det estniska *ö* icke haft fullt samma ljudvärde som det gamla stockholmska *ö* utan varit något mera slutet och stått *y* något närmare, hvarför stockholmarne kunnat uppfatta det både som *ö* och som *y* och skrifva därefter, eller också — hvilket har mera sannolikhet för sig — är skrifningen med *y* en »finare» skrifning. Man hade ur stockholmsdia-

lekten en ansenlig mängd exempel på att ett kort *y* blifvit *ö* och att sålunda den lägre befolkningen uttalade en del ord, som borde skrifvas med *y*, med *ö*-ljud. Detta kan mycket väl hafva inverkat på de ämbetsmän, som omnämnde ordet Öske- eller Yskemesgränden, därhän, att de etymologiskt oriktigt satte in *Y* äfven här.

Någon full visshet om ordets betydelse torde likväl ej kunna fås, utan man måste nöja sig med ofvan gjorda gissning.

Ett beaktansvärdt faktum kan, såsom ofvan nämnts, framhållas, det nämligen, att den mellersta delen af den nuvarande Yxsmedsgränden, d. v. s. den del, som ännu för få år sedan officiellt hette Ödesgränden, på en karta från de första åren af 1700-talet kallas »*Ödessmedsgränden*», hvilket tyder på ett närmare sammanhang med det ofvan anförda estniska »*Öitsimees*».

Huru nu gränden skulle fått namnet af detta ord är lätt att påvisa. Enligt hvad förut är nämndt, brukade grändernas uppkallande oftast vara beroende däraf, att någon framstående person var ägare till ett eller flera hus i gränden, dock företrädesvis något af hörnhusen vid närmaste hufvudgata.

Det är utan tvifvel namnet på »Yskemes»- eller »Yskemits»-huset, som öfverflyttats till gränden. Att detta hus tillhört Göran

Yskemees är nästan säkert. Hvarest det varit beläget kan visserligen ej med säkerhet påvisas, men med kännedom om sättet för gränders namngifvande torde det antagandet ej få anses förmätet, att huset varit ett af de tvenne hörnhusen vid Västerlånggatan.

Olaglig utskänkning.

(1694.)

Visserligen voro i äldre tider vinhandels- och krögarämbetena, såsom förut påvisats, ordnade till särskilda skrån, där »bönhasar» tåldes lika litet som på andra områden, men svårigheten att på ett verksamt sätt hålla kontroll öfver olaglig utskänkning gjorde, att så småningom fanns snart sagdt i hvarje hus en krog eller en ölförsäljning; särskildt voro dessa senare nästan oräkneliga, då till sådan försäljning lätt nog erhölls myndigheternas tillstånd, dock emot åtskilliga villkor, såsom förpliktelse att sälja endast sådant öl, som bryggdes hos de privilegierade bryggarne, att vara borgare i staden m. m.

I byggnadskollegii protokoll är ofta tal om »ölbodar», som med mer eller mindre rätt uppslagits än här än där i staden. År 1647 den 24 sept. uppträdde inför kollegium uppvaktaren Benkt Andersson och besvärade sig öfver att gatan och platsen, som borde vara mellan Lars Kaggs hus (nu Lundströmska huset n:r 3 Munk-

bron) och sjön alldeles igenbyggdes med träbodar, som användes till ölkrogar; han begärde därför, att dessa bodar måtte nedrifvas. Kollegium beslöt, att stadstjänaren jämte »pråm-Lasse» skulle tillsäga dem, som »sådana bodar mot ordningen låtit uppslå», att de skulle nedtaga sina kåkar, men om det icke skedde godvilligt, skulle de för tredska få plikta 40 dlr »och bodarna dock likväl omkull». Vid andra tillfällen förekomma klagomål på personer, som »hvarken voro borgare eller krögare», att de tagit sig för att idka krögeri, exempelvis en Zacharias Russou, som 1692 höll krog midt emot stadens barnhus; han »förmanades att afstå därmed, sökandes sig lägenhet annorstädes». Skräddaren Gerdts änka höll otillåten krog i Kolmätargränden; hon erhöll 1690 varning »att icke hädanefter krögarämbetet prejudicera» äfvensom att icke »hålla något oskickeligt hus, som klagas, utan sig alldeles så förhålla, som hon kan stå till svars med». Kocken Pierre La Ban(g), som 1690 anhållit att få hafva krog, nekades, emedan han ej var borgare.

Tillstånd att sälja öl i tillfälliga bodar gafs emellertid ganska ofta; så beslöt kollegium t. ex. 1661 den 24 sept., att rådmannen Anders Boij och Nikodemus »Thessin» skulle afmäta ölbodar åt en del personer, som under marknaden ämnade

idka ölförsäljning. Likväl synes själfva tillståndet att idka krogrörelse eller ölförsäljning hafva meddelats af magistraten på rådhuset eller af slottskansliet. När bryggaren Olof Andersson 1674 hos kollegium anhållit om tillstånd att »få sitta ute på gatorna öl att sälja», svarades honom, att han därom skulle »supplicera hos Magistraten på Rådhuset». Samma år tilläts Bo Bryngelssons hustru, Lisbet Ersdotter, på grund af rekommendation från slottskansliet, att »få om dagen utesitta med en tunna öl vid Slottsbacken»; såsom särskildt ömmande skäl anfördes, att mannen »hel blinder är och således inga andra näringsmedel hafver», dock skulle hon ej få uppsätta någon brädbod. Samma år fick Ingeborg Nilsdotter, hofmästaren Lars Winters änka, tillstånd att hålla krog och ölsäljning, där hon bor, efter vanligt vis och emedan hon uppvisade en sedel, »att hon skall taga öl af en bryggare i ämbetet».

Ofta förekomma i handlingarna beslut om tillfälliga »krogars» borttagande; 1690 den 20 maj fingo byggningsskrifvaren Tranman samt inspektoren Israel Emporagrius i uppdrag att »gå till majoren af Kongl. Gardet Herr Faltzburg och anhålla, att de ölkrogar och kyffen vid Munkbron uti staden, som af gardeskarlar uppsatte äro, måtte afskaffas för den otjänlighet

och eldfaras skuld, som de kunna med sig hafva».

Med spritdryckers försäljning var man ännu strängare, men icke desto mindre synas många personer på 1600-talets slut idkat såväl sådan försäljning som ölutskänkning samt hållit matställen utan att därför till staden erlägga någon afgift. Man gjorde år 1694 en förteckning »uppå åtskillige Ståndz Perssoner, som bruka borgerlig nähring, men till Dat. icke hafva warit underkastade någon borgelig tunga som hjälp till Inqvarteringens Brist» (i Riksarkivet), hvaraf framgår, att sådana obeskattade personer hufvudsakligen idkade utskänkning eller höllo mat m. m.

Det är ur denna förteckning följande namn äro hämtade:

Indre quarteret.

Kongl. Maij:ttz Lacquay *Knut Wätterskiähr* håller starck öhlsälgning.

Kongl. Maij:tz Lacquay *Jonas Kockz* håll. och öhlsäljningh. Egit huus.

Cofferdi Båtsmannen *Jöns Anderssons* hustru håller krogh under barberaren Herman Roos enkias huus.

Mårten Andersson Koch (boende i Jochum Hacks enkas hus) håller öhlsälgning.

Madame *Elisabet Möller* * skall hålla miödhsälgning.

Corporalen *Balchens* enkia skall holla krogh hoos Lars Jöransson.

Kocken M:r *Anders Apperman* har några Pagier, som gå till kost.

Hos Musicanten Reinfelt boor sahl. *Adam Radou's*** Enkia; håller öhlsäljning och giäster.

Trumpetaren *Anthony*, i Måns Nilsson Öhmans huus, håller öhlsälgning, som grannarne berättade.

Under skräddaren M:r Peter Flygares huus bor hustru *Ingell Hansdotter;* håller krogh; skall ha legat 4 åhr till Sängz.

I studenten Johannes Unæi huus kommer en Enkia ifrån Sahlberget till påska, som skall hålla krogh.

Under hattstofferaren Måns Nilssons huus håller Cronones Båtzman *Erich Johansons* hustru, Brita Nilsdotter, krogh.

---

* Bland personer med samma släktnamn från ungefär denna tid kunna nämnas »lilla dvärginnan Annicka Möller», som dog 1705, samt »Vinskänken sal. Bellmans enkas tjenstedräng Olof Möller» som dog 1709.

** Adam Radou, af skotsk släkt, var en betydande handelsman i Stockholm; han var född 1610 och dog 1687, nästan utarmad genom processer. Hans änka, i senare giftet, hette Magdalena Treutiger.

Östre quarteret.

Johan Jönsson, accysbetiänte, skall holla krogh.

Uti Herr Erich Flemmingz huus boor Herr Axel Flemming; dess cammertienare *Jöns Boneson* håller öhlsälgning.

Hökaren *Abraham Erssons* enkia håller öhlsälgning; oförmögen.

Margareta Hansdotter, i hennes faders Hans Johansson,* lärftzkrämares huus, håller öhlsälgning.

Palmmätaren *Larss Andersson* wedh Slotzbacken håller öhlsälgning.

I Kadous lilla huus ** i gränden boor en krögare, som håller öhlsälgning.

Uthi kyllersnijdaren sahl. Bengt Bergs*** baakhuus boor timbermannen *Sammell Jonsson* på Stadsens wärff; håller krogh och brygger sielf; godh nähring.

---

* Lärftskrämaren Hans Johansson, som afled samma år denna förteckning uppgjordes, ägde hus i »*Jochum v. d. Fechts*» gränd vid Österlånggatan. Hans barn, med Margareta Mattsdotter, som dog 1671, voro Margareta Hansdotter, g. m. kocken Edvard Dunker, samt Lisken Hansdotter, g. m. bruksprästen Freiselius vid Nacka.

** Sannolikt inspektoren Erik Kadous hus, som låg i norra hörnet af Skeppar Carls gränd och Skeppsbron.

*** Helt visst densamme, som kallas skräddareålderman 1691 16/4, då för honom betalades själaringning i Storkyrkan. Hans hustru, Ebba, begrofs 1695 17/10.

I bemelte kyllersnijdares huus boor Enkan sielf och boor en båtzmanshustru, som der håller krogh.

Hoos Petter Wijberg, skräddare, boor en hustro, som skall hålla kostgångar, wedh namn *Lissbeta Knutsdotter*.

Bengdt Morits' enkia håller och giäster.

Båtzmannen *Johan Jönsson* håller krogh näst kopparslag:n And. Lind.

Hoos Gabriel West äro twenne krogar, som slachtareskrifvaren *Johan Philip* skall hålla; i den eena boor Kongl. Maij:tz staldreng, den andra een Enkia, hust: Anna Lindberg.*

Elias Falck, stadzens palmmätare, förmenas hålla öhlsälgning.

Corporalen under Gardiet, *Anders Winge*, håller Sillpackarekrogen.

I Petter Willes** huus boor cammardrängen *Gabriell Gustaf*, som skall holla krogh.

Gabriel Ersson båtzmans enkia håller krogh under Strålsundz herberget (i Skottgränden).

Cofferdj båtzmannen *Erich Pärsson* på Österlånggatan geent emoot Blomens; håller öhlsälgning.

---

* Gabriel West (äfven Wetts) är sannolikt identisk med skräddaråldermannen med samma namn, som ägde ett hus, beläget på den plats, där nu huset n:r 15 Österlånggatan är uppfördt.

** Helt säkert musikanten Peter Wildes hus, beläget i Skottgränden, nuvarande n:r 6.

Feldtwäbeln under Gardiets hustru, *Anna Lind*, håller krogh.

I skomakaren Anders Olssons huus boor cofferdibåtsmannen *Lars Andersson;* håller krogh.

Coffardjefararen *Adrian Swensson*, egit huus; håller krogh.

Hofrättsposten *Trana* * håller öhlsälgning; har godh nähring.

Under H. rådhmannen högacht. Eric Boijes huus** håller båtzmannen sahl. Bärtill Staffanssons enka krogh och Bränvijn sällgning, heeter Margreta Larsdotter.***

Södra quarteret.

Uthi sahl. Lars Trosslindz huus† boor leutenanten *Jacob Steyers* enka; håller giäster; berättas hafva temmelig nähring.

---

* Månne »vaktmestaren Olof Trana», för hvilken betalades själaringning i Storkyrkan 1698 $^{21}/_{2}$.

** Rådmannen Erik Boij ägde den tomt, där Sv. Akademiens hus nu står, n:r 18 Skeppsbron, samt dessutom ett par bredvid liggande tomter i Brunnsgränden, alla nu sammanslagna till en tomt.

*** Själaringning i Storkyrkan betalades 1709 den $^{20}/_{1}$ för: »een ålderstigen enka på Drottninggatan och *Dufwan*, hustru Margareta Larsdotter»; kanske hon var densamma som ofvan nämnda.

† Kryddkrämaren Lars Trostlind, som dog 1689, ägde ett hus i hörnet af Kåkbrinken och Västerlånggatan.

Under körsnären Johan Schickz huus sitter een pijga *Margreta*, holler krogh.

Geent emoot ähr een öhlkrog, som gardiebussen *Hans Torsk* håller.

Under trappan i (segelsömmaren Peter Degenærs hus) boor hustru *Catarina Hansdotter;* är enkia; håller krog.

Engelssmannen *Johan Conpei* skall i blandh hafva kostgångar.

Stadzens palmmätare *Pär Ersson* håller öhlsälgning.

Madame *Oijens* håller skänkerij i Lüdert Adlerschiöltz huus.

Controllören på Packhuuset *Gihlfelts* hustru skall holla nogh giäster.

Uthi gullarbetaren gl. Schijckz huus boor skalmeijblåsaren *Jochim Wickner;* skall holla starcköhl-sälgning.

Uthmed H. Gripendahls,* i grenden, är een krog, som 2:ne hustrur holla; den ena heeter *Kerstin Andersdotter* och den andra *Elisabet Gransdotter*.

Uthi H. Gripendahls andra huus boor 1 Stadzwacht, *Petter Frisk;* holler krogh, män han säges villia boo föra dädan.

---

* Nu den del af huset n:r 29 Lilla Nygatan, som vetter åt Leijonstedts gränd.

Wästre kvarteret.

Een kryddkrämares enkia, hustru *Maria Rencke*, * skall holla giäster.

Kocken *Peter Eekman* skall wara hoos landzhöfdingen Hög. Wälb. Herr Lovisins enkiefru i tienst; berättas göra baakelser och pasteyer åth folck.

Uthi sahl. Petter Krögers nya huus boor Falckenbergz kock *Olof Eek;* skall hafwa giäster och skänckerij.

Corporalen under Kongl. gardiet, *Isaac Broms* enkia, hust. *Margareta Johansdotter Weijdbom* håller krogh.

Kläddrängen på Slottet, *Anders Halfwarsson*, håller öhlsälgning.

Musqueteraren under Kongl. gardie, *Anders Rosiech*, håller liten öhlsälgning.

Kongl. Maij:ts skaffare, *Nils Erichsson*,** håller ölsälgning.

Inspectoren *Jacob Baillet* håller kiällare.

Enkedrottningens drabant, *Erich Matsson* håller öhlsälgning; bruukar sielf brygga.

Skrifwaren sahl. *Olof Tegners* enka håller öhlsälgning; brygger och swagöhl.

---

* En hustru Maria »Reinicke» betalade en summa pengar till Storkyrkan 1694 27/7, när hennes moders graf, n:r 17, öppnades, och däruti begrofs hennes styfson.

** Möjligen K. M:s skaffare Nils Ryding, som ägde huset n:r 4 Kolmätargränd.

I Gråmunkegränd under Furuträs* huus skall wara een krogh, som berättas komma bryggare-åldermannen *Aaron Olofsson* till. Pijgan heter Lisbet Olofzdotter.

I sahl. rådhmannen Wallers enkias huus boor stalldrängen i Konungens stall, *Hans Jörgen*, håller öhl och bränwijns sälliande.

I van Santens huus håller spehlmannen *Swen Ryting* krogh.

Mynteklipparen *Michel Philipson* håller krogh i sitt egit huus; brygger sielfva.

Kongl. laqueyen *Axcell Sundhs* enka håller öhlsälgning.

I klockgjutare-enkians huus boor Cronones båtzmans hustru *Margareta Johansdotter*; brygger siälf och har starcköhl sälgning.

Stadstiänaren *Anders Larsson* wedh stadzkiämnärs kammar; brygger sielff och håller öhlsälgning.

Casseuren *Oloff Bengtsson* hoos Herr Falckenbergh håller öhlsälgning.**

Under H. Gustaff Bondes huus*** boor grefwe Johan Stenbockz sockerbagare, *Börie Pärson*, holler öhlsälgning.

---

* Nu Hultinska huset, n:r 8 Stora Gråmunkegränd.

** Sannolikt i det sedermera s. k. Bergstrahlska huset, upptagande hela kv. Atomena samt nu tillhörande Stockholms borgerskaps bemedlingskommission.

*** Nuvarande rådhuset.

Wedh Munkbroon uthi Fru Carin Bååts huus* boor höökaren *Erich Erichssons* enkia; håller en liten öhlsälgning.

Wachtmestaren på Ridderhuuset, *Måns*, sällier dubbelt öhl och bränvijn.

Wachtmestaren eller portwacktaren i Feldtherrens huus** skall sällia dubbell öhl, wyn och wynättika.

Skräddaren hoos fruu Elsa Krus*** skall holla wärdzhuus medh maath och öhlsälgning; godh nähring. Skall stå sig wäll och boor bredewedh Fruu Elsa Kruus.

Kongl. Maij:tz lacquay *Johan Otto* har fåth Lars gårkockz enka till hustru på »Hiorten»; berättas sällia maath och öhl.

Uthi Olivenbladz huus† skall boo cammarherren Baggen; dess cammartiänare skall holla öhlsälgning.

Uthi öfversten Spensens huus†† wedh Munc-

---

* Nuvarande n:r 4 Lilla Nygatan (n:r 7 kv. Aurora).

** Härmed torde menas riksmarsken Karl Gustaf Wrangels hus på Riddarholmen, numera Svea Hofrätt m. m.

*** Det Kruusiska huset var beläget på Riddarholmen.

† Hans Månsson Oliveblads hus var beläget på den tomt, där nu den norra delen af huset n:r 4 o. 6 Myntgatan står, (öfverståthållarämbetets kansli och centralpolisen m. m.).

†† Nu n:r 1 Lilla Nygatan, förut tillhörigt P. Schallerus-Gripenflycht, efter hvilken under någon tid den nedre delen af Stora Gråmunkegränden var uppkallad.

kebroen der håller een corporals enka under gard(iet) krogh; heeter *Brijta Olsdotter*.

Under Grefve Totz huus ähr een krogh; hålles utaf *Anders Pärssons* hustro under Printzens lijfregemente.

Under Fru Carin Bååts huus widh siöön holler een enkia, *Sara Andersdotter*, krogh.

Under samma huus holler een båtzmansenkia, *Elena Pärsdotter* krogh.

Under Herr Petter Francks * huus wedh Siöön håller en reducerat gardiebuss, *Jöns Pärsson* krogh.

Under samma huus holler een corporal under gardiet och öfversteleutenanten Posses, compagnie heeter *Swen Felling*.

Noch under samma huus holler een ryttareenkia *Lisbeta Pärssdotter* krogh.

Under stadzens byggmestares M:r Hans Bucheggers nya huus ** sitter en änkia, *Maria Jönsdotter*, hennes man warit kammartienare hoos Grefve Johan Oxenstierna; har litet lius och bränwijn att sällia.

---

* Nu n:r 18 Kåkbrinken.
** Nu n:r 8 Lilla Nygatan och 7 Munkbrogatan.

Enskilda hus i staden mellan broarna. (1500-talet.)

Stormännen i landet voro i äldre tider i egentlig mening ej bosatta i Stockholm. Utom stadens ämbetsmän, en del andliga samt de handtverkare, hvilka tillhörde samhället, torde i själfva staden varit bofasta endast helt få andra personer. De högsta i landet hade sina befästa gårdar, där de på sätt och vis intogo samma ställning i sin trakt, som konungen intog inom hela landet. De kunde således ej hafva någon åtrå att bosätta sig i staden, där de gifvetvis skulle kommit i ett mera påtagligt beroende af konungamakten.

Man får därför antaga, att de enskilda byggnaderna ännu ganska långt fram i medeltiden voro af allra enklaste beskaffenhet samt att trähusen voro öfvervägande, ett förhållande som framgår äfven af de förödande eldsvådorna, hvilka på 1200-, 1400- och 1500-talen snart sagdt afbrände hela staden. I och med stadens tilltagande i

storlek och betydelse samt invånarnes förbättrade förmögenhetsvillkor började man att uppföra solidare och äfven i arkitektoniskt hänseende prydligare boningshus. Likväl voro ännu jämförelsevis långt fram i tiden ett flertal byggnader s. k. korsverkshus.

Tidigt på 1400-talet omtalas enskilda personer tillhöriga stenhus ofta i handlingarna, ja, till och med på 1300-talet torde de ej varit sällsynta men nämnas endast sparsamt i bevarade urkunder. På grund af den stora eldfara, hvaraf staden ständigt hotades genom de myckna trähusen, utgåfvos gång på gång af vasakonungarne stränga förordningar emot uppförande af trähus. Äfvenså hotades borgarne med att mista sina hus och tomter, ifall de icke inom viss tid uppfört stenhus i trähusens ställe (1564). Att dessa förordningar emellertid ej efterlefdes, synes bäst däraf, att de tid efter annan måste upprepas. Själfve borgmästaren i Stockholm ägde 1570 vid Gråmunkegränd ett trähus, som han då sålde. Ja, ännu i början af 1600-talet voro trähusen i staden mellan broarna ej så få. På malmarna, där utrymmet var större och eldfaran följaktligen mindre, stod det inbyggarne fritt att bygga af trä eller sten, huru dem bäst passade.

Trakten kring Stortorget och kyrkan var den mest eftersökta stadsdelen. Här voro redan

under medeltiden flera af stadens mera betydande män husägare, och ännu mot midten af 1600-talet var det ej ovanligt, att stormännen bodde i denna del af staden. På 1400-talet hade man likväl redan börjat uppföra bekvämare »herremans sätehus» utanför den gamla muren, äfven vid »Fiskestrand», och efter hand synas till och med framstående medlemmar af samhället valt sig bostäder nästan i alla delar af staden, och på 1500-talet finner man, att på Gråmunke- eller Munkeholmen (Riddarholmen) flera enskilda tomtägare uppbyggt stenhus. Samtidigt fortgick utflyttningen af den fattigare befolkningen till malmarna.

Såsom förut nämnts, voro ett stort antal hus redan tidigt uppförda af sten, men om också mot slutet af k. Johan III:s regering trähusen knappast utgjorde mer än femtedelen af hela antalet beboeliga hus i staden mellan broarna, torde de icke varit inskränkta till någon viss stadsdel. De återfunnos öfverallt: vid Stortorget såväl som i konungaborgens närhet, vid Skeppsbron och på den förnämliga Svartmangatan, i »Helvetet» och i Våmba fjärdingen. Häraf fingo gator och torg en kanske irreguljär men så mycket mera pittoresk prägel. Vid sidan af en ståtlig renässansbyggnad med dyrbara ornament i huggen sten påträffade man en smutsig och rökig

smedja t. ex. eller en annan liknande inrättning. Sådant gaf emellertid åt gatans utseende i det forna Stockholm en omväxling, som i icke ringa mån förhöjdes genom den omständigheten, att husen ej voro så enformigt lika höga som nu. Det var ej så noga den tiden. I allmänhet voro husen små, ja, förvånande smått tilltagna. Man formligen bodde på hvarandra. När man i våra dagar t. ex. i de gamla nordtyska städerna, hvilka delvis torde likna gamla tiders Stockholm, ser gator eller gatudelar med sådana, ännu bebodda hus, förvånar man sig öfver de nutida inbyggarnes små pretentioner. På samma gång måste man beundra deras pietet för det gamla, och man respekterar den känsla, som talar hos dem, hvilka hellre äro litet trångbodda på samma plats, där förfäderna arbetat, älskat, lidit och dött, än de hyra in sig i en opersonlig modern hyreskasern, kanske tillhörig ett bolag, hvars intresse uteslutande är att få sina våningar uthyrda till högsta möjliga pris.

I Stockholm, där stenhusen voro många, var det s. k. gafvelsystemet under medeltiden och vasatiden flitigt användt. Några egentliga minnen däraf har Stockholm dock icke nu, om ej i de anordningar, som till våra dagar bibehållit

sig i vissa på 1600-talet uppförda hus vid Stortorget och på några andra ställen i staden mellan broarna.

Om själfva byggnaderna i det forna Stockholm sålunda endast helt bristfälligt kunna beskrifvas på grund af fullständig saknad af material till en sådan beskrifning, föreligga däremot nästan oräkneliga exakta uppgifter om äldre ägare af de enskilda husen. Äfven här finnes dock en svårighet, som i många fall visat sig oöfverstiglig, den nämligen att skrifvarne af de gamla fastebrefven eller köpehandlingarna, med afseende på att vissa hus vid tiden för brefvens utfärdande voro kända af hela staden, ej aktade nödigt att närmare beteckna dem annat än med ägarens namn. Häraf uppstår ofta nog missförstånd samt i vissa fall omöjlighet att bestämma deras läge. Äfven i de fall, då man velat vara så tydlig som möjligt, kan det vara svårt nog att bestämma läget af det hus som åsyftats. När staden själf 1489 6/7 uppträder såsom köpare, beskrifves det inköpta husets läge på följande, visserligen utförliga men icke desto mindre tämligen invecklade sätt: »eth stenhws medh tess liggiende grundh som her epteføllie belegen innan Stochholms stadz mwr østan radhwsith och bwrsprakit, swnnan twers offuer grenden fran kyrkyaherrens stenhws nordan køpmanna gatan aller öffwersth wiidh stora

torgith oc upsides østan Niels Manssons gardh och Lasse Rodahosa gardh, som Ängleka Frwlow medh sina hustru, Dorothea, fordom atthe och besato, gudh theris siel nade, medh alle tess vndeliggiende gathaboder fran vestra sødra hörnit wijdh Køpmanna gathan in til Norra gathan wijdh kirkio herrans stenhus». Detta gör, att man, ehuru materialet är rikhaltigt, icke har så lätt att känna sig till rätta i medeltidens och vasatidens Stockholm. I vissa fall har det dock lyckats att klargöra läget af flera hus, som innehafts af mera bekanta personer under nämnda tid.

Den från konung Karl VIII Knutssons dagar bekante kansleren Klas Ryting hade ett stort stenhus vid Stortorget näst intill rådstugan; det såldes 1491 $^{12}/_{12}$ till Sten Sture d. ä., den frejdade riksföreståndaren, som likväl endast några få år behöll detsamma. Den tomt, hvarpå detta hus var beläget, är helt visst en del af den, där Börsen nu står.

Riksrådet herr Peder Hård, den från Gustaf I:s tid bekante riddaren, ägde ett hus vid Stortorget. I södra hörnet af Köpmangatan och Stortorget låg ett stenhus, som ägts äfven af Sten Sture d. ä. men som k. Gustaf 1527 $^{10}/_{10}$ tillät Alf Grefverad att taga i besittning. Ett trähus vid stora torget ägdes 1549 $^{4}/_{11}$ af Ulf taskemakare, som

då sålde det till k. m:ts sekreterare Klement Hansson. Äfven den bekante storborgaren skeppar Olof var husägare vid Stortorget. Riddaren Åke Bengtsson (Ferla) köpte 1567 ett stenhus vid Stortorget; detta hus, som sedermera omtalas i köpebref och andra handlingar, kallades efter Åke Bengtssons hufvudgård på landet »Bergshammarhuset» och var helt visst beläget i hörnet af Trångsund och Specktens gränd. K. Gustaf I skänkte 1544 $^{20}/_{12}$ till sin systerson, Per Brahe, ett hus vid Stortorget nära rådhuset, så nära till och med, att arfvingarne på 1590-talet, då huset skulle tillbyggas, måste begära särskildt tillstånd af staden att få göra en öfverbyggnad hvilande på pelare, sålunda nämligen att under öfverbyggnaden skulle blifva en öppen »porticus». Denna ansökan bifölls, dock under den förutsättning att rådhuset häraf ej lede skada samt att nämnda »porticus» upplätes till en »allmän spatsergång». Detta hus var gifvetvis på sin tid ett bland de prydligare vid Stortorget och innehades sedermera af sonen grefve Abraham Brahe samt af sonsonen grefve Per men såldes på 1670-talet af dåvarande ägaren grefve Stenbock till staden.

I det södra hörnet af Köpmangatan och Stortorget, på samma tomt, som nyss omtalades såsom tillhörig Alf Grefverad, låg senare ett ståt-

ligt hus, hvaraf kanske ännu någon del är att återfinna i det s. k. Grillska huset. Det uppfördes af handelsmannen Hans Brehmer på en af trenne mindre tomter sammanslagen vidsträckt tomt. Här stodo nämligen förut trenne stenhus, hvilka Hans Brehmer tillhandlat sig af olika personer. Tvenne af husen voro belägna vid Stortorget, det tredje vid Köpmangatan. Ett af de båda förstnämnda hade ägts af riksmarsken Jakob De la Gardie, det andra af fru Beata Oxenstierna (Erik Göransson Ulfsparres fru). Det De la Gardieska huset, som låg i hörnet af Köpmangatan, hade förut tillhört rikskammarrådet Måns Mårtensson Palm och såldes af honom till De la Gardie, som snart föryttrade det till Brehmer. Fru Beata Oxenstierna hade sannolikt köpt sitt hus af kyrkoherden mäster Jacobus Erici, som ännu 1632 ägde huset i själfva inre hörnet, där senare fru Beatas hus säges vara beläget.

Det hus i hörnet af Svartmangatan, som bildade hörn med Hans Brehmers hus, ägdes under förra hälften af 1600-talet af barberaren Hans Henning, hvars son Tobias sedermera sålde det till kommissarien Johan Gerdes, hvilken i sin ordning afstod det till Ester Ringels arfvingar, bland hvilka sonen, den bekante läkaren Johan v. Horn, senare ägde det.

Det västra hörnhuset vid Svartmangatan ägdes på slutet af 1500-talet af en Jakob Turesson (Rosengren?), hvars granne på västra sidan var den bekante Filip Kern, k. Johans byggmästare m. m. Det i hörnet af Skomakargatan belägna huset ägdes redan på 1540-talet af en Markus Bengtsson, som dock sannolikt sålde det till borgaren Mauritz Göransson, hvilken i sin ordning år 1590 afyttrade det till vägaren Henrik Hansson.

Det andra huset från Kåkbrinken åt Skomakargatan ägdes af ryttmästaren Pancratius Heideman, som i början af 1600-talet sålde det till skräddaren Frans Beijer. Ägarne till de båda hörnhusen vid Kåkbrinken äro kända. Det södra ägdes af Johan Berendes, hvars änka Ingeborg Kurck sålde det till K. M:ts mästerkock, Evert Wolff, styffader till Polycarpus Crumbygel, adlad Cronhielm. Det norra hörnhuset tillhörde på 1560-talet Matts Hals, hvars änka upplät det till hustru Brita, Lasse Torkelssons änka.

Det har ej lyckats att bestämma, på hvilken tomt vid Stortorget det hus låg, som kamreraren Abraham Cabeliau inköpte. Här var det dock ej Gustaf II Adolf först såg dennes dotter, den sköna Margareta Cabeliau, som var hans älskarinna redan 1615 och blef moder till grefve Gustaf Gustafsson till Vasaborg, ty Cabeliau köpte huset först 1626 af Stephan Lemnius. Äfven

Rasmus Ludvigsson, den bekante släktkännaren från 1500-talet, var husägare vid Stortorget men sålde sitt hus till kanslitörvanten Johan Krank. Hvilken tomt nu motsvaras af denna af Rasmus Ludvigsson sålda tomt kan ej heller med full säkerhet bestämmas.

Sedan vi nu gjort en rund kring Stortorget, få vi ej försumma att kasta en blick i »S:t Niclas port», numera Storkyrkobrinkens öfre del. Här låg den store reformatorn Olaus Petris hus, hvilket han 1527 7/7 fått k. Gustafs tillåtelse att tillbyta sig mot ett hus han ägde på Västerlånggatan. Olaus Petri nya hus var beläget i västra hörnet af den s. k. Helvetesgränden och S:t Nikolai port. Mäster Olofs änka, hustru Kerstin, som efter mannens död ägde huset, utvidgade tomten 1557, då hon genom köp förvärfvade en träbyggnad belägen »inuti Helwitisgränden», alldeles invid hennes gård.

Det motsatta hörnet ägdes af Hans Krank, som på 1570-talet sålde tomt och hus till Gabriel Kristersson, friherre till Mörby, stamfader för friherrliga och grefliga ätterna Oxenstierna. Till denna tomt hörde då möjligen hela området ända upp till det n. v. hörnet, och i sådant fall skulle det af rikskansleren Axel Oxenstierna uppförda huset (nu Statistiska byrån) stå på den östra delen af tomten.

En myndig man »Peder i porten» eller Peder Clemetsson ägde under 1540-talet i S:t Nikolai port ett hus, som måhända låg på sistnämnda tomt. Öfver Helvetesgränden var då ett hvalf.

Äfven i andra delar af staden funnos mot slutet af 1500-talet anmärkningsvärda privathus, bland hvilkas ägare märkas de mest framstående personerna i landet.

På Svartmangatan t. ex. nämnes bl. a. 1586 $^{2}/_{5}$ ett hus kalladt »änkiedrottningens hus», d. v. s. att det måste tillhört endera Katarina Stenbock eller Gunilla Bielke. I närheten däraf låg Pontus De la Gardies hus, som han innehade redan 1576. Den bekante kyrkoherden Erik Schepperus ägde hus på Svartmangatan och tillbytte sig 1599 $^{5}/_{3}$ ännu ett beläget »i hörnet utmed finska kyrka». Ett hus benämndt »Gerehuset» omtalas redan på 1540-talet; det låg vid Svartmangatan och tillhörde 1567 Stockholms hospital, som detta år den $^{14}/_{2}$ till Anders Olsson upplät: »ett gammalt förfallet stenhus, som kallas Gerehuset vid Svartmunkegatan». Den bekante »seijermakaren» (urmakaren) Peter Grundel köpte 1582 $^{21}/_{7}$ hus vid samma gata. Erik skinnare fick 1547 ett hus vid Svartmangatan kalladt »Köpehapn». Äfven vid Järntorget ansågs det vara förnämligt att äga hus och tomt. Där låg t. ex. borgmästaren Gorius Holsts f. d. hus på östra

sidan; det tilldömdes 1573 $^{1}/_{4}$ Hans Lehus (Leuhusen) men såldes af denne 1584 $^{8}/_{2}$ till Melcher Volger och säges då vara »gammalt och förfallet». Göran Persson, konungens sekreterare och prokurator, den fruktade favoriten, erhöll 1563 $^{21}/_{4}$ ett hus vid samma torg. Äfven hade kyrkoherden Hans Kökemester sitt hus vid Järntorget.

Vid Kindstugatan hade grefliga ätten Sture sannolikt en större tomt, som kallades »gamla Sturetomten». Anders Sigfridsson (Rålamb) köpte 1577 $^{11}/_{3}$ ett stenhus vid samma gata; detta hus innehades sedan länge af släkten.

Bland husägarne i Kåkbrinken märkas bl. a. härolden Lars Knutsson till Åboö, som 1564 $^{4}/_{12}$ köpte ett därstädes beläget, staden tillhörigt hus. Fru Anna till Åkerö (på modernt språk sannolikt friherre Hogenschild Bielkes fru, född Sture) nämnes 1570 såsom innehafvarinna af hus i samma brink. K. M:ts trotjänare Johannes Regnier, »organista», tillhandlade sig 1574 ett nedanför Kåkbrinken beläget hus, som »man för kallat Bagarehuset»; det hade tillhört den bekante Urban målare men såldes nu af dennes änka, som var omgift med Jakob glasmästare.

Skomakargatan var ej heller utan framstående tomtägare. Didrik myntmästares änka, Birgitta Kristiernsdotter (k. Gustafs fränka), fick 1528 $^{14}/_{4}$ ett hus därstädes. Jean de Herbouille,

den såsom franskt sändebud och sedan såsom hertig Karls råd bekante fransmannen, var 1575 ägare af ett vid Skomakargatan beläget hus, som hans änka fru Karin till Kungsberg sedan innehade.

Vid Skärgårdsgatan (fordom Själagårdsgatan) finna vi Klas Kristersson Horns änka 1574 såsom innehafvarinna af ett stenhus, hvilket fordom tillhört Hans Gammal; det var sannolikt detta hus, som användes till »stadens byssehus». Sivard Kruse till Elghammar inköpte på 1560-talet flera tomter på nämnda gata och uppförde sannolikt där ett större hus, som gränsade till S:ta Katarinas gillestuga.

Vid Söderport låg på 1560-talet riddaren Hans Klassons (Bielkenstierna) till Årsta hus.

Skulle man upprepa alla på Västerlånggatan från denna tid kända herremanshus, skulle det föra oss för långt. Nämnas må dock bl. a. husägare: Dionysius Beureus, hertig Eriks olycklige lärare, Lars Turesson (tre rosor) till Penningby, den förut nämnde Göran Persson, riddare Åke Bengtsson (Ferla), herr Gabriel Kristersson (Oxenstierna), konterfejaren Willem Boij m. fl.

På Baggensgatan låg ett hus, som riddaren Anders Keith tillhandlade sig 1578 $^{18}/_{1}$ och som sedermera varit kändt under namn af »Papistekyrkan» (se sid. 86). I fru Gunillas gränd vid Öster-

långgatan låg ett gammalt hus med anor från midten af 1400-talet; det tillhörde på 1570-talet rikskanslern Nils Gyllenstierna. I Gråmunkegränd hade herr Nils Ryning 1587 ett hus.

Af anförda exempel synes sålunda, att tomter belägna snart sagdt i alla delar af staden inköptes af stormännen på 1500-talet och att det lilla hopträngda samhället från medeltiden börjat utveckla sig till en modernare stad, enligt den tidens åskådning.

Under de senare regenterna af vasahuset får man se, hurusom staden mellan broarna öfvergifves af de tongifvande, hvilkas lösen blifver utflyttning till malmarna. Den gamla staden med slottet och det stolta tornet »Tre kronor» förblifver dock alltjämt medelpunkten, stadens hjärta. Och det är den än i dag, den gamla »sta'n», med sina minnen från flydda dagar, med sina stämningsfulla gator, sin idoga befolkning och sina egendomliga terrängförhållanden, hvilka mer än något annat lära oss, att minnena från det forna Stockholm väl äro värda att bevaras och räddas undan de anlopp, som i senaste tider från vissa håll så tanklöst gjorts mot dem.

"Gata upp och gata ned" på Norrmalm.

(1660-talet.)

En foliant i vördnadsbjudande pergamentsband och innehållande skisserade planritningar öfver tomterna i de flesta kvarteren på Norrmalm under 1660-talet förvaras i Stockholms stads ingeniörskontor, där i öfrigt en hel del intressanta, af forskarne ännu ej använda, synnerligen väl ordnade dokument finnas samlade.

Det är med ledning af nämnda planritningar, som jag skall försöka, så godt sig göra låter, orientera läsaren på 1660-talets Norrmalm. Min afsikt är dock ingalunda att gifva någon fullständig bild från denna del af Stockholm, sådan den var vid ofvannämnda tid, ty en beskrifning öfver denna stadsdel skulle svårligen kunna utföras, utan att samtidigt äfven andra stadsdelar för sammanhangets skull måste beröras, och därtill saknar jag ännu material. Nej, dessa rader afse endast att i största korthet

framlägga exempel på hvad man kan hitta i stadens gamla folianter.

Hvar och en, som närmare reflekterat öfver hvad uttrycket »sta'n» innebär, har naturligtvis äfven gjort sig reda för att nästan alla andra delar af vårt nuvarande Stockholm endast äro så att säga landvinningar, ty »malmarna», de skogbevuxna sandbackarna utanför stadsmuren, räknades till landet ännu i början af 1600-talet. Med andra ord, om vi nutida stockholmare med en viss öfverlägsenhet tillåta oss att inrangera Göteborg, Malmö och Norrköping under den vidsträckta rubriken »landsorten», skulle medeltidsinvånarne i »sta'n» och deras närmaste ättlingar med samma rätt kunna anse våra dagars förfinade norrmalmsbor för beskedligt landtfolk. Så småningom blefvo dock äfven malmarna en del af själfva staden, sedan t. ex. Norrmalm under en kortare följd af år (1602—1634) till och med haft egen borgmästare och egna rådmän. Det nuvarande hotell Rydberg är byggdt på den tomt, där rådhuset låg. Det gick dock ganska lamt med utflyttningarna från den gamla staden till Norrmalm, och den egentliga befolkningen på »malmen» rekryterades ännu på 1630-

talet mest i de fattigare klasserna samt af sjöfolk. Det ansågs *förnämligare* att bo i »sta'n», och detta var orsak nog för adelsmännen och de burgnare borgarne, hvilka, liksom deras nu lefvande ättlingar, hellre följde konvenansens regler, än de gåfvo efter för det praktiska. Sedan en fullständig reglering af »malmen» ägt rum på 1630- och 40-talen och drottning Kristina snart därefter donerat bland annat nästan hela Blasieholmen till representanter för högadeln, såsom grefvarne De la Gardie, Horn, Douglas, samt Seved Bååt, Arvid Forbus, Hans Wachtmeister m. fl., och dessa börjat att där uppbygga ståtliga palats, blef med ens Norrmalm »på modet»; den ena storartade byggnaden efter den andra reste sig än här än där på »malmen», som dock sannolikt tedde sig ganska egendomlig. Hälften land, hälften stad. Stora tomter, tillhörande de gamla adelssläkterna, användes blott till trädgårdar, andra tomter, tillhörande rika borgare, voro upptagna af planteringar, reparbanor eller verkstäder, med få ord, större byggnader voro i vissa trakter af Norrmalm rätt tunnsådda. Den, som sett norra delen af nuvarande »Långa gatan» i Djurgårdsstaden med dess vinklar och krokar, små trähus och urblekta plank, kan möjligen göra sig en föreställning om huru det såg ut t. ex. på Rege-

ringsgatan under Gustaf Adolfs och drottning Kristinas regeringar. Vi hafva ju i öfrigt alla sett det lite hvar i Roslagstorgs- och Rörstrandstrakterna, hvilka ännu för få år tillbaka torde haft ungefär samma prägel som hela Norrmalm hade förr: där var visserligen icke så städadt som nu, men det var mera pittoreskt och helt visst ej så stelt och opersonligt som i våra dagar. Under midten af 1600-talet tillkommo, ehuru på vederbörliga afstånd, en del större, mera om herrgårdar än om stadsbostäder erinrande palats. Sådana voro utom de förut nämnda: det Sparreska på Hamngatan (nu Sveasalen), det Lillieska (en del af gamla operan) och det Torstenssonska (nu den norra delen af arffurstens palats) vid Malmtorget (nu Gustaf Adolfs torg), det De la Gardieska på Kungsträdgårdens sydvästra del (senare arsenal och dramatisk teater), det Hornska vid Malmtorgsgatan (nu Inteckningsbanken) m. fl. Några af dessa ståtliga byggnader, uppförda så där midt upp i ett virrvarr af stugor och trädgårdar, kålland och stallgårdar, humleplanteringar och väderkvarnar, smedjor och reparbanor, gjorde sannolikt sitt till, att det hela verkade ännu mera landtligt. Det n. v. huset n:r 110 Drottninggatan, »Spökslottet» med sin stora tomt och sin närmaste

granne »Petissan» gifva helt visst en mycket tydlig bild af 1600-talets Norrmalm.

Kom man från »sta'n» och efter en mer eller mindre lifsfarlig promenad öfver den gamla bron stod välbehållen på Norrmalmstorg (nu Gustaf Adolfs torg), såg det där dock redan vid den tid, med hvilken vi nu skola sysselsätta oss, något mera stadslikt ut. Midt framför låg det gamla rådhuset (sedan stadskällare, kämnärsrätt m. m., nu hotell Rydberg). Till höger från bron räknadt låg det grefliga Lillieska huset, nu en del af operatomten; operaterrassens tomt var använd till kungligt stall. Arffurstens palats och den senare bebyggda tomten ned åt strömmen hade tillhört Lennart Torstensson, hvars vapen synes öfver den ståtliga portalen åt Fredsgatan, och ägdes på 1660-talet af hans arfvingar. Inteckningsbolagets tomt ägdes af fältmarskalken Gustaf Evertsson Horns arfvingar, hvilka hade sitt stall på den nuvarande stora badhustomten vid Malmtorgsgatan. Bredvid stadshuset låg borgmästaren Tomas Johanssons arfvingars tomt (nu »Viktorias», förut Celsingska huset). Den motsatta hörnhustomten (nu tillhörigt generalkonsul S. Sachs) innehades af guldsmeden Benkt Olsson och sedan af tvenne hans yrkesbröder David Richter och Henrik Feiff; till denna tomt hörde då äfven det nuvarande Sörmanska huset, n:r 4

Regeringsgatan. Husen n:r 10 och 8 tillhörde, det förra Johan Rosenhanes arfvingar och det senare bryggaren Petter Benktsson, hvilken 1647 $^{10}/_{2}$ fått sin tomt af staden i vederlag för vid gaturegleringen mistad jord. I sammanhang härmed må nämnas, att den nuvarande Carlssonska tomten, hvilken för icke så länge sedan bestod af tvenne, äfven på 1660-talet utgjordes af en tomt. Den tillhörde skräddaren Per Månsson, som 1666 $^{7}/_{3}$ sålde den till sin svåger »remsnidaren» Tobias Renner. Tomten n:r 3 Jakobstorg, där en just ej om gedigen smak vittnande byggnad uppförts, tillhörde konung Gustaf Adolfs munskänk Sigert Krafft, hvilken där uppbyggt ett stenhus.

Då emellertid alla dessa tomters vidare öden gå utom gränsen för denna lilla skiss, där egentligen endast ur den gamla folianten hämtade uppgifter meddelas, skola vi fortsätta vår vandring »gata upp och gata ned», under vägen annoterande ett och annat, som kan vara upplysande.

När drottning Kristinas förmyndare uppgjorde planen för Norrmalms ordnande och gators anläggande, gåfvos äfven, såsom det vill synas, bestämda namn åt de förnämligaste gatorna. Den forna »*Stråkegatan*» eller Stråkvägen fick namnet *Drottninggatan;* den gata,

som förut hetat *Mellangatan* och *Allmännings-gatan*, blef *Regeringsgatan* (sannolikt efter förmyndarregeringen); den lilla gatan, som förenade torget med Drottninggatan och i forna tider blott varit liksom en del af den då krokiga »Stråkvägen», döptes till *Fredsgatan*, man påstår till påminnelse om westfaliska freden; detta torde dock ej vara fullt korrekt, ty redan i handlingar från början af 1640-talet förekommer namnet »Fridzgatan». I öfrigt synes af planritningarna och af samtida handlingar, att gatunamnen här liksom i staden mellan broarna oftast uppkommit af helt naturliga orsaker. Namnen angåfvo gärna någon egenskap hos själfva gatan eller bestämdes af dess läge. Oftast benämndes dock gatorna efter någon framstående tomtägare eller yrkesidkare bosatt vid gatan. Så t. ex. bagaren David Lamb, som gifvit sitt namn åt »*David bagares gata*». *Lästmakar-gatan*, som förut och med rätta kallades »*Backe-gatan*», fick sannolikt sitt namn efter lästmakaren Mården, som ägde nuvarande n:r 15 eller 13; en Joachim Luther är upphofsman till namnet *Lutterns gata*, som förut kallades *Helsinge-landsgatan;* Nils skarprättare var tomtägare i *Bödelsbacken* (nu *Snickarbacken*), *Styckgju-tarebacken* (nu *Hamngatsbacken*) benämndes efter det s. k. Styckgjutarehuset (nu en del af Central-

institutet), där styckgjutaren Gerdt Meijer d. ä. och hans företrädare residerat. *Smålandsgatan* har sitt namn efter en tomtägare Joachim Småål och kallades i dagligt tal helt visst »Smålensgata». Vid *Karduansmakargatan* (som enligt nutida språk möjligen skulle kunna kallas Gyllenlädersmakargatan) märkas bland andra tomtägare karduansmakarne Henrik Arfvidsson och Engel Storm. Den nuvarande *Malmskillnadsgatan* omnämnes i en handling af 1664 $^{21}/_{5}$ på följande sätt: »*Långgatan, som malmskillnaden kallas;* den delade nämligen Norrmalm i tvenne delar, kallade ibland »västra och östra malmen», ibland »västra och östra kvarteren». * *Mäster Samuels gata*, d. v. s. endast det stycke, som är närmast Klara kyrka, uppkallades sannolikt efter magister Samuel Hammarinus, pastor i Klara församling och stamfader för släkten Ehrencrona. *Johannesgatans* sydligare del hette *Dödgräfvargränden* efter Staffan dödgräfvare, och så vidare.

Börja vi nu vår vandring, faller sig naturligast att först styra kosan uppåt

---

* Lika oegentligt som det är, historiskt sedt, att kalla Ladugårdslandet för Östermalm, lika oberättigadt skulle det vara att utbyta namnet Kungsholmen mot Västermalm, hvilket dessutom skulle vara vilseledande.

Regeringsgatan.

På höger hand möter oss då först, utom de nyss i sammanhang med Gustaf Adolfs torg nämnda tomterna, Erik remsnidares hus (n:r 6), som nu äges af stadsläkaren Grähs' stärbhus. Den tomt, där apoteket Lejonet sedan länge varit bofast, tillhörde stenhuggaren Didrik Blom (eller Blume); n:r 20 tillhörde den stora dåvarande Banérska tomten vid Västra Trädgårdsgatan, nu delad i Bäckströmska och Hochschildska, och var snarare att betrakta såsom en genomgång, ty sannolikt stod här åt gatan endast ett plank med inkörsport. Det nuvarande Lundbergska huset, n:r 22, hade 1662 inköpts af kamreraren Lars Arfvidsson, stamfader för ätterna Weijdenhielm och Lagerheim. Generalen Hans Wachtmeister var ägare till Scharpska tomten, n:r 26, och rådmannen Sven Törner till den ganska omfattande tomt, n:r 28, där Dagens Nyheters redaktion och tryckeri länge varit inrymda. Det af grosshandlaren Michel Benedicks uppförda, nu en stiftelse tillhöriga huset n:r 30, med sitt gapande lejonhufvud öfver porten, är uppfördt på en del af den stora tomt, som på 1660-talet ägdes af amiral Rikard Clerck och då bestod, utom af denna, äfven af n:r 15 B Västra

Trädgårdsgatan. Paul Wudd, hofstallmästare, hade sitt hus på Högstedtska tomten, n:r 32, och det stora Anckarkronska fideikommisset,* n:r 34, inköptes 1665 af en Johan Lang men ägdes förut af »välborna jungfru Anna Valborg von der Noth». Hela den Björkmanska, n:r 36, nu försäkringsbolaget »Victoria» tillhöriga, tomten jämte elektricitetshusets tomt, n:r 38, upptogs af grefve Nils Brahes trädgård. Manderströmska, nu Lagerheimska tomten, n:r 40, ägdes af Lars Månsson Örnestierna, och Pripp-ska tomten, n:r 44, af Gerdt de Besche. Den genom gatunamnet ännu i våra dagar kände David bagare ägde tomten n:r 72, och skarprättaren Nils, som sannolikt gifvit sitt namn åt Bödelsbacken, ägde n:r 80. Om vi nu återvända nedåt torget, finna vi ingen tomt af intresse förrän den nuvarande von Rosenska, n:r 45, som ägdes af excellensen Erik Sparre. Midt öfver Hamngatan i nästa hörn, där den välkända slaktarboden sedan snart ett par generationer befinner sig, låg Johan B:son Appelrooths hus, och hans närmaste granne var kapellanen i Jakobs kyrka Anders Nortman, hvilken ägde såväl den nuvarande Cedergrenska tomten, n:r 41, som n:r 39. Bredvid den, i n:r 37, hade en

* Nu utbytt mot huset n:r 17 Strandvägen; dessutom är en del af tomten utlagd till Hamngatan.

af stadens vagnmakare, Udde Månsson, sin verksamhet. Hörnhuset af Herkulesgatan, n:r 13, var i Birger Kocks ägo. De båda Sachsska nu sammanslagna tomterna, n:r 7 och 5, hade då skilda ägare, Hans Bryggman och Gerdt Thilemeijer. På det Celsingska fideikommissets tomt, n:r 3, hade Hans hofslagare sin verkstad.

När vi nu lämna Regeringsgatan för att fortsätta våra undersökningar på Drottningatan, taga vi vägen öfver

Fredsgatan,

där vi skola finna några tomtägare värda att anteckna. I hörnet af Malmtorgsgatan eller, som den då helt naturligt kallades, »Gatan uppåt Brunkeberg», låg, såsom förut nämnts, det Hornska huset, och midt däremot var det Torstenssonska huset. Det nuvarande Sagerska huset, n:r 13, ägdes af Henrik Wulfvenclou men såldes af hans arfvingar 1662 $^{25}/_{11}$ till grannen grefve Anders Torstensson, som dock i sin ordning redan 1664 $^{31}/_{3}$ afstod det till grefve Nils Brahe. Meetsska tomten, n:r 15, var sedan 1664 bryggaren Erik Larssons egendom, och på den nedåt strömmen belägna nuvarande Adelswärdska tomten var kopparslagarverkstad. Hela kvarteret Rosenbad tillhörde grefve Gustaf Jo-

hansson Banér. På Fredsgatans norra sida från Gustaf Adolfs torg till Drottninggatan är endast att anmärka det nuvarande Sandellska husets tomt, med ingång från Drottninggatan n:r 6; en del däraf ägdes af en bekant stockholmsborgare, Simon Jüterbock, som 1662 $^{19}/_{3}$ köpt den af Björn Kristersson Måneskölds änka. Friherre Seved Bååt ägde Nordstjärnans tomt i hörnet af Drottninggatan samt Lindbergska tomten, n:r 28. Tomten n:r 30 tillhörde en Göran Wäsenberg, som köpt den 1649. De första husen på

Drottninggatan

äro sålunda redan nämnda. Fortsätta vi på vänster hand från Nordstjärnans hus uppåt, finna vi, att den nuvarande Hindbeckska tomten, n:r 9, ägdes af kopparslagaren Fejts arfvingar; nästa tomt, nu Myrstedt och Sterns, tillhörde Seved Bååts svåger, grefve Gustaf Otto Stenbock och sträckte sig då ända ned till Akademigränden; tomten n:r 21, nu generalmajor Roger Björnstjernas, ägdes af magister Petter Clarmans arfvingar och hade då utgång äfven åt Lilla Vattugatan. Hörnhuset af Drottninggatan och Stora Vattugatan, nu Lindströmska huset, ägdes af grefve Gustaf Adolf Lewenhaupts arfvingar och hade

förut tillhört borgmästaren Börje Pedersson, tomterna n:r 41, nu Dufvas, och n:r 43, nu Hôtel de Suède, hvilken senare tomt sträckte sig ända ned till Klara Östra Kyrkogata, ägdes af generalen Fleetwood. Det Edholmska husets tomt, n:r 47, hade tillhört grefve Erik Stenbock. Hörntomten vid Kungsholmsbrogatan, n:r 63, tillhörde en bekant fäktmästare, Egidius Charlier, som 1661 köpt det af bokbindaren Erik Unger. Kungsgatan, som nu delar kvarteret Skotten, är framdragen öfver Anders Gyldenklous stora tomt, på hvilken huset n:r 65 Drottninggatan är beläget.

Den del af Norrmalm, som utbredde sig här ofvan fram till Kungsbacken och åt Roslagstorgssidan (Träsket), kunde vid denna tid med fullt fog räknas till landet. För att dock icke alltför mycket förirra oss ut på obanade stigar är bäst, att vi här göra »helt om». Vi draga oss likväl något uppåt på motsatta sidan, innan vi åter begifva oss utför Drottninggatan. I kvarteret Islandet finna vi, att den nuvarande Petersénska tomten, n:r 90, tillhörde magister Johan Campanius, samt att den Fränckelska tomten, n:r 86, där så många diplomater i senare tider haft sin bostad, ägdes af grefve Gustaf Lewenhaupts arfvingar. Den första större tomt, som därefter möter oss på denna sida, är den Paul

Khewenhüller tillhöriga, som han inköpte 1650 af Berndt Sten von Stenhausens änka och som nu närmast torde motsvaras af n:r 68. Tomten kallades »Adam och Eva», ett namn som hela kvarteret sedan fått och som sannolikt härleder sig från några där befintliga väderkvarnar. Hörntomten, n:r 46, hade ägts af Johan Olofsson Stiernhöök men sedan 1655 af borgaren Anders Larsson. Stockholms läns landshöfdingeresidens, n:r 36, ägdes af Baltzar Rokus' änka, tomterna n:r 24 och 26 af ärkebiskop Johannes Lenæus och n:r 12 af friherre Konrad Gyllenstierna, som 1666 köpt den af assessorn Magnus Schiller.

Några anteckningar ur 1500-talets Tänkeböcker.

Stockholms stads i rådhusets arkiv förvarade »Tänkebok» eller rättare dess protokoll från 1500-talet innehåller en brokig samling mål af alla slag. Där finnas uppgifter om arfskiften och husköp sida vid sida med ganska ruskiga rättegångsreferat, hvari orden ej skrädas, samt anteckningar om kungliga personers döpelse, om furstinnors brudgåfvor, om broars byggande, om boskapens utförande på malmarna m. m.

För kulturhistorikern äro rättegångsreferaten minst lika intressanta som fastebrefven för topografen, och månget karakteristiskt drag ur svunna tiders åskådningssätt är att hämta ur dessa gulnade folianter, som stå där så trygga med sina pressade kalfskinnsband, omutligt vittnande om huru »tempora mutantur». Några lösryckta anteckningar därur, belysande nämnda tid, meddelas här till jämförelse med vår tids uppfattning om förhållandet mellan brott och straff.

Icke sällan förekomma långa redogörelser för äktenskapliga tvister. Märkvärdigt nog är det oftast männen, som beklaga sig, men äfven motsatsen förekommer.

Sålunda fanns här i Stockholm på 1540-talet en »task»-makare vid namn Ulf, som af hustrun instämdes till rådstugan, emedan hon önskade skiljas från honom. Det är sannolikt samme Ulf, som ägde ett trähus vid Stortorget. I protokollet redogöres omständligt för hans beteende; särskildt framhåller hustrun, att mannen brukade slå henne. Detta förhållande, som sannolikt af många bland rådmännen, ja kanske äfven af borgmästaren själf, ej just ansågs såsom något brott, tyckes ej heller på dem gjort något intryck eller lyckats öfvertala dem till stränghet mot Ulf. Sådan var tiden. Reformatorer, allmänna meningen, litteraturen, allt tog parti för männen mot hustrurna, säger Troels Lund. Intet under då, att dessa i verkligheten oftast drogo det kortaste strået. En mängd fall af sådan art omtalas, enligt samme författare. Ofta måste dock öfverheten lägga sig emellan, till och med emot präster, för att hindra dem att släpa sina hustrur i håret, slå dem, kasta dem ur sängen m. m.

Eget nog anser Troels Lund detta pryglande, detta användande af handgripligheter,

i synnerhet vid barnuppfostran, såsom till stor del beroende på reformationen. Vid första ögonkastet, säger han, tyckes detta föga troligt, då ju luterska läran just framträder såsom folklig och befriande, men ser man närmare efter, visar det sig, att luterska läran med nödvändighet skulle framkalla en ny världsåskådning, som i synnerhet för barnen vore långt ogynnsammare än förgångna tiders. Förr befolkade man himmeln på ett sätt, som inrymde plats åt bägge könen och åt alla åldrar: Fadern, Himladrottningen och Jesusbarnet. Människolifvet var ett litet hem, där barnen samlade i de goda gärningarnas sparbössa, för att senare med besparingarna kunna komma i himmeln. Men nu var jungfru Maria försvunnen, Jesus hade blifvit fullvuxen. Den himmelska familjen bestod blott af vuxna män. Människolifvet var icke längre ett barnahem; det var en samling af idel gamla syndare, förstockade förbrytare, som redan i Adam hade syndat och som nu oafbrutet läto värfva sig till synd af djäfvulen, denna världens furste, som ideligen uppmuntrade till motstånd mot Gud. Till och med det spädaste barn var till följd af arfsynden gammalt och förhärdadt. Den minste gosse hade inom sig en gammal Adam, som behöfde kväsas. —

Någon annan behandling än prygel kunde det ej vara tal om.

Under en tid, då hvarje människa gick beväpnad och vid första tillfälle var redo att begagna dödande vapen, var det ju på det hela ganska oskyldigt att endast begagna sig af händerna; man var därför i dylika frågor ytterst liberal, och vanligen fick den anklagade gå sina färde efter en lämplig näpst, eller också ådömdes han en ringa plikt.

Hvad nu vår Ulf angår, ställde sig saken redan olika, när hustrun anförde, att mannen »wanelskade» (försummade?) henne samt att han på sex år ej »tagit Guds lekamen till sig», ej på samma tid varit i kyrkan samt tillbragt helgdagarna i skogen. Detta var en anklagelse af vida allvarligare natur. Nu utfrågades den missnöjda hustrun, grannkvinnorna inkallades såsom vittnen, prästen fick gifva besked om Ulfs »ondska» och »ogudaktiga lefverne».

Öfverläggningen blef ej heller lång, ty rådsherrarne gjorde processen kort. Visserligen blef ej skilsmässan vid detta tillfälle beviljad, men det välförtjänta straffet uteblef ej. Ulf dömdes att »anammas i tjufvekällaren på en 8 eller 14 dagar, på det man finge se till, om han icke ville besinna sig och älska sin hustru såsom han borde». Icke nog härmed, han blef till ytter-

mera säkerhet med hals och fötter fastlåst vid väggen. Sannolikt blef han dock ej länge sittande där. Troligast är, att hustrun, när första hettan lagt sig, i det tomma hemmets ensamhet utan mannens stöd och sällskap, ångrat sin angifvelse och under hand hos borgmästaren eller genom att betala böter för mannen, som måhända snart lofvat bättring, lyckats få honom fri igen, ty under den följande tiden nämnes i protokollen intet, som tyder på att saken åter upptagits efter de bestämda fjorton dagarnas betänketid.

Mord och tjufnadsmål äro iögonfallande ofta före vid rådhusrättens öfverläggningar.

Stockholm var på 1540-talet en ganska liten stad, där människorna med lätthet bort kunna utöfva kontroll på hvarandra och således gröfre brott skulle hört till sällsyntheterna. Tyvärr tyckas sådana hänsyn icke spelat någon roll i sammanlefnaden på 1500-talet. Ett människolif aktades föga, och af minsta anledning kommo vapnen fram. Sällan slutade ett slagsmål utan att en eller flera fingo »bita i gräset». Betecknande är t. ex., huru kapellanen Jöns Bertilsson i Värmdö vid Stockholm år 1545 blef ihjälslagen af en Anders Bagge. Tillfrågad inför rådhus-

rätten om orsaken till brottet, svarade Anders, att han ingalunda hade haft något emot herr Jöns men att denne, när han kommit i det rum, där brottet skett, hade satt sig ned bredvid Anders och då råkat att trampa honom litet på benet. Med detsamma drog Anders ut sin knif och stack prästen genom strupen samt gaf honom dessutom ett »sting» genom ryggen, så att han föll ned död. Sedan mannen erkänt sitt brott, resonerades ej vidare om saken, utan han »dömdes till svärdet».

Men icke blott sådana oöfverlagda mord hörde till »ordningen» för dagen, utan äfven mord i afsikt att stjäla voro ej sällsynta. Man förvånar sig vid genomgåendet af protokollen öfver det naiva sätt, hvarpå sådana brott planlades och af hvilka lumpna anledningar rånmord begingos.

En hustru på Kinstugatan vid namn Barbro hade en liten dotter, som blifvit mördad på Södermalm. Mordet uppenbarades samma dag det skett, och den, som begått detsamma, en ung kvinna från Västerås, fördes genast inför borgmästare och råd. Förloppet var i korthet följande.

Mörderskan hade någon tid förut sett barnet ute på gatan nära moderns hus. Den lilla flickan hade varit pyntad och fin, hon hade haft ett bälte af silfver samt en stor silfverkedja med ett förgylldt »Agnus Dei», och den »lekte hustruns håg uppå». Hon gick nu fram till flickan och frågade henne, om hon ville följa med till Södermalm, så skulle hon få se ett »fagert beläte», som det skulle passa henne att leka med. Barnet hade då sagt, att modern ej skulle tillåta henne att gå så långt bort ur staden.

Den dagen kunde hon således ej utföra sitt dåd, men hon »aktade uppå barnet»; en dag (det var i augusti månad) mellan kl. 5 och 6 på morgonen sände modern barnet ett ärende till Södermalm. Utanför Söderport gick kvinnan fram till den lilla flickan, och under lockande förespeglingar fick hon henne att följa sig in i ett hus på malmen. Där dödade hon barnet med fem knifstyng samt fråntog det kedjan och bältet. Kedjan pantsatte hon. Bältet däremot gaf hon sin älskare.

Det straff, som ådömdes henne, var det strängaste hon kunde få, hon blef nämligen dömd att lefvande brännas. Detta förmildrades till halshuggning på Södermalm, hvarest likväl å afrättsplatsen en eld till varnagel var uppgjord.

Sådana eller liknande fall förekomma ofta i protokollen.

En månglerska t. ex., som 1545 hade narrat ut två små barn till Galgberget på Södermalm och fråntagit dem deras silfverbälten, dömdes därför till döden, men på »vår nådiga frus» (drottning Margareta Leijonhufvuds) förbön blef hon benådad till att hudflängas i bödelsstugan och sedan föras ut ur staden, dit hon aldrig mera skulle få återkomma.

På 1570-talet omtalas en man, som hos sig hyst en »brefdragare», hvilken kommit från det pestsmittade Lybeck. Denne för stadens väl och sina medmänniskors hälsa så föga samvetsgranne medborgare hade sannolikt ej kommit undan med ett lindrigt straff, om ej brefbäraren hade medbragt underrättelser från grefven af Ostfriesland, självfve konung Johans svåger. Annars lade man nog ej fingrarna emellan, men nu fick han slippa med böter.

Apotekaren Lukas (1550-talet) hade en piga, som af ovarsamhet ställt till eldsvåda hos sin

herre. Dennes stuga med allt hvad däruti var samt ett hans barn brann upp. Den stackars tjänarinnan, som utan uppsåt varit orsaken till eldsvådan, blef icke desto mindre dömd att slita spö och skulle sedan »fly staden».

En kyrktjuf vid namn Michel Bertilsson var fasttagen och lagfördes på trenne efter hvarandra följande rådstugudagar under midten af 1500-talet och gjorde en omständlig bekännelse, som kan vara värd att offentliggöras med samma ordalag den finnes införd i Tänkeboken:

Bekende Mickel Berttelson, att han och en benempd Michel Skomakare hade stullet thetta effterf:ne godz, och ther till hade Gärdt Målare them rådförd, och fåth them en Järnstångh att brythe sigh in medh, han hade och tagit widh godset som the stulle, gömth och nöth medh them. Och när honom hade förb:de Michel Bertilson, medh sin löskona Gärtrudh hafft sith hemwist och tilhåldt.

Aff Finske kyrkian her i Stockholm hade the stullit alle mässeklederne, altarskläder, liusestackar, wax och talglius, och allt thetta hade the burit till Gärdt Målare. Och han hade tagit ther widh, waxliusen hade han smelttet uthi ett

bäcken, och fåth 1 ½ ℔ wax, Twå liusestackar hade the sunderslagit och smeltet, och 2 staker hade the kastet i Siön, the 1½ ℔ wax, och några styker aff sunderslagna kalkar, hade Gärdt målare såldt uthi Tideman Corneliesons hws, för mf wax hade han fåth 3 öre.

Jtem sådan hade Gärtt Målare, Michel Bertilsson och Michel Skomakare fölgdz åt till Släms (Salems) kyrkie, ther hade Gärtt gåt från them, och till Telge till en gulsmedh heter Måns, effter några degler, och the 2 brotte sigh in vti förb:de kyrkie, och stulle ther vth 3 kalcker en förgylt och 2 oförgylthe medh Patener och alle Messeklederne, och burit thet hitt till Gärtt Målers hustru, och nogot ther effter, kom Gärtt hem, Och hans hustrn hade warit gladh och sagtt, Thett är wäll att wij få nogot hielpe oss medh, Thesse 3 kalker hade Gärtt Målare smeltet vp.

Widere bekende Michell Bertilson, att han och Michell Skomakare hade brutit sigh in udi Hillesiöö kyrkia på Färingöön, Och ther vth Stullet en kalck meth Paten, kalcken hade Gärdt Målare upsmeltet, Och 2 Messeserker hade Michel Skomakares hustru behållit.

Widare bekende Michell Bertilson, att han och Michell Skomackere, hade stulit aff Säby kyrkie wedh Strömsshålm, 2 förgylthe kalcker,

2 Sölffskeder och en sölffskedh, Skederne hade the sedan såldt en winterliggiere i Westrårs, och käden hade the såldh, en gulssmedh ther sammestädz, Thesse 2 kalcker hade Gärtt Målare och vpsmeltet. Och hade Gärtt Målare sagtt till them då the fåre heden från Stockholm: udi Ensköpingz kyrkie är 4 kalcker och myket Sijlffuer och peninger, kunne i få thett i bliffue aldrig fattige, Sedan hade thesse 2. Michell Bertilson och Michel Skomakare vthi Westrårs Stullet en båth, och farit ther medh till Eneköpingh, och brottit sigh ther inn, först på kyrkiohwalfwet, och seden genom hwalfuet in i kyrkien, Och stulit ther vth mykit förgylt och oförgylt Sijlffuer och 12 mf peninger, Som framledne M. Peer Pauli barn, och andre faderlöse Barn, Så och några bönder vti Wårfrw kyrkie Sokn tillyde, Säden hade de kastat then Järnstången Som Gärtt Målare them fåth hade, och the hade allestedes brottit sigh in medh, vdi en brun i Eneköping, och fareth medh theres stullne bååth och godz hit till Stockholm till Gärtt Målare, Och när the woro kompne hit om Drottningeholm hade the sinsmellan skipt thet Stulne Sijlfret, och hade thenna Michell Bertilson hafft sin löskona Gertrudh medh sigh, och hon wilde hafue lika storen lott, som en aff the andra, Och thet wilde Michel Skomakare icke

tilstädie, Therföre komme the sinemellan till slagz, och lycktedes deras Bolagzskipte inthet bättre, ähn att Michell Bertilson stack sin stalbroder i hiäll medh mångh styngh, medh en stor kniff, Och togh alt Sijlfret från honom, och han fans dödh i Siön, något litet från landet, och knifsbladet fans i kråppen, och en sijlffknifslijde i byxerne.

Aff thet sijlffred, som the hade stullit, aff Ensköpingz kyrkie, hade Gärtt Målare bekommet 2 Sölffkannor, 2 Sölffstop, En Sölffskål, innantill förgyltt, 2 förgyltte krantzer, 2 förgylthe kalker, 2 skäder, en gulring, Dertill Gärdt icke neke kunde, Mädan sijlffret fans i hans gömer, och war mest smeltet i tener, vndantagandes then störste kannen, then hade han sunderslagit. Michill Bertilson hade och för Gärdt Målare bekendt, att han hade ihielslagit sin Stalbroder Michel Skomackere, dertill hade Gert swaradt, du kan drage i annor land, och ångre tine synder, dogh thet kan ware ringa syndh.

Widere bekende Michell Bertilson, att Gärt Målare hade allena behållit alle förb:de Messekläder vndantagandes the twå mässesärker som Michel Skomakares hwstru fått hade. Han sade och att Gärtt hade skyndat henne sin kos hädan från Staden. Till alt thette nekede Gärtt Må-

lare, män Sijlffret sade han sigh haffue köpt aff Michel Bertilson.

Sädan allt thetta så skeedt war, hade Gärtt Målare latid göre Michell en godh klädning medh allt thett ther till hörde, och han behöffde, så och bestältt honom maat och Öll til sin rese, Och meden allt sådant bestelles, hade Michell gått wedh Skogen, vtanför grind, och torde icke wistes i Staden, eller på Malmerne, förty Michel Skomackare, then han ihiälslaget, och på mord lagdt hade, war thå vpfunnen, och logh nogra dagar på en Båår på Malmtorget. Säden Gärt hade altingh bestält, for Michell Bertilson, meth sin lösskåna Gertrud hädan på en Skutw till Åbo, och ther bleff han fångin, och hades för rätte, Och bekende sin gerningh, som föreskriffuit står. Der om Stådthålleren på Åbo, sampt B(orgmästare) och R(åd) ther sammanstädz, skreffue hitt förleden Sommer. Strax bleff ransacket vdi Gärtt Måleres gömmor, och kämnerne funne sådant stulit Sölffuer vthi Sängiehalmen, och på andre åthskillige rum, dogh mest vpsmeltet i tener, Och bleff tå strax der om skreffuet till Åbo igen. Vthi medlertijdh, hade thenne Michell Bertilson brottit sigh ther vt aff fängelset, Och strax samma natt hade han vpbrottit ther Borgmesterens Bodh och ther myket vthstullit, och bleff strax ther medh igen

grippen, Och effter Welb:te Axell Ryningz, Så och Borgmestere och Rådz flitige skriffuelsse och begäran, haffue the sändt samma tiuff ifrån Åbo, hith meth tiufnaden, Som på honom funnet ähr, Sijlffuer 8 lödich mf:r 5 lodh, Mädan han haffuer här i Swärige störste tiuffnaden, så och mordet bedrefuet, Och haffuer han medh Gärtt Målare her nogra reser, waret för rätten till mundz, och står vidh en bekennelsse, Och än dogh Gärtt Målere till sompt näker, Så är dogh myckit aff thett stulna Sijlffret, i hans gömer funnit nembligh 13 lödigh mr 4 lodh, Och han haffuer hafft Bolagh med tiuffuen, hyset och herberget honom, gömdh och nött medh honom. Derföre bleff han, effter thett 2 Capittel i Tiuffw Balken, dömd till Reep, Och Michel Bertilson för mordh, effter thet förste Capitel i högmålen till Stegell och Hiull.

Af hvad ofvan anförts synes nogsamt, att stadens »gamla luntor» gömma rikligt stoff icke blott för kulturhistorikern och den rättslärde, utan äfven romanförfattaren och moralisten skulle här finna ämnen till utläggningar och studier. Här skulle kunna göras iakttagelser och anteckningar, hvilka för Sveriges blifvande kultur-

historiker vore af oskattbart värde. Ledsamt nog ägnas här i landet i våra dagar så föga allvarligt intresse åt denna sida af historien, att man sannolikt ännu länge får vänta på att de vördnadsbjudande folianterna sagt sitt sista ord, yppat alla sina hemligheter.

Personregister.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Aftonbl. 16 nov 1919

Gatunamn i gamla staden.

För Aftonbladet av *Karl Löfström.*

Ur ett föredrag som notarien Karl Löfström nyligen hållit i S:t Nicolai Gille över uppkomsten av gatunamnen i Staden mellan broarna har Aftonbladet satts i tillfälle meddela följande utdrag:

Efter ett påpekande att det numera är Stockholms stadsfullmäktige förbehållet att namnge nytillkommande gator, vilken uppgift föredragshållaren anser icke alltid så lyckligt löst, övergår han till ett konstaterande av att beträffande äldre gatunamn och enkannerligen då gamla stadens den bestämmande faktorn varit traditionen — givetvis det enda historiskt riktiga och berättigade i detta fall. Denna tradition har då så gott som undantagslöst haft sitt upphov i eller fixerats av någon antingen topografisk, historisk eller personlig egendomlighet hos trakten i fråga.

Inom det äldsta Stockholm, d. v. s. ungefär området mellan Öster- och Västerlånggatorna, var det egentligen endast huvudgatorna, som hade fixa namn. Dessa namn voro då tillkomna på så sätt, att t. ex. den gata, där affärslivet och köpenskapen huvudsakligen koncentrerade sig, så småningom blev kallad Köpmangatan och denna är också stadens äldsta gata. Köpmantorget tillkom efter den 1658 företagna rivningen av det gamla Köpmannavalvet, vilket redan 1340 nämnes "Porta platee mercatorum". På grund av det rikliga vattenflödet, som den starka sluttningen hos torget vid regnväder medförde, fick det inom slangspråket vedernamnet Skvaltorget, som i sin ordning utökades till Skvallertorget — ur folketymologisk synpunkt erbjuda de gamla namnen på våra gator många lustiga detaljer.

Ett typiskt inslag i den medeltida stadsbilden överallt i Europa var ju att utövare av samma yrke gärna sökte varandras grannskap, och än i dag erbjuder ju Österlånggatan med sina många skeppsfurneraraffärer ett exempel härpå. Egendomligt nog påträffas i gamla Stockholm dock endast ett gatunamn av denna typ nämligen Skomakaregatan — i ett pergamentsbrev av 1337 benämnd "in vico sutorum" och ännu på 1600-talet bebodd av flera ansedda utövare av yrket, såsom skomakarne Johan Feder och hans måg Henrik Schütz, Johan Schlock m. fl.

Till denna kategori torde dock möjligen också Kindstugatan få räknas, som ännu på 1600-talet bar sitt ursprungliga medeltida namn Kindhästegatan, vilket på 1700-talet förvrängdes till Kindstugu- eller Kinstugatan. Kindhäst betyder i gammalsvenskan liksom visst än i dag i danskan kindpust, örfil, och greve F. U. Wrangel antager också i sina "Stockholmiana" gatans namn såsom "Örfilsgatan", vilket skulle få sin förklaring av föreskriften att "ho på gillestugan slår pust eller kindhäst, böte 40 marker", och då nu köpmännens gillestuga på medeltiden var belägen vid gatan i fråga, skulle alltså det ursprungliga namnet Kindhästegatan vara ett utslag av folkhumorn. Den sannolika förklaringen på namnet torde dock vara att söka i ordet kindhäst såsom även identiskt med blåsbälgen inom smedsyrket, vadan alltså gatans namn metaforiskt kan tolkas som Smedjegatan. Denna senare teori, som nyligen framställts av amanuensen Simonsson, har också givetvis starkast fog för sig.

25

Ett parallellfall inom den stockholmska namnförvrängningskonsten erbjuder Skärgårdsgatan, vars namn uppkommit ur den gamla "Själagårdsgatan" efter hospitalet eller själagården. som låg där på medeltiden. På 1400-talet hette gatan en tid Myntomästaregatan efter myntmästaren Heine Nordenwijk, som rådde om nuvarande huset n:o 13 vid gatan. Och detta är ett typiskt utslag av stockholmarnas vana i gamla tider att beteckna en gata efter någon där bosatt, mera känd person — en praxis som alldeles särskilt går igen i fråga om stadens gamla gränder, bakom vilkas mer eller mindre förvrängda namn man än i dag i allmänhet kan spåra en personhistorisk bakgrund

Kanslihusets tomt ägdes vid mitten av 1600-talet av den berömde diplomaten. friherre Johan Adler Salvius och efter honom är sålunda den framför huset utmynnande gränden från Västerlånggatan uppkallad. Och med Salviigränden äro vi inne på kapitlet om de gamla grändnamnen, vilka i sig inrymma många personalhistoriska detaljer av intresse. Gamla sta'ns gränder fingo i äldre tider ofta sina namn efter någon särskilt känd person vid gränden i fråga eller också efter ägaren av den närmast Stortorget liggande tomten, varmed följer att en och samma gränd under tidernas lopp kan gå igen under flera olika benämningar. De nuvarande namnen synas ha fixerats i folkmedvetandet under 1500- och 1600-talen. Den närmast Salviigränden belägna är Klockgjutaregränden, uppkallad efter klockgjutaren Jurgen Putens, som på 1650-talet ägde det hus, där nu Svanströms pappershandel har sin lokal.

Kolmätaregränden har ingalunda sitt namn efter något yrke eller dess utövare — något kolmätareyrke nämnes aldrig i gamla mantalslängder — utan efter en Hans Kohlmäter eller Kahlmeter, tillhörande en på 1600- och 1700-talen känd Stockholmssläkt, av vilken i detta nu doktor Gunnar Kahlmeter i Stockholm är ättling.

Likaså är Urvädersgränden uppkallad efter familjen Urwäder eller Urwed, av vilken flera medlemmar omtalas som borgare i början av 1500-talet. Grändens namn, som också förefinnes på en gränd vid Götgatan på Söder, har alltså ingenting med något oväder att göra, som den populära föreställningen annars är.

På andra sidan Storkyrkobrinken, vars norra del fordom kallades S:t Niklas' port och södra S:t Laurentii port, ligga först Stora och Lilla Gråmunkegränderna, vilkas namn liksom Munkbrons och Munkbrogatans härleda sig från Gråmunkeholmen, den nuvarande Riddarholmen.

Göran Helsinge, efter vilken nästa gränd är uppkallad, var en betrodd man hos Gustaf Vasa, och hans hustru Appolonia Larsdotter var Erik XIV:s amma. Även av familjen Helsinge nämnas flera rika och framstående män i gamla tiders Stockholm.

I namnet på Ignatiigränden går boktryckaren Ignatius Meurer igen. Denne, som var född 1589 i Türingen och dog 1672, ägde tomter och hus här liksom också uppe vid Köpmangatan, där även en Ignatiigränd är tillfinnandes.

En änkefru Ragnhild Graagaas på 1400-talet ägde ett hus vid nuvarande Gåsgränden, vars efter henne uppkomna namn får anses vara ett lustigt utslag av Stockholmsjargonens namnförvrängningskonst. Överskäraregränd har fått sitt namn efter en viss Absalon, vars där ägande hus utbjöds till försäljning 1646 och som till professionen var överskärare, vilket yrke innebar konsten att på sex timmar kunna överskära åtta alnar Leydnerkläde. Sven Staffansson hette en vintappare i Karl IX:s tjänst, och efter honom ha vi namnet på Sven Vintappares gränd. Didrik Ficks gränd är uppkallad efter handlanden och gästgivaren Didrik Fisk, vilken omtalas som husägare här 1611 och 1617 — han var för resten svärfar till den nyss nämnde klockgjutaren Putens i Klockgjutaregränd. Namnet Fisk i genitiv har så i Stockholmsjargonen blivit Ficks och ett liknande folketymologiskt fall föreligger lustigt nog även i namnet på nästa gränd, den av Bellman besjungna Yxsmedsgränden,

vars namn varit föremål för flera tolkningar. I likhet med kolmätare finns ingenstädes i gamla Stockholms handlingar några yxsmeder omnämnda, så att från ett obefintligt yxsmedsyrke kan namnet ej — som annars ligger närmast till hands — härleda sig. En annan förklaring av namnet som en förvrängning av en äldre form Ödessmedsgränden är ännu otänkbarare — så poetiska voro ej de gamla gatunamnen.

Greve Wrangel, som ingående utforskat våra gatunamns uppkomst, ger i stället den förklaringen, att Yxsmedsgrändens namn är en förvrängning av namnet på en finsk skeppare Göran Yskemees, där alltså även i detta fall liksom i förvrängningen Didrik Fisks till Ficks gränd ljudet sk blivit omkastat till x, och från Yskemes till den för ögat mer antagliga formen Yxsmed är nu ej steget långt.

På andra siden Kåkbrinken, vars namn erinrar om den gamla kåken med Kopparmatte på Stortorget, ligger så Bedoirsgränden, uppkallad efter den 1753 avlidne rike köpmannen Jean Bedoire, som rådde om hela det här belägna kvarteret Parcas. Skräddargränd har sitt namn efter skräddarämbetets gillestuga, som var belägen i huset nr 2 vid gränden i fråga. Assessor Georg Wallander, som 1668 adlades med namnet Schönfelt, är upphovsman till namnet Schönfelts gränd. Schönfelts bosättningsaffär i våra dagar vid gränden i fråga har alltså ingenting med grändens namn att göra. Leijonstedts gränd är uppkallad efter sekreteraren i Rikets ständers bank Anders Wolimhaus, 1687 adlad Leijonstedt och längre fram som envoyé i Berlin upphöjd till friherre och slutligen som lantmarskalk greve. Greve Leijonstedt var son till den från Peterson-Bergers opera "Domedagsprofeterna" bekante apotekaren Simon Wolimhaus i Uppsala, vars andre son Jakob Wolimhaus med tiden blev greve Gyllenborg. Greve Leijonstedt var en mäkta rik man, som bl. a. rådde om hela kvarteret Pan, där Enskilda bankens hus nu är..

År 1628 inköpte en från Stralsund inflyttad köpman Tomas Funck ett hus vid den efter honom uppkallade Funckens gränd och han är stamfader för den ännu levande friherrliga ätten Funck. Hovslagaren Mårten Triewald köpte 1694 huset nr 3 vid Triewaldsgränd, vars namn ofta förvrängts till Trivialgränden, möjligen efter det där belägna kvarteret Trivia. En son till denne Triewald var den berömde mekanikern Mårten Triewald — jämte Linné m. fl., en av Vetenskapsakademiens stiftare.

Vad så gränderna åt Skeppsbron beträffar har Johannesgränden sitt namn efter en under medeltiden här påbörjad men aldrig färdigbyggd kyrka, helgad åt Johannes. En tid på 1700-talet hette gränden Tre Konungars gränd, vilket namn dock ej hade någon religiös bakgrund utan härledde sig från en här belägen Tre Konungars krog. Även ett par av de följande gränderna ha liknande upphov för sina namn, Pelikansgränden, Ferkens gränd och Drakens gränd, av vilka Ferkens gränd anses vara en förvrängning av tyska ordet ferkel = gris — en gris utgjorde nämligen gårkocken Mikael Wossins skylt på 1600-talet. Vinskänken Göran Berg innehade 1686 krogen Draken, och gränden, som efter krögarn länge hette Bergsgränden, har nu i stället sitt namn efter krogen. Lilla och Stora Hopares gränd äro uppkallade efter en gammal borgare Mikael Hopare, Skottgränden tros ha sitt namn efter de skottar, som fordomdags voro värvade vid garnisonen, Kråkgränden och Skeppar Karls gränd äro uppkallade efter rådmannen Nils Knutsson Kråka och en rik skeppare på 1500-talet. Och slutligen gå i namnen Baggensgatan och Benickebrinken också ett par kända Stockholmspersoner från samma århundrade igen, nämligen amiralen Jakob Bagge och vinhandlaren Göran Bennicke, båda stora husägare i trakten.

ERIK RYDMAN: Dagbl 29 nov 1917

GATUNAMN I GAMLA STOCKHOLM.

Det är nog på samma sätt med våra äldre gatunamn som med de svenska ortsnamnen i allmänhet: de ha sprungit fram ur folkmun. För att spåra det rent folkliga ursprunget till sådana namn som Besvärsgatan eller Kattrackagränden fordras knappast någon finare hörsel; man märker för övrigt mycket lätt om ett gatunamn är gammalt eller av yngre datum. Den egendomliga klangen i ett ord som Ormsaltaregränd, stämningen av gammal svensk stad i Trebackarlånggatan, det motiverade i Reparebansgatan eller Glasbruksgränden saknas alldeles i våra moderna Tegnér-, Fleming- eller Jägargator. Så ha också de sistnämnda namnen ingenting att skaffa med folkmun eller med tradition; de ha sprungit fram ur stadsingenjörskontoret. Det är enbart att beklaga, att man i stor utsträckning har ersatt de gamla namnen med nya, de allra flesta utomordentligt intetsägande, många rent av fula.

Jag tror inte att man från början bestod sig med verkliga gatunamn i Stockholm. I den lilla 1200-talsstaden voro gatorna inte många och efter modern uppfattning kanske inte ens några gator, utan snarare vägar. Man vågar nog tänka på en by med bygata och avtagsvägar. Men staden växte till och dess trafikleder blevo allt flera och efter hand tillkommo benämningar på dem, eftersom sådana behövdes för att hålla begreppen klara. Namn växte upp spontant. Man talade till exempel om "gränden, som Sven persson bor överst i" eller om "långa gatan som löper fram västan till". Med tiden blev därav Sven perssons gränd eller Västra långgatan; den sistnämnda kallas i dag Västerlånggatan. Utmed ett stråk bodde skomakare, utmed ett annat köpmän; så uppstodo benämningarna Skomakare- och Köpmangatorna. En gata ledde till svartmunkarnas kloster; det var helt naturligt att kalla den Svartbrödragatan; Den led, utmed vilken stadens smedjor lågo, fick heta Stadssmedjegatan — Västerlånggatans del närmast Mynttorget bibehöll denna medeltida benämning till långt in mot 1800-talets slut. På Korntorget lossades korn, på Järntorget vägdes järn. Koggehamn var tilläggsplats för ett slags skutor, som kallades koggar, Fiskarhamnen avyttringsplats för fiskarnas fångster.

I medeltidens Stockholm var det all-

den som ägde översta tomten. På detta sätt uppstodo namn sådana som Matts Mårtenssons gränd, Sven Moisi gränd, Johan Sekreterares gränd; den sistnämnda kom längre fram att kallas Kolmätaregränden efter någon medlem av borgaresläkten Kohlmeter och heter så än i dag. På 1600-talet tillkommo exempelvis namnen Ignatiigränd efter den bekante boktryckaren Ignatius Meurer och Salviigränd efter en stor husägare i Stockholm. Adler Salvius.

Under medeltiden skiftade gränd-namnen, i allmänhet lika ofta som den översta tomten bytte ägare, och en gränd kunde således ett år ha ett namn, det nästa ett annat. Nuvarande Stora Hoparegränden hette omväxlande Olof swartes gränd, Unge Per rytters gränd, Hans Hollingerssons gränd och Skultansgränden. Det finnes också exempel på att en och samma gränd kunde ha olika namn under samma tidsavsnitt: Biskop Birgers gränd mellan Västerlånggatan och Korntorget kallades även Breda gränden vid Korntorget och stundom Joan benctssons gränd. Men med tiden blev det dock en benämning, som starkare fäste sig vid gränden, vann burskap och blev gällande även efter det namngivaren försvunnit. Så är det till exempel med Gåsgränden, uppkallad efter någon familj med namnet Grågås, liksom med namnen Göran Hälsingegränd och Urvädersgränd, i vilken sistnämnda Niclas Urwäder ägde hus under 1400-talet. Ett intressant exempel erbjuder Yxsmedsgränden. Här döljer sig ett personnamn. Efter vad F. U. Wrangel utrett förhåller det sig med mänt bruk att uppkalla en gränd efter detta namn så, att en från Finland inflyttad man. Yskemeds, bott i gränden; av Yskemees gränd har under tidernas lopp blivit Yskemes, Yskemitz och till slut Yxsmedsgränden.

Åtskilliga gatunamn finnas ännu kvar från medeltiden. Så till exempel Kindstugatan, vars ursprungliga betydelse är dunkel; gatan hette under äldre tider Kindhästegatan och en kindhäst är detsamma som en örfil på modern svenska. Kåkbrinken är också en gammal benämning; den har att göra med kåken eller stupstocken, som stod på Stortorget och till vilken brinken ledde. Dess del nedanför Västerlånggatan kallades under medeltiden och senare Sötegummogränd, fortsättningen mellan Stora och Lilla Nygatan hette ända till 1885 Bagaregränden. Skärgårdsgatan har tidigare hetat Själagårdsgatan, naturligtvis efter själagården, som låg här, men ändå tidigare Remslagaregatan. Andra medeltidsnamn ha helt försvunnit: det skulle löna föga att fråga en modern stockholmare efter S:t Laurenti gränd, Lumparegränden, Persiljegränd, Lekamagränd eller Stadssmedjegatan. Nuvarande Tyska skolgränd hette Persiljegränd ända till 1885. Vid Lekamagränd låg Helga lekama gillestuga; därav namnet. Helvetesgränden kallades en led, som genomströk kvarteret Helvetet nedanför bykyrkan; varifrån detta namn ursprungligen kommit är icke bekant.

En stor del av gamla stadens gatunamn är alltså av betydande ålder, ehuru åtskilliga äro mer eller mindre förvanskade. För malmarnas vidkommande blir förhållandet ett annat, ty

dels äro de reglerade först i senare tid och dels har man i slutet av 1800-talet tagit sig före att byta ut de äldre, ursprungliga namnen mot nya. Denna namnsättning har inte alltid varit så synnerligen lyckad; det var ju till exempel rena vandalismen att kalla Trebackarlånggatan för Tegnérgatan eller Södermanlandsgatan för Södermannagatan. Det sistnämnda namnet är för övrigt en ren orimlighet — sannolikt syftar det på södermanlänningarna och de kallas inte för södermänner.

Åtskilliga personnamn förekomma även i malmarnas gatunamn. Nybrogatan hette före 1860-talet Seved-Bååtsgatan efter riksskattmästaren Seved Bååt, som av Carl XI hugnades med en tomt här. Kocksgatan kallades ursprungligen Ragvald Kocks gata; samme man som gett den namn har fått släppa till sitt förnamn i Ragvaldsgatan, vars nedre del stundom kallades Pustegränden.

Det var mycket vanligt även under 1600- och 1700-talen, att en och samma gata hade olika namn, som antingen avsågo var och ett sin del av leden eller också begagnades jämsides för hela gatan. Timmermansgatan kallades omväxlande så och Mackelerens gata efter en skotte, Jacob Mac Leer, som ägt tomt här, och det sistnämnda namnet försvann ej förrän i mitten av 1800-talet. Gatans del nedanför Hornsgatan hette dessutom Bengt Bryggares gränd. Nedre delen av Götgatan, ungefär från Ringvägen till tullen, kallades Postmästarebacken och Bondegatan närmast Götgatan gick under benämningen Renfeltsgatan. Sibyllegatan mellan Nybron och Östermalmstorg hette ända till 1885 Fyrverkaregatan.

Bellmansgatan fick sitt nuvarande namn 1871. Tidigare hade den hetat Maria brunnsgränd och Björngårdsbrunnsgatan, den sydligare delen dessutom Kämpes gränd. Samtidigt ändrades den gamla Parisgränden till Fredmansgatan.

Davidbagaresgatan är ett gammalt namn; det har tillkommit under 1600-talet och naturligtvis efter någon David bagare. Dess del ovan Regeringsgatan kallades under 1700-talet för Dödgrävaregränd.

Åtskilliga av de äldre namnen syfta på fabriker, "manufacturer" och verkstäder. Så gjorde Reparebansgatan, som 1885 ändrades till Fleminggatan, Glasbruksgränden, som blev till Owengatan och Grytgjutaregatan, som nu heter Jakobsbergsgatan. Nuvarande Varvsgatan hette tidigare Pipbruksgränden. Åsögatan kallades på 1700-talet omväxlande Falkenbergs- och Sillpackaregatan och av dessa namn hade åtminstone det senare tillkommit i 1600-talets början.

Grevmagnigatan kallades för inte så länge sedan Grev Magni trädgårdsgata och Grevturegatan Skvalbergsgatan. Skvaltorget eller — folkligt — Skvallertorget låg däremot i en helt annan stadsdel; det motsvaras av nuvarande Köpmantorget. På 1600-talet hette Lutternsgatan Jochom Luthers gata och tidigare Hälsingelandsgatan. Namnet Apelbergsgatan är gammalt; det förekom redan på 1600-talet men betecknade då blott delen mellan Drott-

ning- och Klara norra kyrkogata. Det övriga kallades Rödhårens gränd.

Man skulle knappast kunna tro, att ett personnamn döljer sig i Smålandsgatan, men så är ändock förhållandet. Enligt Wrangel kallades gatan på 1600-talet Skärekarlsgatan och leden intill — nuvarande Mästersamuelsgatan — hette Ålandsgränden. Vid Skärekarlsgatan ägde en Jochum Småhl tomt och så uppstod namnet Jochum Småhls gränd, varav i dagligt tal blev Småhlens gränd. Bredvid låg Ålandsgränden och ej minst under inflytande härav blev Småhlens gränd till Smålandsgränd och slutligen till Smålandsgatan.

Hökensgatan har sitt namn efter en väderkvarn, kallad Hökan, som låg i trakten. Kvarnen hade i sin tur uppkallats efter en ägare, "väderkvarnsmjölnaren" Johan Hansson Höök. På samma sätt förhåller det sig med Helgagatan, som fått sitt namn efter kvarnen Häljan och mjölnaren Helge Helgesson. Kronobergsgatan hette i mitten av 1800-talet Kronkvarnsgränd, tydligen efter någon väderkvarn. En Kronkvarnsgränd fanns också på Östermalm, nära den plats där en gammal kvarn, Kronan, tidigare legat — även gränden är numer försvunnen. På Mosebacke låg under 1700-talet Moses kvarn. Om jag ej misstager mig allt för mycket, funnos före 1885 ej mindre än 15 Kvarngränder och Kvarngator i Stockholm — naturligtvis minnen från den tid, då varje eller varannan höjd med någorlunda fritt läge kröntes av en väderkvarn.

Klevgränden är ett gammalt namn; leden kallades under många år Ormsaltaregränd. Här föreligger nog en förvrängning eftersom Stockholm helt säkert aldrig haft någon "ormsaltare" inom murarna.

Åtskilliga gamla gator ha helt försvunnit. Så till exempel Häcklefjällsgränden på Söder liksom Kattrackaregränden mellan Lilla Glasbruksgatan och Svartensgatans översta del. Mellan Styrmansgatan och dåvarande Ladugårdslands Tullgata — nu Tyskbagaregatan — löpte Gumshornsgatan. Även Grälmakaregränden, mellan Wollmar Yxkulls- och Prästgårdsgatorna strax ovan Rosenlundsgatan, är borta.

Det är kanske inte av så utomordentligt stor betydelse att man i en stad ger gatorna fula eller omotiverade namn. Helt säkert inverkar dock sådant på stadsexteriören. Alla de moderna benämningar, varmed Stockholm hugnats under de senaste decennierna, ha nästan undantagslöst varit misslyckade, lama och slätstrukna, och det kan vara fråga om, huruvida man inte hellre går på Trebackarlånggatan än på Tegnérgatan, även om därmed skulle avses samma trafikled.

10

Erik Rydman

Staden mellan broarna.

Nya Dagl Allehanda 26 aug. 1921

Den gamla stadsbilden måste bevaras.

En känslosak, som gamla stadsbor absolut hålla på.

Direktör **Henrik Axelson.**
65 år den 28 augusti.

Med anledning af Eder framställning om en uppsats i något aktuellt spörsmål som kunde vara af mera allmänt intresse och gagn, får jag, med uttalande af mitt tack för att Ni satt mig i tillfälle därtill, draga i härnad för regleringen af vårt gamla Stockholm, "Staden mellan broarna".

Den motion jag väckte inom stadsfullmäktige 1916 angående uppdrag åt stadsplanekommissionen att förbereda förslag till reglering af Staden mellan broarna, har glädjande nog rönt liflig uppmärksamhet och förståelse, samt resulterat uti ett beslut om pristäflan, en sorts idétäflan, hvilken det är att hoppas snart kommer till stånd.

Enär på grund af de dystra tiderna, alla ärenden som ej kräfva direkt påkallade utgifter, måste hvila, vill jag dock, för att hålla den viktiga frågan vid lif, framkomma med några af de synpunkter som besjälat mig vid motionens afgifvande, och ännu stå lifligt för mig såsom önskemål.

Vi hafva då framför allt de sanitära synpunkterna samt sådana ur ren beboelighets synpunkt önskvärda, såsom de viktigaste, och därjämte i intimt sammanhang frågorna ur pietets- och skönhetssynpunkt.

Bevarandet af den gamla stadsbilden med dess historia är en ren känslosak som vi gamla stadsbor absolut hålla på, hvarför inriktande af hvarje förslag som skall kunna vinna genklang måste hålla sig inom denna ram.

Med afseende på de hygieniska förhållandena lämna dessa, särdeles i de trånga gränderna med deras gamla och vanskötta hus, mycket öfrigt att önska. I gränderna mellan Österlånggatan och Skeppsbron hvila de flesta af de gamla husen på rustbäddar och pålar, hvarför osunda ångor ifrån grundvattnet icke kunna undvikas Det har dock iakttagits att med hänsyn till olika vattenstånd i Norrström en utsugning jämte omsättning af detta grundvatten äger rum, hvarigenom förbättring stundom inträder.

I detta sammanhang må erinras om en motion väckt för några tiotal år sedan af en framstående representant i stadsfullmäktige angående Slussens flyttande till Essingesundet med en uppdämning som skulle förlägga hela strömfallet dit. Motionen som var afgifven i välvilligt syfte att få vårt hamnområde fritt från den besväran-

de slussningen, med s. k. sättar vid starkt vårflöde, föll lyckligtvis. Utredningen gaf vid handen att Stockholm skulle förlora mycket i sanitärt afseende genom därefter uppkommande så godt som ständigt lågvatten, samt att grundvattnet under Skeppsbrogränderna skulle sjunka så mycket tillbaka att pålarna skulle ruttna och husen ramla, hvarjämte den hälsosamma omsättningen af detta grundvatten vid "utsjö' och "uppsjö" skulle upphöra.

En önskvärd reform är att källrarna under dessa lågt belägna kvarter förses med betong och cementmurning hvarigenom en betydande förbättring skulle inträda, och svärmen af stora feta råttor skulle kunna utestängas. Med fri passage genom jordgolfven som hvila på den förut nämnda underbädden hafva dessa otäcka djur ett verkligt rike under byggnaderna, hvilka med källargluggar i så godt som gatans nivå inbjuda till liflig trafik emellan bostadshusen och de här och där liggande magasinen med ätbara varor. Man förstår att häri ligger en stor fara ur hälsosynpunkt; det bör ej få fortfara på samma sätt.

Tidigare beboddes staden af en burgen medelklass. Man får ej förvåna sig öfver att densamma söker sig därifrån. En mångfald af husen efter gränderna och den gamla Köpmangatan hafva apterats till s. k. ungkarlshotell med trånga och mörka rum som innehålla stundom ett tjugotal bäddar i hvarje rum för illa vårdade, nedkomna individer, hvilka sannerligen icke underkastas någon aflusning eller något bad innan de inträda i kamratlaget.

Att få någon utrensning i Staden innan man blir af med dessa nästen låter sig knappast göra. Det är i regel dessa hotellens individer som gjort Staden osäker och otreflig. Brännvinslangning, skrål och gatutiggeri hafva sina stamhärdar från dessa lokaler.

Botemedlet skulle vara att bygga stora och tidsenliga härbärgen efter amerikanskt system, exempelvis vid Maria uppfartsväg vid Söder Mälarestrand och i Stadsgården vid Londonviadukten. Jag har under mitt besök i Amerika studerat dessa anstalter och hela dess organisation, som är förträfflig, och anordnad i afsikt att verka förbättrande å nedkomna individer. Anläggningskostnaderna äro emellertid så stora att utförandet knappast torde vara att tänka på i dessa tider, såvida ej mecenater må[l] [till]komma.

Låtom oss emellertid lämna denna mörka sida och i öfrigt se till hvad som i regleringssyfte är önskvärdt.

Ljus och luft måste åstadkommas genom utgallring af mindervärdiga byggnader inom kvarteren. Metoden är ingen nyhet. Brandkontoret skänkte oss för cirka 100 år sedan de öppna platserna i kvarteren Pomona och Alcmene mellan Stora Nygatan och Västerlånggatan. Under 1700-talet formades Tyska Brunnsplan genom rifningar. På samma sätt hafva tillkommit såväl Köpmantorget som Mynttorget.

De kulturhistoriska minnena af verkligt fin arkitektur från senrenässansens och barockens tid äro pärlor som böra väl bevaras och som förtjäna ett bättre öde inför samtid och eftervärld, än att sumpas ned [o]ch vandaliseras.

När man iakttager det gamla Banérska huset som sträcker sig igenom kvarteret Pegasus ifrån Bollhusgränd till Österlånggatan med sin nobla portal och en arkitektur, typisk för byggåret 1635, samt med rester af en storstilad inredning, och betänker att detta palats nedsjunkit till ett ruskigt ungkarlshotell af lägsta klass, betages man af vemod. Detta är icke det enda exemplet.

Mycket kan göras för att återställa harmoni och skönhetsvärden i gamla Staden. Den förflackning och okänslighet för stiltrohet och gamla minnen som gjorde sig gällande under en god del af 1800-talet, har verkat särdeles förstörande. Gamla monumentala "rösten" d. v. s. gaflar ofvanför tak-

Portal mot Bollhusgränd.

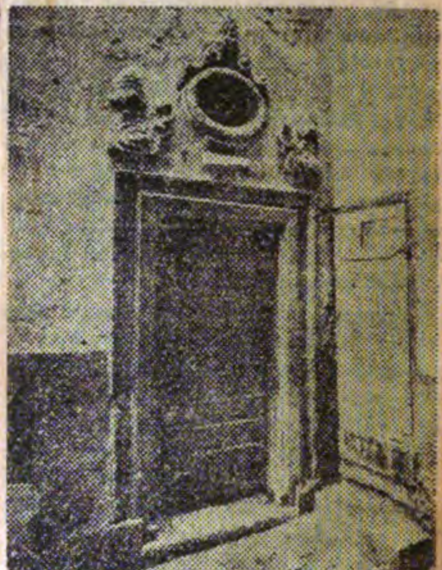
listerna refvos ner, och s. k. moderna tak lades. "Onödiga" prydnader borttogos. Komma vi till Köpmantorget och betrakta de undan för undan påbyggda stillösa husen och söka att återkalla för vår syn det gamla köpmanshvalfvet som refs den 30 april 1685 och vid sidan däraf det af Erik XIV och Johan III vårdade lilla eleganta huset mellan Bollhusgränden och Ignatiegränden, drifves man af en ovillkorlig önskan att återställa dessa. Vi måste hafva en bättre fond till S:t Görans-monumentet om detta skall komma till sin rätt.

Med afseende på det lilla huset sedan Erik XIV:s dagar framgår af beskrifningen att detsamma jämte grannhus som tillhört Johan III och Karl IX voro i två våningar med blyinfattade rutor, taken täckta med koppar, golfbjälkarna mellan våningarna förlängda och polerade utanför husen samt försedda med Erik XIV:s namnchiffer i smidadt järn å bjälkarna. Inredningen med "sköne spysar med vackert bildhuggeri". I ett bref af den 21 mars 1589 skref Johan III till "slottslofven" att reparera husen och förse dem med prydliga wälska gaflar. En ännu kvarvarande port åt Ignatiegränden anses af Upmark såsom en rest från denna tid.

Port mot Ignatiegränd.

En annan kvarblifvande port i detta vandaliserade kvarter anses hafva tillkommit då Joachim Benter restaurerade huset år 1692.

Portal mot Ignatiegränd.

De båda sidohusen vid Köpmantorget i kvarteren Pegasus och Perseus borde återställas i flamländsk renässans. Om det sistnämnda huset vet man att det höga "röstet" bortrefs 1786, då en våning påbyggdes och huset "moderniserades". Dessa hus med

sina stora rum skulle blifva präktiga kontorslokaler och borde erhålla ett restaureradt yttre som vore värdigt den vackra platsen.

Det skulle blifva tröttande om jag i detalj genomgick alla önskemål med afseende på den gamla Köpmangatan Vare det nog sagdt, att den stora huslängan som åstadkoms genom rifvande af gamla minnesrika hus, och resulterat i det år 1863 af skeppsfurneraren H. P. Engellau uppbyggda huset 4 och 6 Köpmangatan, bör bort, såsom för högt och verkande tungt och stillöst i den trånga gatan. Det står där i typisk 1860-talets smaklöshet och ledsamhet samt hör ej till den gamla stadsdelen. Där behöfves i öfrigt luft och ljus.

Länge har det varit önskemål att i gamla Staden få en öppen planterad plats, som kunde blifva en fristad för alla de små barn som nu springa och leka i de trånga och osunda gränderna. Det nämnda stora huset med sitt gårdshus kommer att lämna en rätt afsevärd öppen plats, synnerligast om man äfven får rifva husen 8 och 10 Köpmangatan, hvilka, ehuru ursprungligen byggda å 1600-talet, så vandaliserats, att knappast något af gamla minnen återstår. Den hvalfbrygga, som förenat huset n:o 10 öfver Skeppar Olofs gränd, blef påbyggd i husets hela höjd så sent som 1888.

Det torde finnas få platser i Sverige som så förenat sitt namn med vår svenska historia, som *Stortorget i Stockholm.* Pietetskänsla och omsorg om våra minnen ifrån olika tider borde mana oss stockholmare att bättre vårda och pryda detta torg. Önskevis böra så mycket som möjligt af byggnaderna återföras i sitt ursprungliga utseende, hvilket dessutom torde vara bra mycket vackrare än efter förflackningen. Huset midt emot Börsen, Stortorget n:o 7, var tidigare två hus, det ena med adress n:o 2 Svartmangatan samt fasad åt Stortorget. Det nuvarande banala utseendet har huset från år 1863. Det bredvid liggande Rundqvistska huset "Kulan" har äfven förlorat sitt röste, den höga gafveln, genom ombyggnader och erhöll år 1862 den vanprydande fotografiatelieren i vindsvåningen.

En gång drömde jag om att någon mecenat skulle inköpa och ombygga denna huslänga till ett palatsliknande 1600-tals hus i afsikt att där härbärgera våra borgerliga gillen och ordenssällskap som nu äro husvilla: Stockholms-Gillet, S:t Nicolai Gille, Neptuniorden, Par Bricole, och S. H. T. samt med en hemtreflig och gammalborgerlig tavern å nedra botten. En exclusiv klubblokal för burskapsägande borgare och medlemmar af förenämnda sammanslutningar. Men detta ligger inom de fromma önskningarnas område.

Det är att hoppas, att Stortorget återfår sin "Kopparmatte" och sin pump, när de ekonomiska tiderna sådant medgifva.

Tidningens begränsade utrymme tillåter mig ej att närmare ingå å det rika ämnet "Gamla Stadens restaurering". Måtte det komma bättre ekonomiska tider då frågan på allvar kan upptagas. För närvarande är kommunen för fattig och skatterna för höga. Ej heller inbjuda våra vanskliga förhållanden till enskildt mecenatskap, men det kan ju en gång komma bättre tider och den stora frågan bör hållas vid lif.

Tidsuppgifterna äro hämtade från Wrangels och Josephsons arbeten.

Henrik Axelson.

*

Författaren till ofvanstående har under mångårig verksamhet inom sin födelsestad ständigt visat sig som dess gode och hängifne son. Med oaflåtligt intresse har han följt dess allmänna angelägenheter och gifvit månget lyckligt uppslag till dess utveckling. Den utredning i frihamnsfrågan, han efter studier i in- och utland förebragt, har vunnit allmänt erkännande som ett kraftigt bidrag till dess lösning. Äfven i andra kommunala och statliga frågor af betydelse har han framträdt som initiativtagare; så hafva statens handelsstipendier honom att tacka för sin tillkomst.

Efter afslutade skolstudier ägnade han sig tidigt åt affärslifvet och var un-

Köpmantorget.

der flera år kontorschef hos den stora firman Lovén & C:o, till dess han efter någon tid öfvertog ledningen af den bekanta Kåbergs tapetfabrik. Både som anställd hos andra och som egen affärsman har han varit verksam för tillkomsten och i ledningen af sin kårs organisationer; i många år var han ordförande i Sveriges kontoristförening och i nästan lika många styrelseledamot i Sveriges allmänna handelsförening.

Många äro också de erkännanden, som kommit honom till del, såsom kallelsen att vara handelssakkunnig vid Stockholms rådhusrätt och tillkallad sakkunnig i kommittéer, mångårigt medlemskap af stadsfullmäktige o. s. v.

Till den varmt intresserade köp- och kommunalmannen, till den kunnige skriftställaren på affärslifvets skiftande områden, den fint bildade umgängesvännen gå på bemärkelsedagen många tacksägelser och välönskningar för fortsatt lyckosamt allmänt och enskildt arbete — icke minst från flera af hufvudstadens tidningar, som hafva direktör Axelson att tacka för många för dem själfva och deras läsare värdefulla bidrag.

Aftonbl. 26. Aug. 1921

Slottets Norreport funnen?

Vid reparationer å Stockholm stads brandkontor har man på sistone gjort intressanta fynd, som tydligen vittna om gammal bebyggelse. I Myntgatans öppning mellan kanslihuset och brandkontorets hus har man vid grunden funnit en murkluns, en murpelare, som skjuter ut i riktning nord-nord-ost. Det skulle kunna vara endast en förstärkning av grunden till brandkontorets hus, men dess storlek är något som talar häremot.

Enligt vad stadsarkitekten Brandel meddelat Soc.-Dem., kan man emellertid utan risk anta, att det forna slottet haft sträckningar hitåt. Rent teoretiskt föreligger alltså den möjligheten, att den funna murpelaren är identisk med grundverket till den ofta omtalade Norreport. Det är också att märka, att nuvarande bron och passagen mellan riksdagen och riksbanken fordom var vad Norrbro är nu: centralleden för trafiken mellan Staden inom broarna och Norrmalm.

*

F. U. Wrangel 70 år.

2 okt 1923

Den 3 oktober fyller skriftställaren greve Fredrik Ulrik Wrangel sjuttio år.

När greve Wrangel för snart fyrtio år sedan efter att förut ha ägnat sig åt konstnärlig verksamhet och idkat konststudier i Düsseldorf, München och Italien debuterade som författare, vann han genast uppmärksamhet och erkännande. Hans förstlingsarbete, den år 1886 utgivna beskrivningen av Rytterns socken i Västmanland, utmärktes nämligen av underhållande framställningskonst och var grundad på omfattande arkivforskningar. Det visade sig också snart, att bokens upphovsman hade funnit det rätta fältet för sin verkningslust och begåvning. Kultur- och personhistoriska samt topografiska studier och forskningar ha nämligen alltsedan tagit hans vakna intelligens och rika arbetsförmåga i an-

språk, och han har riktat vår litteratur med ett stort antal värdefulla böcker. En betydande del av sina intressen har han ägnat åt Stockholmsforskningen, och det är ingen överdrift i att säga, att han för denna varit en av banbrytarna och att flera av hans arbeten där intaga en rangplats. Han var sålunda en av stiftarna av och den förste ordföranden i samfundet S:t Erik, och hans "Stockholmiana", utgivna i fem delar, samt "Tessinska palatset" och flera smärre skrifter kunna betecknas såsom den klassiska grund, varpå Stockholmsforskningen under de senare decennierna ofta byggt. Även med genealogi har greve Wrangel sysslat; åren 1897—1900 utgav han sålunda — tillsamman med kapten O. Bergström — "Svenska adelns ättartavlor efter 1857" och 1898—08 praktverket "Les maisons souveraines de L'Europe".

För Svenska Dagbladets läsare är F. U. Wrangel välbekant allt från den tid för 25 år sedan, då han i dessa spalter debuterade som tidningsman. Det var här han först offentliggjorde flera av sina skildringar och undersökningar av det gamla Stockholm, och under senare år har hans namn allt som oftast trätt våra läsare till mötes under skildringar med motiv från den miljö, dit han numera förlagt sin verksamhet och sina intressen.

Sedan år 1908 har greve Wrangel varit bosatt i Paris. En följd härav har varit, att han under fortsatta livliga förbindelser med fosterlandet och många nya vittnesbörd om hur särskilt Stockholm och Stockholmsforskningen äro honom kära förvärvat intressen för Frankrike och särskilt för Paris. De underhållande böckerna "Paris förr och nu", "I Paris och utanför", "I obrända städer och brända", "La vie rustique en Alsace" m. fl. äro de i tryck framlagda frukterna av dessa intressen, varjämte greve Wrangel särskilt vinnlagt sig om att återuppliva minnena av Sveriges förbindelser med Frankrike. Sålunda utgav han 1914 "Rikskanslern Axel Oxenstiernas resa i Frankrike 1635" och 1917, "På jakt efter Bernadotteminnen" och nu vid hans inträde i 70-årsåldern har han framlagt en vacker och diger, på mödosamma arkivforskningar grundad volym om "Drottning Kristinas resa från Rom till franska hovet 1656".

Med sällspord energi och förvånansvärd verksamhetslust har F. U. Wrangel sålunda fullföljt de uppdrag i den kultur- och personhistoriska forskningens tjänst, som han i ungdomsåren vann i Fiholms och Tidö herrgårdsarkiv. Han har trots sin långvariga vistelse utomlands och sina strövtåg i många främmande länder bevarat kärleken till hemlandet och dess kultur. Säkerligen skola också många välönskningar från vänner och beundrare nu till 70-årsdagen nå den gamle ädlingen med det varma svenska sinnet, den sällsporda intellektuella livligheten och de fängslande umgängesgåvorna. Trots avståndet i tid och rum har han förstått att hålla minnena av allt detta vid makt genom sina böcker och som flitig brevskrivare.

C. F.

Pris 5 kr.

